

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

“MEHMET ÂKİF ERSOY’UN *SAFAHAT*’TA ANLAM VE TELMİH
OLARAK KULLANDIĞI HADİSLERİN İNCELENMESİ”
(Yüksek Lisans Tezi)

YAVUZ HOROZ

İSTANBUL 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

“MEHMET ÂKİF ERSOY’UN *SAFAHAT*’TA ANLAM VE TELMİH
OLARAK KULLANDIĞI HADİSLERİN İNCELENMESİ”
(Yüksek Lisans Tezi)

YAVUZ HOROZ

DANIŞMAN
PROF. DR. NEBİ BOZKURT

İSTANBUL 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi YAVUZ HOROZ' un MEHMET AKİF ERSOY'UN SAFAHAT'TA ANLAM VE TELMİH OLARAK KULLANDIĞI HADİSLERİN İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010/14-19 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 02.12.2010
- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. NEBİ BOZKURT
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. HASAN AKSOY
- 3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER

ÖZET

HOROZ, Yavuz, “*Mehmet Âkif Ersoy'un Safahatta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Nebi BOZKURT, s. 168.

Tezimizin amacı, Milli Şâirimiz Mehmed Âkif ERSOY'un, şiirlerini topladığı eseri olan “*Safahat*”ta yer alan hadisleri incelemek ve değerlendirmektir.

Araştırmamız, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi ve amacı, seyri, metodu ve kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Mehmet Âkif ERSOY'un hayatı ve eserleri kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde *Safahat*'ta anlam itibariyle doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilen hadisler ele alınmıştır. Bu bölümde 16 konuda hadis tesbit edilmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde hadis olduğu ilk bakışta belli olmayan, telmih yoluyla Âkif'in işaret ettiği hadisler incelenmiştir. Bu bölümde de 15 hadisin kaynak tesbiti ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Hadisler tesbit edilirken, öncelikle Kütüb-i Tisa diye bilinen dokuz hadis kitabı esas alınmıştır. Bunlarda bulunamayan hadisler diğer kitaplarda araştırılmıştır. Değerlendirme aşamasında ise, önce o hadisle ilgili yapılan değerlendirmelere değinilmiştir. Daha sonra hadisin senedindeki râviler incelenmiş ve hadis hakkında sıhhat değerlendirmesi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde de Mehmed Âkif'in hadisleri kullanımındaki tutumuna değinilmiş ve kendisinin bu konuda çok titiz davranmadığı, bazı zayıf ve uydurma rivâyetlere de yer verdiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rical İlmi, Safahat, Şiir, Mehmed Âkif ERSOY.

ABSTRACT

HOROZ, Yavuz, “A Study of Hadith used of Meanings And Hintings By Mehmed Âkif ERSOY In ‘Safahat’”, Master’s Degree Thesis, Mentor, Prof. Dr. Nebi BOZKURT, p. 168.

The objective of this thesis is to analyze and evaluate the Hadis items in *Safahat* in which our national poet Mehmet Akif Ersoy compiled his poems.

The research consists of one introduction, three development, and one conclusion paragraphs. In the introductory paragraph information is given about the subject, importance, progress, method and resources of the research.

In the first development paragraph Mehmet Akif Ersoy’s life and works are briefly mentioned. In the second development paragraph, Hadis items which are directly attributed to Prophet Muhammad (s.a.v.) are pointed out. 16 Hadis items are scrutinized in this part, and they are located and evaluated through the resources. In the third part Hadis items which are not recognized as Hadis at first sight, but Mehmet Akif Ersoy points out via the method of allusion are mentioned. In this part 15 Hadis items are scrutinized, and they are located and evaluated through the resources.

Nine Hadis books, also known as Kütüb-i Tisa, were based on while determining the Hadis items. Those that could not be found in Kütüb-i Tisa were looked up in other books. Subsequently, râvis, who narrated and transmitted the Hadis items in their purest forms, were examined, thereby enabling a healthy judgment of authenticity of the Hadis items.

In the conclusion part, Mehmet Akif Ersoy’s attitude towards using Hadis items was studied and it was seen that he did not deal with it in a meticulous way and that he even made use of weak and made-up rumors.

Key Words: Hadith, Rical İlmi, Safahat, Poem, Mehmed Âkif ERSOY.

ÖNSÖZ

Mehmed Âkif Ersoy Osmanlı'nın son, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşamış, bir devlet yıkılırken, küllerinden doğan diğer bir devletin doğumuna tanıklık etmiş ve bu süreçte Milli Mücadele'ye büyük katkıları olmuş, gerek yaptığı vaaz ve nasihatlerle gerekse şiirleriyle insanımızı etkilemiş çok değerli bir şâirdir.

Her ne kadar aradan bir asır geçse de Mehmed Âkif'in şiirleri tazeliğini ve orijinalliğini hâlâ korumaktadır. Onun şiirlerinde vermek istediği mesajlara toplumun şiddetle ihtiyacı vardır. Onu tanımak, düşüncelerini anlayabilmek için eserlerine bakmak yeterli olacaktır. Onun vatan sevgisi, zorluklarla mücadelesi, her türlü sıkıntıya göğüs germesi gibi vasıfları takdire şayandır. Bunun yanında kendisi dînî eğitim almış ve bu eğitimi hayatına tatbik etmenin yanında insanlara anlatma görevini de yerine getirmeye çalışmıştır. Makale ve tefsir çalışmalarının yanında, *Safahat*'ta yer alan ayet ve hadislerle vermek istediği mesajlar bize bunu göstermektedir.

Biz bu çalışmamızda onun *Safahat*'ına aldığı hadisleri incelemeyi amaçladık. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmamızın konusu, amacı, metodu ve kaynakları hakkında bilgiler verilmektedir. Birinci bölümde Mehmet Âkif'in hayatı ve eserleri kısaca anlatılmaktadır. İkinci bölümde *Safahat*'ta anlam olarak doğrudan geçen, üçüncü bölümde ise telmih yoluyla yer alan hadisler incelenmiştir.

Araştırma konusunun tesbiti ve tezin hazırlanmasında, yoğun çalışmalarına rağmen yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nebi BOZKURT'a teşekkür ediyorum. Bu zor ve sıkıntılı süreçte benden desteğini esirgemeyen ve bana sabırla katlanan değerli eşime minnettarım. Ayrıca kızım Feyza ile dünyaya yeni gelen oğlum Ahmet Âkif'in, "*Âsımın nesli*" gibi olmasını ve çalışmamızın tüm ilgililere faydalı olmasını dilerim.

Yavuz HOROZ

İstanbul, 2010

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	II
ABSTRAC.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLO LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU:	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI:	1
3. ARAŞTIRMANIN SEYRİ:	1
3. ARAŞTIRMANIN METODU:	2
5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI:	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	5
I. HAYATI.....	5
II. KİŞİLİĞİ.....	18
III. ESERLERİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

SAFAHAT'TA ANLAM OLARAK KULLANILAN HADİSLER.....	25
1. KOCAKARI İLE HZ. ÖMER'İN HİKÂYESİ.....	25
2. TALÂKIN ÇİRKİNLİĞİ.....	35
3. "DİN GARÎB OLARAK BAŞLADI" HADİSİ.....	40
4. NİZÂR HADİSİ.....	43
5. ASABİYETİN REDDİ, BİRLİK VE BERABERLİĞE TEŞVİK.....	46
6. KADER HAKKINDA KONUŞMANIN YASAKLANMASI.....	57

7. VEBÂDAN KORUNMA GEREĞİ VE DOĞRU KADER ANLAYIŞI	65
8. HADİS UYDURANLARI TEHDİT	69
9. MÜSLÜMANLARIN DİRDİYLE DERTLENMEK.....	71
10. MÜSLÜMANLIK HUYUN GÜZELLİĞİNDEN İBÂRETTİR	77
11. HZ. PEYGAMBER'İN ŞİİR SEVGİSİ.....	81
12. ZÂLİM SULTANA HAKKI SÖYLEMEK	84
13. BİRCUNU ZAMANINDA ÖDEMEYE TEŞVİK	89
14. CEMAATTEN UZAKLAŞMAMAK GEREKİR.....	91
15. MÜSLÜMAN KARDEŞİNİ KENDİNE TERCİH ETME=İSÂR	94
16. İSLÂMİN ÜSTÜNLÜĞÜ	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM106

SAFAHAT'TA TELMİH YOLUYLA KULLANILAN HADİSLER.....	106
1. ALLAH'IN BİLİNMEK İSTEMESİ.....	106
2. ÇALIŞMANIN GEREĞİ VE DİLENCİLİĞİN REDDİ	108
3. ÇALIŞMANIN KARŞILIĞI	111
4. MAZLÛMUN DUASI.....	113
5. HZ. PEYGAMBER'E SAYGI	115
6. BİR KAVME BENZEMEK	117
7. TEVEKKÛL.....	119
8. DÜNYA ÖKÜZLE BALIĞIN SIRTINDADIR.....	125
9. HAYATIN ĞANÎMET OLUŞU	130
10. İLİM TAHSİLİNİN GEREKLİLİĞİ.....	136
11. İLİM ÇİN'DE DE OLSA GİDİP ÖĞRENMEK	140
12. ASR SÛRESİNİN FAZİLETİ	142
13. EN ZOR SAVAŞ NEFİSLE YAPILAN SAVAŞTIR.....	146
14. MÜNÂFIKLİĞİN BELİRTİLERİ.....	150
15. AKILLI KİŞİ	152
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA	159

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : İkinci Bölümde Geçen Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Durumları.....105

Tablo 2 : Üçüncü Bölümde Geçen Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Durumları.....156

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.s.	:	Aleyhisselam
a.y.	:	Aynı yer
b.	:	İbn
bkz.	:	Bakınız
dğr.	:	Diğrleri
<i>DİA</i>	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	:	Hazreti
İFAV	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	:	Neşreden, (tahkik eden)
r.a.	:	Radiyallâhu anh
ö.	:	Ölüm yılı
s.a.v.	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	:	Tarihsiz
yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU:

Araştırmamızın konusu, Mehmed Âkif'in *Safahat*'ında yer alan şiirlerinde anlam ve telmih olarak kullandığı hadislerin, incelenmesidir. *Safahat* dışında kalan şiirlerinden 2 tanesini inceledik. Bunlardan başka, diğer şiirleri ile makale, yazı, hutbe, tercüme ve mevzeleri inceleme konumuza dâhil etmedik.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI:

Kurtuluş mücadelesinde, halkı bilinçlendirme bakımından son derece katkıları bulunan ve İstiklâl Marşı'nı yazarak bu kurtuluş destanını en güzel şekilde özetleyen Mehmed Âkif'in bizim için önemi çok büyüktür. Âkif'te, bir Osmanlı münevverinin hayata bakışında dinin belirleyici rolünü görmekteyiz. Ülkemizin bekası için onun fikirlerini bugünkü neslimize de aktarmak, aynı duygu ve heyecanı gençlerimize aşılacak gerekmektedir. Millî şâirimizin bu birikiminin altında yatan etkeni anlamak için *Safahat*'ı okumak ve gençlerimize okumalarını tavsiye etmek kaçınılmazdır. *Safahat* okunduğunda ayet ve hadislerin etkisinin bulunduğu fark edilecektir. Bu açıdan hadislerin kaynağının tesbiti ve sıhhat değerlendirmelerinin yapılması büyük bir önem arz etmektedir.

Araştırmamızda Mehmed Âkif'in *Safahat*'ında yer alan şiirlerinde anlam ve telmih olarak kullandığı hadisleri inceleyip kaynak tesbiti ve sıhhat değerlendirmesini yapmak sûretiyle, vermek istediği mesajları anlamada *Safahat* okuyucularına kolaylık sağlamayı amaçladık.

3. ARAŞTIRMANIN SEYRİ:

Safahat'taki hadisleri inceleme amacıyla okuduğumuzda gördük ki Mehmed Âkif, hadisleri bazı şiirlere başlık olarak koymuş ve o mânâ doğrultusunda mısralar dile getirmiştir. Yine bazı şiirlerin içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait olduğunu belirterek veya îmâ ederek hadisler kullanmıştır. Bunların dışında bazı şiirlerde genel

hadis birikiminin etkisiyle, telmih yoluyla herhangi bir hadisten söz edilen mısralara rastlanmıştır. Mesela, hadis olduğuna dâir bir işaret olmaksızın “*Ganimettir hayâtın, iğtinam et, durma erkenden*” diye geçmektedir. Biz buradan Hz. Peygamber’in beş şey gelmeden önce beş şeyin ganimet kabul edilerek kıymetinin bilinmesiyle ilgili hadisine¹ işaret edildiğini, bir başka deyişle o hadisten etkilenerek bu mısrayı yazdığını anlıyoruz.

Tezimizin birinci bölümünde, yetiştiği ortamı tanımak ve bu doğrultuda eserinden istifâde etmek amacıyla, Âkif’in hayatı ve eserlerini kısaca da olsa özetledik. İkinci bölümde, *Safahat*’ta Âkif’in Hz. Peygamber’e ait olduğunu açıkça belirterek şiirleri arasına kattığı hadisleri inceledik. Üçüncü bölümde ise telmih olarak yer alan 15 hadisi inceledik. Belki bu sayı daha da artırılabilirdi. Ancak bizim buradaki asıl amacımız, Âkif’in, o mısrayı yazarken gerçekten hadisten etkilenmiş olduğu izlenimini veren sözlerini incelemektir. Aksi takdirde genel İslâmî birikimiyle söylediği birçok mısradan hadis çıkarmak mümkündür ve bu da çalışmayı çok uzatacak ve amacın dışına çıkmamıza sebep olacaktır. Bu nedenle özden kopmamak için bu kadarla yetinmeyi uygun gördük.

3. ARAŞTIRMANIN METODU:

İlk olarak *Safahat* çok dikkatli bir şekilde okunarak hadisler tesbit edildikten sonra, bulunan bu hadislerin tahriri ve sıhhat değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu aşamada Sahihayn diye meşhur olan ve içerisinde yer alan hadislerin sıhhatinde ümmetin icmaı olan *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*’de yer alan hadislerin râvîleri incelenmeden, sahih oldukları belirtilmiştir. Diğer kaynaklarda yer alan hadislerle ilgili sıhhatine dâir söylenmiş değerlendirmeler varsa bunlar belirtilmiş, daha sonra râvîleri teker teker incelenerek sıhhati hakkında hükme varılmaya çalışılmıştır.

Tesbit ettiğimiz hadisi incelerken şöyle bir metod izledik: Kısa bir giriş cümlesinden sonra, hadisin geçtiği şiir metni verilerek, ilgili hadis Arapça metni ve Türkçe tercümesiyle beraber yazılmıştır. Farklı kaynaklarda yer alan bir rivâyetin sadece bir tanesi tercümesiyle beraber yazılmış, diğerlerinin sadece râvîleri

¹ Kaynakları için bkz. 305-309 no’lu dipnotlar.

belirtilmiştir. Daha sonra “Hadisin Kaynakları” başlığı altında o hadisin yer aldığı eserler gösterilmiştir. “Hadisin Değerlendirilmesi” başlığı altında adı geçen veya farklı kaynaklarda, bu hadisle ilgili yapılan bir değerlendirme varsa bunlara değinilmiştir. Bir önceki başlık altında sayfaları gösterilen kaynaklara tekrardan kaçınmak için bir daha dipnot gösterilmemiştir. Ancak bunlardan farklı bir eserde yer alan değerlendirmeye işaret edildiğinde bu kaynak dipnotta gösterilmiştir. “Râvilerin Değerlendirilmesi” başlığı altında o hadisin geçtiği kaynakta ki senedinde yer alan râvi isimleri belirtilerek incelemeleri yapılmıştır. Aynı hadisin farklı kaynaklarda yer alan sened zinciri kendi başlığı altında gösterilmiştir. Aynı hadisle ilgili ilk kaynakta incelenen râviler bir diğer kaynakta da geçiyorsa bunlara değinilmemiştir. Farklı hadislerde geçen aynı râviler ilk geçtiği yerde değerlendirilmiş, daha sonra geldiği yerlerde ilk geçtiği yere işaret edilmiştir. “Sonuç” bölümünde de bütün bu elde edilen veriler ışığında hadisle ilgili bir hüküm verilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI:

Araştırmamızda, *Safahat* ve Mehmed Âkif hakkında birçok çalışma ortaya koyan M. Ertuğrul DÜZDAĞ’ın, eski ve yeni harflerle karşılaştırmalı olarak neşre hazırlayıp İz Yayıncılık tarafından 2009 yılında yayınlanan *Safahat* isimli eserin üçüncü baskısı esas alınmıştır.

Hadisler aranırken öncelikle temel hadis kaynaklarından kabul edilen Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/874) *Sahih*’leri, Ebû Dâvûd (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce, (ö. 273/887) ve Dârimî’nin (ö.255/868) *Sünen*’leri ile İmam Mâlik’in (179/795) *Muvatta’i* ve Ahmed b. Hanbel’in (ö.241) *Müsned*’inden oluşan dokuz hadis kitabı esas alınmış, bu eserlerde yer alan hadisler ayrıca başka kaynaklarda aranmamıştır. Bu dokuz kaynakta bulunamayanlar ise diğer hadis kaynaklarında aranmıştır.

Hadislerin isnâdının incelemesinde İbn Sa’d (ö. 230/845)’ın *et-Tabakâtü’l-kübrâ*’sı, Buhârî’nin *et-Târîhu’l-kebîr*’i, İbn Ebî Hâtim’in (ö. 327/938) *el-Cerh ve’t-ta’dîl*’i, İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *es-Sikât*’ı, Mizzî’nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü’l-*

Kemâl'i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffâz* ve *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'sı* ile İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb*'i temel başvuru kaynaklarımız arasında yer almaktadır.

Hadislerin tahricinde ve sened tahlili aşamasında kaynaklara kolay ulaşabilme amacıyla el-Mektebetu'ş-Şâmile isimli tarama programından yararlanılmıştır. Burada bulunan hadisler ve sened değerlendirmesiyle ilgili diğer bilgiler orijinal matbu kaynaklardan karşılaştırmaları yapılmıştır. Kaynağın orjinaline ulaşamadığı takdirde ise adı geçen program kaynak gösterilmiştir.

kocanın, Âkif'ten iki yıl sonra Nuriye ismini verdikleri bir de kızları olmuştur. Âkif'in birinci *Safahat*'ta ölümünü nazm ettiği yeğeni "Selma", bu hemşiresinin kızıdır. Âlim ve Nakşibendî tarikatına mensup dindar bir zât olan Tâhir Efendi, medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine "*Temiz*" lakabı verilmiş ve "*İpekli Temiz Tâhir Efendi*" diye anılmıştır. Annesi de hassas ve dindar bir hanım olan Mehmet Âkif, "*Çocukluğumda, evet, bahtiyar idim cidden, / Harim-i âilenin farkı yoktu cennetten*" mısralarıyla ifade ettiği bir muhit içinde büyümüştür⁶.

Âkif'in babası Hoca Tâhir Efendi, 1304 yılı Ramazan ayında (24 Mayıs- 22 Haziran 1887) "huzur dersine" davet olundu ve "muhatap" olarak derslere katıldı. Huzur dersleri, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarından itibaren her Ramazan, Sultan'ın huzurunda yapılmakta olan tefsir dersleri idi.

Hoca Tâhir Efendi tutulduğu gırtlak veremi hastalığından kurtulamayarak 1888 yılında vefât etti. Talebesi İbnülemin tarafından "sâlih fâdıl, vefî, âlicenâb, mürüvvetkâr, mustakîm bir üstâd-ı kâmil" olarak tavsif olunan bu zâtın vefâtı, aileyi mânevî ve maddî bakımlardan perişan etti⁷.

B. Çocukluğu ve Tahsil Yılları:

1878 Yılı Şubat ayı başlarında Hicri hesapla 4 yıl 4ay ve 4 günlük olan Âkif, geleneğe uyularak, Fatih'te "Emir Buhârî" mahalle mektebine başlatıldı. Buraya iki seneye yakın bir müddet devam ettikten sonra 1879 Yılı sonlarında Fatih ibtidaisine (ilkokul) gitti. Babası bu yıl kendisine Arapça öğretmeye başladı.

Âkif'in babası Hoca Tâhir Efendi, aynı zamanda Mühürdar Emin Paşa (vefâtı, 1908) ailesinin hususi muallimi idi. Emin Paşa'nın oğulları "İbnülemin" Mahmut Kemal (1870-1957) ile Ahmet Tevfik'e (öl. 1923) ve aileye mensup öteki çocuklara ders vermekteydi. Bu dersler, kışın İstanbul Beyazıt'taki Bakırcılar'da, Emin Paşa Konağında, yazın ise Yakacık'taki köşkte yapılıyordu. Bu sebeple Tâhir Efendi de ailesiyle birlikte yazları Yakacık'a giderek, köşkün bir dairesinde kalmakta idi. Âkif,

⁶ *Safahat*, Giriş, 3.

⁷ *Safahat*, Giriş, 4-5.

“İbnülemin” kardeşlerle birlikte derslere katılıyor ve yazları onlarla arkadaşlık ederek Yakacık’ta bulunuyordu⁸.

Mehmed Tâhir Efendi merhum asabî bir zâttı. Çocuğunu her hâlükârda yetiştirmeye azmetmişti. Onun için daha ilk tahsil hayatında oğluna karşı vaziyeti değışti, ciddileşti, sertleşti. Çünkü, Tâhir efendinin terbiye sisteminde müsamahanın, serbest ve programsız hareketin yeri ve mânâsı yoktu. Fıtraten zeki, cevval ve hareketli olan Mehmed Âkif çocukluğunu böyle sıkı terbiye altında geçirdi. Zavallı ara sıra dayak da verdi. Bu dayak faslı ölünceye kadar Âkif’in dilinde dönmüş, dolaşmıştır. Onun için kendisi, terbiyede “intizam içinde serbestlik” taraftarı idi⁹.

Üç yıllık ilkokulu bitiren Âkif, 1882 Yılında Fatih merkez Rüştiyesine (ortaokul) başladı. Bu sırada babasından Arapça öğrenmeye devam ediyordu. Ayrıca Fatih Camiinde Farsça ders vererek, Gülistan ve Mesnevi okutan Es’ad Dedeyi de takip etmekteydi. Türkçe ve Farsça derslerinde, akranlarından çok ileri olan Âkif’in lisan hususunda bilhassa kabiliyetli olduğu görülüyordu.

1885 yılında üç yıllık rüştiye mektebi bitince, babası Âkif’i meslek seçiminde serbest bıraktı. Bunun üzerine Mülkiye Mektebi’ni seçen Âkif, bu mektebin hazırlık okulu olarak açılmış bulunan “Mülkiye İdâdîsi”ne (sivil lise) girdi. 1889 yılına kadar okudu. Zamanın en tanınmış edip ve şairlerinden Muallim Naci Bey (1850-1893), bu okulda, kendisinin edebiyat öğretmeni olarak derslerine gelmiştir¹⁰. Annesi Emine Şerife Hanım, Âkif’i medreseye göndermek istiyordu. Bu okula gitmesine karşıydı. Bu konuda Hoca Tâhir Efendi ile anlaşmazlık içindeydiler. Hoca Tâhir Efendi “medrese’de okuyacağı dersleri ben ona evde gösteririm” diyordu.¹¹ Bu okulun üç yıllık ilk dönemini tamamlayıp yüksek kısmının birinci sınıfında okurken babasının vefâtı üzerine (1888) daha kısa yoldan meslek sahibi olarak hayata atılmak için o sırada yeni açılmış olan Mülkiye Baytar Mektebi’ne girdi (1889). Aynı yıl çıkan büyük Fatih yangınında evleri

⁸ *Safahat*, Giriş, 4.

⁹ Çantay, Hasan Basri, *Âkifnâme*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2008, 23.

¹⁰ *Safahat*, a.y.

¹¹ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, X, 33-34.

yanmasına rağmen Mehmed Âkif bu sıkıntılar arasında okulunu birincilikle bitirdi (1893). Mektep yıllarında sporla, bilhassa güreşle meşgul oldu ve son iki senede şiire olan ilgisini arttırdı. Sekiz on yaşlarında iken başladığı ve zaman zaman ara verdiği hıfzını da kendi kendine çalışarak tamamladı¹². 1894 Yılında Tabhâne medresesinde arkadaşı İskeçeli Hâfız İsa Efendi'nin odasına devam ederek hıfzına çalıştığı ve Arapça okuyup “tekmil-i nusah” ederek icâzet aldığı; geceleri Fransızca dersleri gördüğü hakkındaki bilgiler, kendisini tanıyanların hâtıralarında bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda da yakın dostları Ahmed Naim ve Mehmed Şevket Beylerle en zor Arapça metinleri okuyarak, Isparta'lı Hakkı ve Baytar Beyler'le Fransızca çalışarak, lisan öğrenmeye devam ettiği bilinmektedir. 1894 yılı başlarına rastlayan Ramazan (8 Mart-6 Nisan) ayında İstanbul'da Süleymaniye'de Bozdoğan kemerindeki Kirazlı Mescid'de mukabele okuduğu, bunu ertesi Ramazan'da da tekrar ettiği ve dost evlerinde terâvîh namazı kıldırıldığı, yakınları tarafından söylenmektedir. Zamanının en yüksek bir “fen” okulunu “Yüksek Baytarlık Mektebi”ni bitiren Mehmed Âkif, Fransızca meslek kitapları ve hasta hayvanlarla uğraşırken, aynı günlerde, yüce kitabına olan iman ve aşkını bir an unutmuyor; yirmi yaşından sonra kendi kendine gayret ederek Kur'an hâfızı oluyordu¹³.

C. Şiir Merakı, İlk Şiirleri ve Tercümelere:

Henüz on oniki yaşında iken Âkif'te şâirlik alâmetleri görünmeye başladı. Vezinli vezinsiz, manalı manasız nazımlar söylemeye çalışırdı. Âkif'i şâir yapan, o mâsumâne güzelliklere gönül verişler, o suretle kendinden geçişlerdir. Âşık olmayan şâir olamaz. Onun âşıkâne, şâirâne beytleri çoktur. Bir zamanlar memleketin maruf pehlivanları arasına geçmesi de şâirliğinden ve âşıklığından ileri geliyordu¹⁴.

Rüştiye yıllarında kendisinde, şiir merakı uyandı şiir kitapları okumaya başladı. İlk okuduğu manzum eserin Fuzûlî'nin “Leyla ve Mecnûn”u olduğunu kendisi söylemektedir. Ders arkadaşı İbnülemin Mahmut Kemal'le birlikte manzumeler

¹² Bkz. Okay, M. Orhan - Düzdağ, “Mehmet Âkif Ersoy”, D.İ.A. Ankara, 2003, XXVIII, 433.

¹³ *Safahat*, Giriş, 8.

¹⁴ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 63.

yazmaya çalışmışlardır¹⁵. Baytarlık mektebinin son iki senesinde şiirle çok meşgul olmuş, divan edebiyatına nazire olarak birçok manzum mektuplar yazmıştır. Bu yıllarda yazdıklarını daha sonra tamamen imha etmiştir¹⁶.

Okulu bitirdikten sonraki yıllarda, eski büyük şâirlerin tesiri altında yazılmış olan bu ilk şiirlerinden bir kısmı, 1900 öncesinde, Hazine-i fünûn, Mektep, Resimli Gazete gibi bazı dergilerde yayınlanmış, ayrıca o günlerin meşhur edebiyat mecmuası olan Servet-i Fünûn'a Farsça'dan yaptığı manzum ve mensur tercemeleri vermişti.

Daha sonra kendi şahsî uslubunu bulan Mehmed Âkif, onbin mısradan fazla tutan eski şiirlerini tamamen yok etmiş; bunlardan ancak daha önce yayınlanmış olan birkaç bin mısra elimizde kalmıştır. *Safahat* genel başlığı altında yayınladığı şiir kitaplarına, bu eski şiirlerinden hiçbirini almamıştır¹⁷.

Ç. Evlilik Hayatı:

1 Eylül 1898'de yirmi beş yaşında iken evlendi. "Tophane-i Âmire" veznedârı Mehmet Emin Bey'in kızı olan zevcesi İsmet Hanım o sıralarda yirmi yaşında idi. Mehmet Âkif'in ilk üçü kız olmak üzere altı çocuğu olmuş, dördüncüsü bir buçuk yaşında iken vefât etmiştir. Çocukları sırasıyla: Cemile, Feride, Suad, İbrâhim, Naim, Emin, Tâhir.

Vatanın ve İslam ümmetinin büyük bir felakete uğradığı bir devirde gelen Âkif, bütün bu ızdırabı derinden hissederek yaşamış ve üzerine düşen vazifeyi yapmak için her şeyini feda etmeyi göze almıştır. Bu sebeple ailesine fazla vakit ayıramamıştır. Hayatı boyunca çektiği maddî sıkıntılar bu konuda aksi tesir yapmıştır. Ömrünün son on senesini vatandan uzak geçirmesi ise onun dünyevi her şeyden olduğu gibi aile saadetinden de mahrum bırakmıştır. Gençliğinde ailesini vatanına tercih eden şair, yaşlılığında her ikisinden de mahrum kalmıştır¹⁸.

¹⁵ *Safahat*, Giriş, 4.

¹⁶ *Safahat*, Giriş, 6.

¹⁷ Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, II, 22.

¹⁸ *Safahat*, Giriş, 10.

D. Memuriyeti ve Diğer Görevleri:

Mezuniyetinin ardından Ziraat Nezâreti Umûr-ı Baytariyye ve Islâh-ı Hayvanât umum müfettiş muavinliğiyle memuriyet hayatına başladı. Görev yeri İstanbul olmakla birlikte önce Edirne’de, daha sonra Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli bölgelerinde dolaşarak bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yaptı. Bir ara ordunun ihtiyacını karşılamak için gerekli alımları yapmak üzere Şam ve civarında dolaştı. Bu seyahatlerde Köylüyü de yakından tanıma imkânını elde eden, halkın dert ve meseleleri hakkında doğrudan bilgi sahibi olan Mehmed Âkif’in tesbit ve tahlilleri şiirlerine realist ve canlı tablolar halinde aksetmiş, çözüm tekliflerinin isabetli olmasını sağlamıştır. İstanbul’da bulunduğu yıllarda memuriyeti yanında Halkalı Ziraat Mektebi ile (1906) Çiftlik Makinist Mektebi’nde (1907) kitâbet-i resmiye hocalığı yaptı¹⁹.

11 Kasım 1908’de Dârü’l-fünûn Edebiyat Fakültesine Türk Dili ve Edebiyatı hocası olarak tayin edildi. Aynı yıl Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi’nin Zabıta-i Sıhhiye ve Kitabet-i Baytariyye ve Hukuk-u Ticariye ve Kânun-u Tıb muallimliği de uhdesine verilmiştir. Ancak Âkif, yüklendiği diğer görevlerle birlikte bu görevi de kabullenmesinin mümkün olamayacağını beyan ederek görevi almamıştır²⁰.

11 Mayıs 1913’te yirmi yıllık Baytarlık Dairesi müdür yardımcılığı görevinden istifa ederek ayrıldı. Bunun sebebi aynı dairenin müdürü olan Abdullah Bey’in haksız yere azlolunmasıydı. Halbuki onun yerine kendisinin müdür tayin edilmesi ihtimali vardı ve Abdullah Bey arkadaşı olmadığı gibi, hatta cimri bir adam olduğu için, sevdiği bir kimse de değildi²¹. Bu yılın sonunda, İttihat ve Terakkî’nin merkez-i umûmî üyesi olan, aynı zamanda şiir ve yazılarıyla İttihatçılar’ın fikir babası sayılan Ziya Gökalp’in ileri sürdüğü kavmiyetçi düşüncelere ve aynı merkeze bağlı yazar ve aydınların din karşıtı yayınlarına karşı çıkmasının hükümet tarafından tasvip edilmediğinin bildirilmesi üzerine İstanbul Dârülfünûnu’ndaki görevinden de ayrılmak zorunda kaldı.

¹⁹ Okay - Düzdağ, “Mehmet Âkif Ersoy”, D.İ.A., XXVIII, 433.

²⁰ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 80.

²¹ *Safahat*, Giriş, 21-22.

Çıkarmakta olduğu Sebülürreşâd da aynı sebeplerle İttihatçı hükümetler tarafından birkaç kere kapatılmıştır.

Dönemin aydınları arasında Arapça'yı en iyi bilenlerden olan Âkif, bir taraftan da İttihat ve Terakkinin Şehzâdebaşı Kulübünde cemiyetin Hey'et-i İlmiyye üyesi olarak Mu'allakât ve Lâmiyyetü'l-'Arab gibi eserleri okutup Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdi. Dârüledeb adlı bir özel okulda da fahri hocalık yaptı. Baytar Mekteb-i Âlîsi Me'zûnîni Cemiyeti başkanlığında bulundu (1910). Dârü'l-hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nde Türkçe-edebiyat muallimi oldu (1914)²².

Birinci Dünya Harbi sırasında, İttihad ve Terakki'ye bağlı Teşkilat-ı Mahsusa (Türk İstihbarat Teşkilatı) aracılığı ile Almanlar tarafından Berlin'e davet edildi. Bu seyahat Edebiyatımıza 5. *Safahat*'taki Berlin Hatıralarını kazandırdı. Almanya dönüşü yine Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Necid'e gönderildi. Dönüşünde Medine'ye uğrayıp Hz. Peygamber'in Ravza'sını ziyaret etti. Umreyi çok arzuladığı halde Mekke'ye uğrayamadı. Bu seyahatı da onun, dini heyecan ve ürperişlerinin ifadesi olan Necid Çöllerinden Medine'ye şiirini yazmasına vesile oldu²³.

1918 Temmuzunda Mekke Emîri Şerif Alî Haydar Paşa'nın daveti üzerine İzmirli İsmail Hakkı Bey'le birlikte Lübnan'da (Aliye) bulundu²⁴. Âkif'in memuriyetlerinden biri de Şeyhu'l-İslamlık Dâiresi'ne bağlı Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye adlı ilmi ve siyasi kuruluşun üyeliği ve başkâtipliğidir. Anadoludaki istiklal mücadelesine katılıp İstanbul ile önemli ilişkileri kesilince, Damat Ferit Hükümeti tarafından bu görevine son verildi.²⁵ Müessesenin yayın organı olan Cerîde-i İlmiyye'nin idaresini de üstlendi. Bu arada İstanbul Dârülfünunu'nda Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Kâmûs-i Arabî Heyeti üyeleri arasında yer aldı²⁶.

²² Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 433.

²³ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 81.

²⁴ Okay - Düzdağ, *a.y.*

²⁵ Haz. Şengüler, *a.y.*

²⁶ Okay - Düzdağ, *a.y.*

Daha sonra ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Burdur'dan milletvekili seçilen Âkif, birinci meclis feshedilinceye kadar milletvekilliği görevini sürdürdü.

Onun son memuriyeti Mısır'daki Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki Türk dili ve edebiyat hocalığıdır. Bu göreve hastalığı ağırlaşır engel teşkil edinceye kadar devam etti²⁷.

E. Meşrûtiyet, İttihad ve Terakki Cemiyeti:

23 Temmuz 1908'de Osmanlı ülkesinde ikinci defa Meşrûtiyet ilan edildiği sırada Mehmed Âkif, İstanbul'da "Umûr-i Baytariye Dairesi Müdür Muavini" olarak bulunuyordu. Yıllardan beri mutlakiyet idaresine karşı, gizli bir ihtilalci teşkilat şeklinde çalışan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ilanından sonra açıktan üye kaydına başladı. Daha önceki gizli teşkilat günlerinde bu cemiyetle ilgilenmeyen Mehmed Âkif, millete faydalı olacak irşad ve eğitim faaliyetlerine katılmak niyeti şeklinde anladığımız bir arzu ile buraya üye olmayı kabul etti. Cemiyete üye olurken yapması gereken "yemin"e itiraz etmişti. Yemindeki "Cemiyet'in bütün emirlerine, bilâ kayd ü şart itaat" ibâresini kabul etmeyerek: "*Ben Cemiyet'in emr-i ma'rûfuna bîat ederim. Mutlak söz veremem!*" demişti. Neticede kendi istediği gibi yemin etmiştir²⁸.

F. Sırât-ı Müstakîm Mecmuası:

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Ebül'ulâ Zeynelâbidîn (Ebül'ulâ Mardin) ve Eşref Edib'le (Fergan) birlikte devrin ilim ve fikir hayatında önemli yeri ve tesiri olan, hemen hemen bütün şiir ve yazılarının çıkacağı Sırât-ı Müstakim mecmuasını başyazarlığını da yaparak yayımlamaya başladı (27 Ağustos 1908)²⁹.

İslamcı aydınların toplandıkları dergi 183. Sayısından (8 Mart 1912) itibaren yalnız Eşref Edib tarafından yayınlanmış ve Sebîlürreşâd (Sebîlü'r-Reşâd) adını (SR) almıştır.

²⁷ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 81.

²⁸ *Safahat*, Giriş, 12.

²⁹ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 434.

Derginin birinci sayısında aynı zamanda *Safahat*'ın ilk şiirlerinden olan “Fatih Camii” şiiri bulunuyordu. 1908 yılı içinde hemen her sayıda, daha önce yazdığı fakat yayınlamadığı, ancak Edebiyat meraklıları arasında tanınmış olan şiirlerinden biri çıktı. Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane ve Seyfi Baba manzumeleri bunların arasında idi³⁰.

G. Millî Mücadele Yılları:

Mehmed Âkif, Balkan Savaşı sırasında kurulan ve ileriki yıllarda Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasında önemli rol alacak olan Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'ne bağlı Hey'et-i Tenvîriyye'ye (Hey'et-i İrşâdiyye) katıldı. Burada halkı edebiyat yoluyla uyandırmak ve aydınlatmak için Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit (Yalçın), Mehmed Emin, Abdülaziz Çâvîş, Cenab Şahabeddin ve Hüseyin Kâzım Kadri'yle beraber heyetin kâtib-i umûmîsi olarak çalıştı. Süleyman Nazif, bu çalışmalar esnasında heyetin başkanı olan Recâizâde'nin, Âkif'in sanatını ve seciyesini takdir ederek ona milletin millî bir destana ihtiyacı bulunduğunu, bunu ise ancak kendisinin yazabileceğini söylediğini nakletmektedir. Nitekim Mehmed Âkif, Balkan savaşları sonunda memleketin içine düştüğü vahim durum karşısında yeise düşmemek, birlikten ayrılmamak ve orduya yardım gibi konularda Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde metinlerini bu sırada adı Sebilürreşâd olarak değişen dergisinde yayımladığı vaazlar vermiş ve Hakkın Sesleri'ndeki şiirleri yazmıştır³¹.

Onun halk tarafından tanınması ve iyi şöhreti, Millî Mücadele hareketine karşı beslenen ve tahrik edilen şüpheleri ortadan kaldırmış, yurdu dolaşarak yaptığı konuşmalar, muhtemel isyanlarının yatıtırılmasında büyük faydalar sağlamıştır. Başyazarı bulunduğu, Sebilürreşâd dergisini Millî Mücadele yıllarında Ankara, Kastamonu ve Kayseri'de yayınlamış, yazılarıyla millete cihad ruhunu uyandırmıştır.³²

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması, ağır mütareke şartları ve yurdun işgaliyle Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması üzerine başlayan Millî

³⁰ *Safahat*, Giriş, 13.

³¹ Okay - Düzdağ, “Mehmet Âkif Ersoy”, D.İ.A., XXVIII, 434.

³² Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, II, 24.

Mücadele hareketine fiilen katılma kararıyla 1920 Şubatında Balıkesir'e giden Mehmed Âkif burada Kuvâ-yi Millîyeciler'le görüştü. Zağanos Paşa Camii ile çeşitli yerlerde halkı birliğe davet ve direnmeye teşvik maksadıyla vaaz ve konuşmalar yaptı. Bu sırada İstanbul'da yüksek maaşlı bir görevde bulunmasına rağmen Balıkesir'e, oradan döndükten sonra da Ankara'ya gitmeye karar vermesi onun vatanseverliğinin açık bir göstergesidir. Ayrıca halkın sevip saydığı bir müslüman aydın sıfatıyla Millî Mücadele'ye katılması, bu hareketin İttihatçılar'ın yeni bir macerası olduğu şeklindeki şüpheyi büyük ölçüde gidererek Kurtuluş Savaşı çalışmalarına önemli bir güç katmıştır. Nitekim bu sebeple ona "Millî Mücadele'nin manevî lideri" sıfatı verilmiştir. Balıkesir'den İstanbul'a gelmesinin ardından işgal altında çalışmanın daha da zorlaşp sansürün gitgide şiddetlenmesi yanında Ankara'dan Hey'et-i Temsîliyye adına gelen davet üzerine on iki yaşındaki büyük oğlu Emin'i de yanına alıp 10 Nisan 1920'de gizlice yola çıktı. Ali Şükrü Bey'le buluşarak Geyve'ye ulaştı. Buradan Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesi günü Ankara'ya vardı (24 Nisan 1920). Hacı Bayram Camii'ndeki ilk vaazının ardından vazifesinden izinsiz ayrıldığı gerekçesiyle Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'deki görevinden azledildi. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Burdur mebusu seçildi (5 Haziran 1920). Haberi olmadan en yüksek oyu alarak Biga'dan da seçilmesine rağmen daha önce Burdur mebusluğunu kabul ettiğinden mecliste bu sıfatla bulundu. Zaman zaman Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya, Konya, Kastamonu gibi şehirlerde halka ve diğer bazı mebuslarla beraber cephelerde askerlere hitaben Millî Mücadele'yi teşvik eden konuşma ve vaazlarını sürdürdü. Bunların en önemlisi meclis kararıyla gittiği Kastamonu'da Nasrullah Camii'ndeki ünlü vaazıdır. Bu vaaz, son derece ihatalı bir bakışla dünyanın siyasî vaziyetini tahlil edip Sevr Antlaşmasının bizim için nasıl bir felâket olacağını izah eden, onu yırtıp atmayı ve Batılı sömürgecilerin karşısına iman ve silâhla dikilmeyi hayafî bir mecburiyet olarak telkin edip Millî Mücadele'yi büyük bir heyecanla teşvik eden önemli bir belgedir. Bu vaaz ve diğer konuşmalar, Âkif'in İstanbul'dan ayrılırken arkasından gelmesini söylediği Eşref Edib'in İstanbul'da tekrar çıkardığı (25 Kasım) Sebülürreşâdın üç sayısıyla Ankara'da neşredilen (3 Şubat 1921) ilk sayısında yayımlanmıştır. Ayrıca bu sayılar ve risale haline getirilen vaazlar birkaç defa basılarak Anadolu'nun her tarafına ve cephelere dağıtılmıştır. Millî Mücadele'nin

zaferle sonuçlanmasının ardından Büyük Millet Meclisi'nin aldığı seçim kararı üzerine yeniden teşekkül eden ikinci dönemde muhalefet grubuna mensup diğer milletvekilleri gibi Mehmed Âkif de aday gösterilmedi³³.

Ğ. İstiklâl Marşı:

1920 yılının son aylarında Erkân-ı Harbiyye Riyâseti'nin isteğiyle Maârif Vekâleti millî marş güftesi için bir yarışma açtı. Yarışmaya 700'den fazla şiir gelmesine rağmen nitelikli bir manzume bulunamayınca konulan maddî mükâfat sebebiyle yarışmaya katılmayan Mehmed Âkif'in de bir marş yazması ısrarla istendi. Mükâfat şartının kaldırılması üzerine Âkif şiirini tamamlayarak teslim etti. Meclisin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda okunan şiir ittifakla İstiklâl Marşı güftesi olarak kabul edildi. Ancak meclis kararı olduğu için kazanana verilmesi zaruri hale gelmiş bulunan nakdî mükâfat Âkif tarafından alınıp Dârü'l-mesâî adlı bir hayır cemiyetine bağışlanmıştır³⁴.

H. Mısır Hayatı:

Mehmed Âkif'in Mısır'a ilk gidişi 1914 Ocak ayındaydı. İki ay süren bu seyahatinde İstanbul – Kahire – el-Uksur (Lüksor) - Kahire – Medinde – Şam – İstanbul güzergâhını takip etmiştir. “*El-Uksur'da*” şiiri bu seyahatin intiba ve tehasşüsleri ile yazılmıştır. İkinci Mısır seyahati, resmi bir vazife ile 1915 yılı Mayıs ayında başlamış, dönüşte Şam ve Beyrut'a da uğrayan şâirin İstanbul'a gelişi, Ekim ayı başını bulmuştu. Birinci Cihan Harbi'nde Osmanlı'ya sadık kalan Necid Şeyhi'ne yapılan bu resmi ziyaret sırasında, ikinci defa Medine'ye uğrayan Âkif Bey, bu ziyaretin duyguları ile “*Necid Çöllerinden Medine'ye*” şiirini nazm etmiştir³⁵.

Ekim 1923'te Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a giden Âkif'in bu daveti kabulünde, kazanılan Millî Mücadele'den sonra ümit ettiği İslâm birliği ve bu birlikte Türkiye'nin önemli rol oynaması idealinin gerçekleşmemesinin doğurduğu hayal kırıklığının büyük tesiri olmuştur. İki yıl kışları Mısır'da geçirip yazları Türkiye'ye döndüyse de 1928'in sonundan itibaren sürekli Mısır'da kaldı. Bunda da hak

³³ Okay – Düzdağ, “Mehmet Âkif Ersoy”, D.İ.A., XXVIII, 434.

³⁴ Okay - Düzdağ, a.y.

³⁵ Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, Şûle Yay. İstanbul, 2005, 3.

kazandığı emekli maaşının bağlanmamasından doğan geçim sıkıntısı ve hükümetin muhalif kabul ettiği birçok fikir ve siyaset adamı arasında kendisinin de polis takibine alınmasının ağırına gitmiş olması önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu yılın başında çıkan Şeyh Said isyanı vesilesiyle hükümet muhalifler üzerine baskı kurmuş, aralarında Sebülürreşâd'ın da yer aldığı pek çok dergi ve gazeteyi kapatarak sahiplerini ve bazı yazarlarını İstiklâl mahkemelerine sevk etmiş bulunuyordu.

Mehmed Âkif'in Mısır yıllarında Kur'an mealinden sonraki en önemli meşguliyeti, Kahire'deki el-Câmiatü'l-Mısriyye'nin Edebiyat Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı dersleri vermesi oldu (1929-1936). On yıldan fazla süren Mısır dönemi geçim sıkıntısı yanında eşinin müzmin bir asabî rahatsızlığa müptelâ olması, başıboş kalan çocuklarını arzu ettiği gibi yetiştirememesi, vatan hasreti, İslâm âleminin perişan halinin kendisinde doğurduğu büyük ıstıraplarla geçti. Kahire'de bulunduğu yıllarda Mehmed Âkif, kendisini daima himaye eden Abbas Halim Paşa ile ailesi ve orada tahsilde bulunan Türk talebelerle teselli bulmaya çalıştı. Abdülvehhâb Azzâm gibi Mısırlı ilim ve fikir adamlarıyla dostluklar kurdu. Bu arada 1933 yılı sonlarında *Safahatın* yedinci ve son kitabı olan *Gölgeler*'i Kahire'de bastırıldı³⁶.

I. Kur'an Meâli:

Mehmed Âkif'in, vefâtı öncesine kadar bir daha dönmek üzere Mısır'a gideceği 1925 yılında, Diyanet İşleri Başkanlığı bir *Kur'an-ı Kerim meâl ve tefsiri* yazdırılması ve meşhur hadis külliyyâtı *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*'in Türkçe'ye çevrilmesi meselesini ele almış bulunuyordu.

Bu yılın Şubat ayında TBMM'de, Diyanet İşleri Riyâseti bütçesinin görüşüldüğü celsede, dindar mebusların verdiği atmış imzalı bir kanun teklifi ile, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercüme ve tefsirinin yapılması kararı alınmıştı. "*Tecrîd*", Ahmed Naim Bey'e; "Tefsir" Elmalılı Hamdi Efendi'ye verilmişti. "*Meâl*"ın Âkif Bey tarafından yapılması isteniyordu³⁷.

³⁶ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 434.

³⁷ Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, 163.

Âkif, yapılacak çalışmanın dinî ve ilmî sorumluluğunu düşünerek uzun bir tereddütten sonra tercüme yerine meal denilmesi ve Elmalılı M. Hamdi'nin hazırlayacağı tefsirle birlikte basılması şartıyla teklifi kabul etti. 1926-1929 yılları arasında yoğun bir mesai sarfedip tercümeyi bitirdiyse de vefâtına kadar üzerinde çalışmaya devam etti. Ancak ezanın kanun zoruyla Türkçe okutulduğu o yıllarda namazların da devlet zoruyla Kur'an'ın Türkçe tercümesiyle kıldırılacağı endişesini taşıdığından yaptığı anlaşmayı feshedip avans olarak aldığı bir miktar parayı geri verdi ve çalışmasını teslim etmedi. Âkif'in, hastalanarak Mısır'dan Türkiye'ye geldiği sırada geri dönmediği takdirde tercümenin yakılmasını vasiyet ettiği ve yıllar sonra (1961) vasiyetin Kahire'de yerine getirildiği anlaşılmaktadır³⁸.

İ. Hastalığı ve Vefâtı:

1935'te rahatsızlanan Mehmed Âkif, hava değişimi için bir aylığına Lübnan'a ve o sırada Fransız idaresinde bulunan Antakya'ya gitti. Hastalığının ağırlaşması üzerine 17 Haziran 1936'da İstanbul'a döndü. Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda tedavi gördükten sonra yaz aylarında Said Halim Paşa'nın Alemdağ'daki Baltacı Çiftliği'nde oğlu Prens Halim tarafından misafir edildi. Son günlerini de aynı ailenin Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda kendisine ayırdığı dairede geçirdi ve orada vefât etti (27 Aralık 1936). Resmî şahıs ve makamların ilgi göstermediği İstiklâl Marşı şâirinin cenazesi, Beyazıt Camii'nden üniversite gençliğinin ve halkın katıldığı büyük bir cemaatle Edirnekapı Mezarlığı'nda dostu Babanzâde Ahmed Naim'in kabrinin yanında toprağa verildi. 1960 yılındaki yol inşaatı sebebiyle her iki mezar Süleyman Nazif'in kabriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Mehmed Âkif yılı olarak ilân edilen vefâtının ellinci senesinde (1986) Kültür Bakanlığı tarafından kabrinin üzerine yeni bir lahit yaptırıldı³⁹.

³⁸ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 434.

³⁹ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 435.

II. KİŞİLİĞİ

A. Dindarlığı:

O, çocukluğundan beri, aile çevresi, mektepleri, hocaları, ve arkadaşlarıyla, tamamıyla İslâmî kültürle beslenmiş, inancı, ahlakı ve yaşayışıyla İslâm'dan hiçbir zaman kopmamıştır. O, İslâm'ın ruhuna aykırı olmamak şartıyla, devrindeki diğer fikir sahipleriyle işbirliği, gönül birliği yapmaya her zaman hazırды. Âkif'in *Safahat*'ta yer yer "kavmiyet" kavramıyla milliyetçiliğe karşı görünmesinin sebebi, o yıllar için çok haklı olarak büyük bir bölünmeden doğan korkusuydu⁴⁰.

O, "Süleyman Nazif" merhumun dediği gibi "Hakka, Hazreti Peygambere, selefin büyüklerine, cemiyete, insaniyete ve bilhassa insaniyete ilân-ı aşk" etmiş, kâmil bir mümin idi. "büyük şâir tabiatın güzelliklerinden, ağaçlar ve çiçeklerin güzelliklerinden, güzel çehrelerden aldığı temel hissiyatı daima gizlemiş, saklayamadıklarını cemiyetin mukadderat tablosuna katmıştır..."

Onun tüm terennümleri İslâm ümmetinin meseleleriydi. İnsanların ızdıraplarıydı. "Kalb-i İslâm'ı göğsünün içine sığdıran bu şâiri görünce şehidler, 'biz bu kadar eziyet çekmedik ve ızdırabın bu derecesine biz tahammül edemeyiz' diyeceklerdir.

Onun en büyük düşmanı riyakârlıktı, "din nâmına" yapılan "maskaralık"lardı⁴¹.

B. Ahlâkı ve Seciyesi:

Mehmed Âkif bilhassa ahlak ve seciyesi ile de yüksek bir imtisal numunesi idi. O, çok temiz bir aile muhiteinde doğmuş, ilk terbiyeyi Fatih müderrislerinden babası "Tâhir Efendi" merhumdan almıştır. İçki kullanmamıştır. Onun nezihliği, terbiyesi, seciyesi, akranları içinde diğerlerine misal olmuştu. O, bir karıncayı bile incitmedi. Çok temiz, çok hayırsever, çok namuslu bir gençti. Vefa üstadın en bâriz vasfı idi. O, bu dünyaya gözlerini yumuncaya kadar dostlarını unutmadı, unutamadı. O şahsının

⁴⁰ Okay, M. Orhan, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay. Ankara, 1989, 68.

⁴¹ Çantay, *Âkifnâme*, 39.

düşmanlığına aldırış eder bir adam da değildi. Onun en çok sinirlendiği şey, vatan, millet gibi mukaddesatına sövmekten ibaretti. Bu sahada affi yoktu. Bununla beraber derdini kimseye söylemez, içine atar, erir, erirdi⁴².

C. İlmî:

Baytar mektebinden çok dolgun ve olgun fen bilgileriyle çıkan üstad resmi ve hususî bütün meşgaleleri zamanında da boş durmadı. Şarkın ve garbın ictimâî, edebî, fennî ilimlerini, cerayanlarını tetkik ve tahkik etti. Bu itibar ile Âkif muasır şâirlerin en âlimi sayılabilir. Arapça ve Fransızca'yı iyi derecede bilirdi. Her iki dilden de Türkçe'ye tercümelere vardır⁴³.

D. İdeali:

Âkif “Dîn”i ideal edinmişti. İleriye dönük en büyük ideali; Müslümanların İslâm'ı iyi öğrenip bu müstesna dîni, şuurlu olarak yaşamaları idi. Bu gerçekleştiği takdirde İslâm ümmeti Asr- Saadetin mutlu seviyesine ulaşacak ve milletler arasında hak ettiği en seçkin yere oturacaktı⁴⁴.

E. Fikirleri:

Mehmed âkif toplumcu bir sanat anlayışına bağlıdır. Sanatta güzellikten çok düşünceye, ülküye önem verir. *Safahat*'ın her yanı kudretli nazım diliyle belirli görüşler savunmaktadır. Âkif'in temel görüşü iki esas noktaya dayanmaktadır.

1- Millet ülküsü, 2- İslâm ülküsü.

Bu iki düşünce; *Safahat*'ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Çünkü Âkif, Türk milletini, İslâmlığın öncüsü, kurtarıcısı olarak benimser. Türklük yıkılırsa İslâmlık da sönecektir. Türkiye İslâm'ın en güçlü, en ileri ve son kalesidir.

Âkif'e bugün birbirine çok karıştırılan terimlerle *Ümmetçi* diyenler vardır, ama bu terim onu anlatamaz. Âkif, din çekirdeği etrafında, yani özü İslâm olan bir

⁴² Çantay, *Âkifnâme*, 41.

⁴³ Çantay, *a.g.e.*, 52.

⁴⁴ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 239.

milliyetçilik fikrinin davasıdır. O, milliyetçiliğe değil sadece *ırkçılık* ve *Turancılık*'a karşı olmuştur. Çünkü İmparatorluğun yıkılan şartları içinde bir de Türk-Arap-Arnavut gibi unsurların “Kavmiyet” güdüsüne kapılarak birbirlerine düşman edilmesini devleti parçalayan bir felaket gibi görmüştür⁴⁵.

Mehmed Âkif, Müslümanların uyanıp istiklallerini elde etmeleri ve bir halifenin etrafında “İslam milletleri topluluğu” halinde birleşmeleri fikrin yayıcısı olarak ortaya çıkmış olan Cemaleddin Afgânî (1839-1897) ile onun talebesi Mısırlı âlim Muhammed Abduh'un (1849-1905) bazı düşüncelerine katılmıştır. Daha çok bir hareket ve fikir adamı olan Afgânî'nin bu tavrını tasvip etmeyen Âkif, eğitim ve ıslah taraftarı olan Abduh'un çalışma metodunu benimsemiştir. Ancak Âkif'in, Abduh'un batı tesiri ile düştüğü bazı fikrî yanlışlarla hiç ilgilenmediği, onun sadece umûmî kabuller içinde kalan yazı ve düşüncelerini naklettiği görülmektedir⁴⁶.

III. ESERLERİ

A. Manzum Eserleri

1. *Safahat*:

Mehmed Âkif in sağlığında yedi ayrı kitap halinde bazıları birkaç defa basılan, ölümünden sonra tek cilt olarak yayımlanan ve tamamı aruzla yazılmış 11.240 mısralık 108 manzumeden ibaret külliyyatının genel adı *Safahat*'tır. Birinci kitabın dışında diğerlerinin ayrıca birer adı da bulunmaktadır;

1.Safahat: Birinci Kitap (İstanbul 1329): Bazıları İslâm tarihinden alınmış vak'alar üzerine kurulmuş, çoğu sosyal dertleri konu edinen kırkdört şiirden oluşur. Bunlardan “Tevhid yahut Feryad”, “Ezanlar”, “Canan Yurdu”, “İstiğrak”, “Hasbihal” mistik ve felsefî konularda yazılmış lirik şiirlerdir.

⁴⁵ Haz. Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, 242.

⁴⁶ *Safahat*, Giriş, 11.

2. *Safahat: İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsünde (İstanbul 1330)*: Âkif'in İslâm dünyası, müslümanlar ve İslâm ideali konusundaki fikirlerini yansıtan 1002 mısraık tek bir manzûmedir.

3. *Safahat: Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri (İstanbul 1331)*: Balkan savaşlarındaki mağlûbiyetler sebebiyle çekilen ıstırapların dile getirildiği on şiirden oluşur. Bu şiirlerin sekizi bazı âyetlere, biri bir hadise dayanılarak yazılmıştır. Sonuncusu "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" başlığını taşıyan on mısralık bir şiirdir.

4. *Safahat: Dördüncü Kitap: Fatih Kürsüsünde (İstanbul 1332)*: 1692 mısralık tek bir manzumedir. İslâm'da çalışmanın ve terakkinin önemiyle kader irade meselesi üzerinde durulan şiirin ilk yarısında İslâm dünyasının perişanlığı tembelliğine, kurtuluşu da çalışmasına bağlanmaktadır.

5. *Safahat: Beşinci Kitap: Hâtıralar (İstanbul 1335)*: On şiirden meydana gelen kitaptaki ilk yedi şiirin dördü âyetlerin, ikisi hadislerin açıklaması olup bunlar arasında yer alan "Uyan" başlıklı manzume bütün müslümanları ikaz eden bir sesleniştir. Sondaki üç uzun manzume ise şairin Mısır, Berlin ve Medine seyahatlerinin intihalarından yola çıkarak İslâm dünyasının dertlerini dile getirdiği fikrî ve lirik şiirlerdir. Bunlardan "Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı şiir için Cenab Şahabeddin, "Bir hadisedir, bundan sonra Âkif e erişilemez" demiş, Süleyman Nazif de bildiği Şark ve Garp lisanlarında bu kadar güzel, pürüzsüz ve kusursuz şiir okumadığını, bunu yazmak için Âkif kadar şair olmanın yetmeyeceğini, onun kadar da dindar olunması gerektiğini, hiçbir sanatkârın bu şiirin benzerini yazamayacağını ifade etmiştir.

6. *Safahat: Altıncı Kitap: Asım (İstanbul 1342)*: 2292 mısralık tek bir manzumeden meydana gelir. Memleketin içtimaî ve ahlâkî dertleri hakkındaki bu manzumenin tamamına yakın bölümü Mehmed Âkif in eserlerinde canlandırdığı en önemli tip olan ve müslüman halkın iman ve irfanını temsil eden muhafazakâr ve tenkitçi Köse İmam ile yenilikçi ve müsamahalı Hocasâde (Mehmed Âkif), hakperest ve heyecanlı bir genç olan Asım arasında geçen konuşmalardır. Şâirin "Çanakkale Şehidlerine" adıyla bilinen ünlü şiiri de diyalogun bir parçasıdır.

7. *Safahat: Yedinci Kitap: Gölgeleler (Mısır 1352/1933)*: Mehmed Âkif in eski harflerle Kahire'de bastırıldığı, bir kısmı daha önce yazılmış kırk bir şiirinden meydana gelen son kitabıdır. Buradaki bazı şiirler gerçekleşmeyen bir idealin verdiği üzüntü ile vatandan uzak ve işgal edilmiş bir İslâm diyarında yalnızlık hâlet-i rûhiyesinin doğurduğu kırgınlıktan kaynaklanan tevekkül ve teslimiyetin mistik duygularıyla kaleme alınmıştır. Kitaptaki son şiir olan 208 mısralık “Sanatkâr” adlı manzume, Âkifin bütün *Safahat*'ı boyunca göstermediği şahsiyetinin en mühim tarafı olan sanatkâr ruhunu ortaya koyar ve hayal kırıklıklarını, acılar içinde geçen ömrünü, İslâm dünyasının yürek yakan halini içli bir dille mısralara döker.

Safahat'ı teşkil eden yedi kitap, Mehmed Âkifin sağlığında onun tashihinden geçerek sonuncusu hariç birkaç defa eski harflerle basılmıştır. Eserin tamamını ilk defa yeni harflerle Ömer Rıza Doğrul, devrin siyasetine uygun düşmeyeceği mülâhazasıyla yapılan birkaç çıkarma ile neşretmiştir (İstanbul 1943). Bu haliyle 1973 yılına kadar yedi defa basılan *Safahat* yedinci baskısından itibaren M. Ertuğrul Düzdağ tarafından tamamıyla gözden geçirilip tashih edilerek yayımlanmıştır. *Safahat*, eski ve yeni harflerle bir şiir kitabı olarak Türkiye'de en çok basılan eser olduğu gibi birçok dinî halk kitabının ulaştığı baskı sayısını da aşmıştır.

2. *Safahat Dışında Kalmış Şiirleri:*

Mehmed Âkifin gerek 1908'den önce gençlik devrinde gerek sonraki yıllarda yazdığı, ancak *Safahat*'a almadığı, kendi ifadesiyle “*Safahat* hacminde” şiirleri olduğu bilinmektedir. Önemli bir kısmını bizzat kendisinin yok ettiği bu şiirlerden devrin dergilerinde ve dostlarına yazdığı mektuplarda kalmış veya bazı kişilerin hâtıralarıyla ortaya çıkmış olanları birkaç bin mısrayı bulmaktadır. Bunların önemli bir kısmı M. Ertuğrul Düzdağ'ın hazırladığı *Safahat* neşirlerine eklenmiştir. Mehmed Âkif, Millî Mücadele'den sonra “İkinci Asım”, “Haccetü'l-Vedâ”, “Selâhaddîn-i Eyyûbî” (manzum piyes), “İslâm Tarihinden Menkıbeler”, “Çocuk ve Mektep Şiirleri” gibi bazı eserler yazmak istediğini dostlarına söylemişse de bunları gerçekleştirememiştir.

B. Mensûr Eserleri, Telifleri

1. *Tefsirler*: Mehmed Âkif'in on sekizi manzum olan ve *Safahat*'a alınmış bulunan elli yedi tefsir yazısının tamamı Sebîlürreşâd'ın 183. sayısından itibaren muhtelif nüshalarında "Tefsîr-i Şerif" başlığı altında yayımlanmıştır. Bunlar, dönemin güncel meseleleriyle ilgili âyetlerin ele alındığı yazılardan meydana gelmektedir. Dergide "Hadîs-i Şerif" başlığı altında çıkan dört yazısı da günün meselelerine çözüm olabilecek hadislerle dayalı makalelerdir. İlk defa Ömer Rıza Doğrul tarafından Kur'an'dan Âyetler adıyla, bazı müdahale ve eklemelerle kitap haline getirilen bu yazılar arasında makale ve vaazlarından da seçmeler yer almıştır (İstanbul 1944). 1976'da dikkatsizce yapılmış ikinci baskısı yanında Ömer Rıza Doğrul'un neşrinden aynen aktarılarak gerçekleştirilmiş bir baskısı daha bulunmaktadır. Sadece tefsir yazılarının Abdülkerim ve Nuran Abdülkadiroğlu tarafından Sebîlürreşâd'dan aktarılarak hazırlanmış bir baskısı ise Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında neşredilmiştir.

2. *Vaazlar*: Mevâiz-i Dîniyye: Birinci Kısım (İstanbul 1328). Mehmed Âkif'in bu vaazı, İttihad ve Terakki Hey'et-i İlmiyyesi âzası iken Şehzâdebaşı Kulübü'nde yaptığı "İttihad Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar, Öldürür" başlıklı konuşmasının metni olarak önce Sırât-ı Müstakîm'de çıkmış, ardından bu kitabın içinde tekrar yayımlanmıştır. Balkan Savaşı sırasında Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar ise Sırât-ı Müstakîm'de neşredilmiştir. Balıkesir Zağanos Paşa Camii ile Kastamonu Nasrullah Paşa Camii'ndeki vaazı Sebîlürreşâd'ın Kastamonu'da basılan 464. sayısında çıkmış, gördüğü rağbet dolayısıyla bu sayı birkaç defa bastırılarak Anadolu'ya ve cephelere gönderilmiştir. Ayrıca el-Cezîre Kumandanı Nihad Paşa tarafından müstakil bir risale halinde neşredilip (Diyarbakir 1337) bölgenin Elaziz, Diyarbakir, Bitlis ve Van gibi belli başlı vilâyetlerinde ve cephelerdeki askerlere dağıtılmıştır. Mehmed Âkif'in Kastamonu'da bulunduğu süre içinde civar kaza ve köylerde yaptığı konuşmaların özetlerini de Eşref Edip kaydedip derginin 465-467. sayılarında yayımlamıştır. Bazıları yeni yazıyla birkaç defa basılan bu sekiz vaazın ilki hariç diğerleri, Abdülkerim ve Nuran Abdülkadiroğlu tarafından hazırlanan ve yukarıda adı geçen eserin ikinci kısmında yeni yazıya aktarılmıştır,

3. **Makaleler:** Mehmed Âkif'in cemiyet, edebiyat ve fikir bahisleri etrafında makale, sohbet ve hâtıra şeklinde kaleme alıp Sırât-ı Müstakim ve Sebîlürreşâd'da "Hasbihal", "Edebiyat Bahisleri", "Eski Hâtıralar", "Letâif-i Arab'dan" başlıkları altında neşrettiği elli yazıdan ibaret olup Abdülkerim ve Nuran Abdülkadiroğlu tarafından Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri adıyla yayımlanmıştır. (Ankara 1987).

C. Tercümelere:

Tesbit edilebildiği kadarıyla 1908'den önce Resimli Gazete ile Servet-i Fünûn'da yayımlanmış ve ayrıca basılmamış olanların dışında kalan çevirileri tamamen Sebîlürreşâd ve Sırât-ı Müstakîm'de ki yazılardır. Bunlardan bir kısmı sağlığında kitap haline getirilmiştir.

1. Müslüman Kadını (İstanbul 1325).
2. Hano-to'nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslâm'ı Müdafaası (İstanbul 1331).
3. İslâmlaşmak (İstanbul 1337).
4. İslâm'da Teşkiât-ı Siyâsiyye.
5. İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler (Ankara 1339).
6. Anglikan Kilisesine Cevap

Mehmed Âkif'in bütün eserleri İsmail Hakkı Şengüler tarafından yayıma hazırlanmış ve son tashihleri M. Ertuğrul Düzdağ eliyle yapılarak on ciltlik Mehmed Âkif Külliyyatı içinde toplanmıştır⁴⁷.

⁴⁷ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", D.İ.A., XXVIII, 438-439.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFAHAT'TA ANLAM OLARAK KULLANILAN HADİSLER

1. KOCAKARI İLE HZ. ÖMER'İN HİKÂYESİ

Hz. Ömer, halifeliği sırasında bir gece şehrin sokaklarında dolaşmaya çıkar. Bu esnada bir evden çocukların ağlama sesleri gelmektedir. Evi ziyaretinde, yaşlı ve fakir bir kadının açlıktan ağlayan çocuklarını avutmak amacıyla tencerenin içinde taş kaynattığını görür. Bunun sorumlusunun kendisi olduğunu düşünerek hemen hazineden sırtıyla un taşıyarak kadının derdine derman olmaya çalışır. Mehmed Âkif bu hadiseyi çok güzel bir şekilde mısralara dökmüştür.

KOCAKARI İLE ÖMER

Üstâd-ı necîbim Ali Ekrem Bey'e

Yok yâ Abbâs'ı bilmeyen, kimdi?..
O sahabîyi dinleyin, şimdi:"
"Bir karanlık geceydi pek de ayaz..."
İbni Hattâb'ı görmek üzre biraz,
Çıktım evden ki yollar ıpıssız.
Yolcu bir benmişim meğer yalnız!
Aradan geçmemişti çok da zaman,
Az ilerden yavaşça oldu iyan,
Zulmetin sînesinde ukde gibi,
Ansızın bir müheykel a'rabî!
Bembeyaz bir rida içinde garîb,
Geliyor muttasıl mehîb mehîb.
Ben sokuldum, o geldi, yaklaştık;
Durmadan karşıdan selamlaştık.
Düşünürken selam alan sesini,

O heyûlâ uzandı tuttu beni:
Bir de baktım, Ömer değil mi imiş!
– Yâ Ömer! Böyle geç zaman, bu ne iş?
– Şu maballâtı devre çıkmıştım...
Gel berâber, benimle, üç beş adım.
Ne sadâ var, ne bir yürür bîdar;
Uhrevî bir sükûn içinde civar.
Ömer olmuş gezer, sıyanet-i Hak...
Şu yatan beldenin huzûruna bak!
O Semâlar kadar yücelmiş alın,
Çakarak sînesinden âfâkın,
Bir zaman sönmeyen nigâhıyla,
Necm-i sahirde sanki bir hâle!
Duruyor her evin önünde Ömer,
Dinliyor, bî-haber içerdekiler.
Geçmedik en harab bir yapıyı,
Yokladık sağlı sollu her kapıyı.
Geldik artık Medîne hâricine;
Bir çadır gördü, durdu kaldı yine.
Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
“Acız! Acız!” diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevalesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
– Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selâmı verdi Ömer, daldı âkıbet içeri
Selâmı aldı kadın pek beşûş bir yüzle.
– Bu yavrular niçin, ey teyze, ağlıyor, söyle?
– Bugün ikinci gün, aç kaldılar...
– O halde, neden

Biraz yemek komuyorsun?

– Yemek mi? Çömleği sen,

Tirid mi zannediyorsun? İçinde sâde su var;

Çakıl taşıyla berâber bütün zaman kaynar?

Ne çâre! Belki susarlar, dedim. Ayıplamayın.

– Peki! Senin kocan, oğlun, ya kardeşin, ya dayın...

Tek erkeğin de mi yok?

– Hepsi öldü... Kimsem yok.

– Senin midir bu küçükler?

– Torunlarım.

– Ne de çok!

Adam Emîr'e gidip söylemez mi halini?

-Ah !

Emîr'e, öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!

Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...

Ömer, belâsını dünyâda isterim bulsun!

– Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle inkisâr edecek?

– Ya ben yetîm avuturken, Emîr uyur mu gerek?

Raiyyetiz, ona bizler vedîatu'llâhız;

Gelip de bir aramak yok mu?

– Haklısın, yalnız,

Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez;

Gidip de söylememişsen ne haldesin bilemez.

– Niçin hilâfeti vaktiyle eylemişti kabul?

Sonunda böyle çürük özü kim sayar makbul?

Zavallının işi çokmuş!... Nedir, muharebe mi?

İşitme sen de civarında inleyen elemi,

Medîne halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş...

Gaza! Gaza! diye git soy cihânı, gel paylaş!

Çocukların bu sefer yükselince feryâdı,

Kadın, tehevürü artık cünûna vardırdı:
– Şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine;
Ömer! Savâik-ı tel'in olur, iner tepene!
Yetimin ahını yağmur duâsı zannetme:
O sayha ra'd-ı kazadır ki gönderir âdeme!
“Acız! Acız! Bize bir lokma olsun ekmek ver...”
“Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!”
Gidip de söyliyeyim ha?.. Dilencilik yapamam!
Ömer de kim? Benim ondan kerîm adamdı babam,
Ölür de yüz suyu dökmem sizin Halîfenize!..
Ömer vuruldu bu son sözle...

–Haklısın, teyze!

Avut çocukları, ben şimdicek gider gelirim.
Halîfe önde, bitik, suçlu, münfa'il, nâdim;
Ben arkasında, perîşân, çadırdan ayrıldık.
Sabâha karşı biraz başlamıştı aydınlık.
Köyün köpekleri ejder misali saldırıyor,
Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!
Medine'nin dalarak münhanî sokaklarına;
Dönüp dönüp hele geldik zâhire anbarına.
Halîfe girdi açıp, ben de girdim emriyle.
Arandı her yeri, bir mum yakıp ale'l-acele.
– Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi, yükle bana;
Bu testi yağ doludur, elverir o yük de sana.
Çuval Halîfe'de, yağ bende, çıktık anbardan;
Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesafe, baktım, uzun; yük yaman; Ömer yaralı;
Dedim ki:
– Ben götüreydim... Verir misin çuvalı?
– Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebâli kendine âiddir ibni Hattâb'ın.

Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın Huzûr-i İlâhîde, kimseler, Ömer'in
Şerîk-i haybeti olmaz, bugünlik olsa bile;
Evet, hilafeti yüklenmiyeydi vaktiyle.
Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırca bir koyunu,
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyâr karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!
Yetîmi, girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!
Bir âşiyân-ı sefâlet bakılmayıp göçse:
Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!
Zemîne gadr ile bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdab olur boğar Ömer'i!
Ömer duyulmada her kalbin inkisarından;
Ömer koğulmada her mâtemin civarından!
Ömer halîfe iken başka kim çıkar mes'ûl?
Ömer ne yapsın, İlâhî , beşer zalûm ü cehûl!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...
Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu bârı sırtına sen?
– Sen almâsân acaba kim gelip de senden iyi,
İdâre eyliyecek düştüğün bu ma'rekeyi?
Evet, adâleti “mutlak” hayâl edersen eğer,
Ömer değil yâ ne olsan bırak ki hepsi heder!
Beşer, adâleti “mutlak” tahayyül eylerse,
Görür ümîdini mahkûm her zaman ye'se.
Sen ey Ömer, ne meleksin, ne bir emîr-i zalûm...
Fakat elinde ne var? Fıtraten beşer mazlûm!
Görür bürûc-i semânın bütün sitâreleri,
Zalâm içinde, yük altında inleyen Ömer'i!
Huzûr-i Hakk'a çıkarken bu unlu cebhenle,
Değil zemîni, getir şâhid âsümânî bile!
– Uzak mı yol? Daha çok var mı?

– Ancak üç beş adım.

Mecâli kalmamış artık zavallının... Baktım:
Olanca azmini cebr eyleyip, nefes nefese;
Yavaş yavaş yürüyor. Geldi bin belâ ne ise!
Sokuldu haymeye, indirdi arkasından unu:
– Bırak da testiği yerleştirin kenara şunu.
Hemen çakılları çömlekten indirip attı;
Uzandı testiğe, yağ koydu, sonra un kattı.
Oturmak istedi, lâkin belâ ya bak ki: Ocak,
Hemen söñüp gidecek...

– Teyze, yok mu hiç yakacak?

Kadın getirdi beş on parça yaş diken Ömer'e;
Ömer de yakmak için büsbütün serildi yere.
Ocak tüter, Ömer üfler zefîr-i hârîyle;
Zemîni lihye-i beyzâ-yı târumârîyle,
Sücûd tavr-ı huşû'unda, muttasıl süpürür;
İçinde rûhu yanar, cebhesinde ter köpürür!
Döner muhît-i nigâhında tûde tûde duman;
Bulut geçer gibi necmin hıyât-ı nûrundan!
Ocak tutuştu, yemek pişti;

– Var mı teyze kabın?

Getir de indirelim...

– Var büyükçe bir kap, alın.

Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekliyecek!
Ömer çocuklara bir bir yedirdi üfleyerek!
Kesildi haymede mâtem, uyandı rûh-i sürûr;
Çocuklar oynaşıyorlar, kadın ferîh ü fahur.
Ömer bu âlemi gördükçe gaşy içindeydi...
Dedim:

– Sabâh oluyor kalkalım...

- Evet, haydi!

Yarın Emaret'e gel teyze, öğleyin beni bul;
Emîr'e söyleriz, elbette hayr olur me'mul.
Yüzü gülmüştü teyzenin, baktık,
Biz de çıktık vedâ edip artık.
Hiç görünmeksizin gelip geçene,
Doğru indik Halîfe'nin evine.
“Şimdi nerdeyse gün doğar, kalıver.”
Diye, koyvermiyordu, çünkü, Ömer.
Etti az sonra subh-i velveledar
Uyuyan şehri kâmilten bîdar.
Öğle geçmişti, çıktı geldi kadın.
– Galiba, teyze, uykusuz kaldın!
İşte bağlanmak üzredir nafakan,
Alacaksın her ay gelip buradan.
Şimdi affeyledin, değil mi beni?
Böyle göster fakat adaletini⁴⁸.

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Konuyla ilgili Zeyd b. Eslem'in babası Eslem'den yaptığı rivâyet kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

– حدثنا محمد بن سليمان الواسطي نا سعيد بن منصور نا عَطَّاف بن خالد عن عبد الرحمن بن زيد بن أسلم عن أبيه أسلم أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه طاف ليلةً فإذا هو بامرأة في جوف دارٍ لها وحوها صبيان يبكون وإذا قدّر على النار قد ملأتهما ماءً فدنا عمر بن الخطاب من الباب فقال لها يا أمة الله أيش بكاء هؤلاء الصبيان فقالت بكاؤهم من الجوع قال فما هذه القدر التي على النار فقالت قد جعلتُ فيها ماءً هو ذا أعللهم به حتى يناموا وأوهمهم أنّ فيها شيئاً فجلس عمر رضي الله عنه فبكى قال ثم جاء إلى دار الصدقة وأخذ غرارة وجعل فيها شيئاً من دقيق وسمّين وشحمٍ وتمرٍ وثيابٍ ودراهم حتى ملأ الغرارة ثم قال يا أسلم احمل عليّ قال فقلت يا أمير المؤمنين أنا أحمله عنك فقال لي

⁴⁸ Safahat, Birinci Kitap, Kocakarı ile Ömer, 82-88.

لا أم لك يا أسلم بل أنا أحمله لأني أنا المسؤول عنه في الآخرة قال فحمله على عنقه حتى أتى به منزل المرأة قال وأخذ القدر فجعل فيها دقيقاً وشيئاً من شحم وتمر وجعل يحركه بيديه وينفخ تحت القدر قال أسلم وكانت لحيته عظيمة فرأيت الدخان يخرج من خلل لحيته حتى طبخ لهم ثم جعل يغرف بيده ويطعمهم حتى شبعوا ثم خرج وريض بجذائهم كأنه سبغ وخفت منه أن أكلمه فلم يزل كذلك حتى لعبوا وضحكوا الصبيان ثم قام فقال يا أسلم تدري لم رضت بجذاهم قلت لا يا أمير المؤمنين قال رأيتهم سيكون فكرهت أن أذهب وأدعهم حتى أراهم يضحكون فلما ضحكوا طابت نفسي

Hz. Ömer (r.a.), bir gece şehri dolaşmaya çıktı. Evin içinde oturan ve etrafında ağlayan çocuklar bulunan bir kadın gördü. Ateşin üzerinde, içi suyla dolu olan bir tencere vardı. Ömer (r.a.) kapıya yaklaştı ve “Ey kadın! Bu çocuklar neden ağlıyorlar?” dedi. Kadın, “açlıktan ağlıyorlar.” dedi. Hz. Ömer de bunun üzerine “ateşin üzerindeki tencerenin içinde ne var.” dedi. Kadın, “uyuyuncaya kadar onları avutmak için içine su koydum. Onlar içinde un ve yağ olduğunu düşünüyorlar.” dedi. Hz. Ömer (r.a.) oturdu ve ağladı. Sonra erzak deposuna gitti. Bir çuval edindi. Çuval doluncaya kadar içine un, yağ, içyağı, hurma, elbise ve para koydu. Sonra da bana, “Ey Eslem bana bu çuvalı yükle.” dedi. Ben de ona, “Ey Müminlerin emiri, ben taşıyayım.” dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer, “hayır, olmaz. Ben taşırım. Çünkü ahirette ondan ben sorumluyum.” dedi. Çuvalı boynuna yükledi ve kadının evine kadar taşıdı. Hz. Ömer tencereyi aldı. İçine biraz un, içyağı ve hurma koydu. İki eliyle karıştırmaya başladı. Tencerenin altına üflüyordu. Hz. Ömer’in sakalları çok uzun olduğundan ateşe üflerken duman sakallarının arasından çıkıyordu. Yemeği pişirdi. Bizzat kendisi tabağa koydu ve çocukları doyuncaya kadar yedirdi. Sonra dışarı çıktı. Onların hizasında yırtıcı bir hayvan gibi yere çömeldi. Onunla konuşmaya korktum. Bu durum çocuklar gülüp oynayuncaya kadar devam etti. Sonra dedi ki: “Ey Eslem, neden onların hizasında çömeldiğimi anladın mı?” “Hayır, anlamadım ey müminlerin emiri” dedim. “Onları ağlarken görünce çekip gitmekten çekindim. Güldüklerini görünce de onları bıraktım. Onlar gülünce içim rahatladı.” dedi.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Dîneverî'nin *el-Mücâlese ve Cevâhiru'l-İlm*⁴⁹ ile İbn Asâkir'in *Târîhu Dîmeşk*'inde yer almaktadır⁵⁰.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Mehmed Âkif, şiirin başında, “Yok yâ Abbâs'ı bilmeyen kimdi? O sahabîyi dinleyin şimdi” diyerek, bu hâdiseyi Abbas (r.a.)'ın rivâyet ettiğini belirtmiştir. Ancak eserlerde, Hz. Abbas'ın rivâyetine ulaşamadık. Rivâyeti, Hz. Ömer'in yanındaki ve olayı anlatan kişi, aynı zamanda azaldı kölesi olan Eslem (r.a.) anlatmaktadır.

Hadisin senedinde yer alan râvilerden Attâf b. Hâlid'in Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivâyeti bulunmamaktadır. Zeyd b. Eslem'den rivâyeti vardır. Muhtemelen Hadisin senedinde “Abdurrahman” ismi yanlışlıkla yazılmış veya râvi hata etmiştir. Bu kişinin de rivâyeti babası Eslem'den yaptığı belirtilmektedir ki babası, “Eslem” olduğuna göre bu kişi “Zeyd b. Eslem”dir.

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. Dîneverî Rivâyeti:

Muhammed b. Süleyman el-Vâsîfî > Said b. Mansûr > Attâf b. Hâlid > Zeyd b. Eslem > Eslem.

a. Muhammed b. Süleyman el-Vâsîfî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Said b. Mansûr (ö. 227):

Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer alan ve bütün münekkitlerin sika kabul ettiği bir râvidir⁵¹.

⁴⁹ Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân, *el-Mücâlese ve cevâhirü'l-ilm*, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1998,II, 84.

⁵⁰ İbn Asâkir, Ali b. Hasan, *Târîhu Dîmeşk*, (nşr. Ali Şîrî), Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1999, XLIV, 352.

⁵¹ Mizzî, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut, 2002, XI, 77.

c. Attâf b. Hâlid (ö. 179):

Ahmed b Hanbel, kendisinin Medîne ehlinden sika ve hadisi sahih bir râvi olduğunu ifade etmiştir. İbn Maîn de hadisini almada sakınca olmadığını belirterek sika ve hadisi sahih bir râvi olduğunu ifade etmiştir. Ebu Dâvûd da sika olduğunu belirtmiştir. Nesâî ise bir defasında sağlam olmadığını, diğer bir defasında da hadisini almada sakınca olmadığını ifade etmiştir⁵².

d. Zeyd b. Eslem (ö. 136):

Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû Hâtim, İbn Hirâş, Ebu Zur'a sika kabul etmişlerdir. Yakub b. Şeybe fıkıh ve ilim ehlinden sika biri olduğunu ve bir tefsir kitabının olduğunu ifade etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir⁵³.

e. Eslem el-Adevî el-Kureşî (ö.80):

Künyesi Ebû Zeyd'dir. Hz. Ömer'in azaldı kölesidir⁵⁴.Tâbiînin büyüklerinden, *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında hadisleri yer alan sika bir râvidir⁵⁵.

2. İbn Asâkir Rivâyeti:

Ebu'l-Kâsım Ali b. İbrâhim > Reş'e b. Nazîf > Hasan b. İsmail > Ahmed b. Mervân > Muhammed b. Süleyman el-Vâsîf > Said b. Mansûr > Attâf b. Hâlid > Zeyd b. Eslem > Eslem.

a. Ebu'l-Kâsım Ali b. İbrâhim (ö. 508):

İmam, muhaddis, şerif, Dımaşk hatîbi ve şeyhi, nesîbu'd-devle diye anılan sika bir râvidir⁵⁶.

⁵² Mizzî, *a.g.e.*, XX, 138.

⁵³ Mizzî, *a.g.e.*, X, 12.

⁵⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtü'l-kübra*, (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Dârü Sâdir, Beyrut, 1968, V, XI.

⁵⁵ Mizzî, *a.g.e.*, II, 529.

⁵⁶ Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, (nşr. Şuayb el-Arnaûd ve dğr.), I-XXIII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, XIX, 358.

b. Reşe' b. Nazîf (ö. 444):

Mısır, Suriye ve Irak'ta ilim öğrenmiş, Dımaşk'te yaşamıştır, dönemin âlimlerindendir⁵⁷. Hakkında başka bir bilgi bulunamamıştır.

b. Hasan b. İsmail (ö. 392):

Sika bir hadisçidir. Dîneverî'nin el-Mücâlese isimli eserinin de râvîlerindendir.⁵⁸

c. Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî (ö. 333):

Mısır'ın Kalzam ve Esvan şehirlerinde yıllarca kadılık yapmıştır. Aynı zamanda hadisçidir. *el-Mücâlese ve Cevâhiru'l-İlm* isimli kitabın müellifidir⁵⁹.

D. Sonuç:

Sahabî sözü olması sebebiyle mevkuf haberdir. Râviler arasında yer alan Attâf b. Hâlid hakkındaki küçük ihtilaftan başka cerhedilen râvi bulunmadığından rivâyete hasen diyebiliriz.

2. TALÂKIN ÇİRKİNLİĞİ

Boşama, dinimizde son çare olarak başvurulması gereken bir durum olarak helal kabul edilmiş, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de boşamayı, Allah'ın en sevmediği helal olarak ifâde etmiştir⁶⁰. Mehmet Âkif, *Safahat*'ın Birinci Kitabında yer alan "Köse İmam" adlı uzun şiirinde, karısını döverek boşayan ve bunu dinin helal kıldığını söyleyerek çok basit bir olaymış gibi gören bir sarhoşla karşılaşır. Biraz da hiddetlenerek ona boşamanın ne kadar ağır bir durum olduğunu anlatmaya çalışır. Mısraların arasında Hz. Peygamber'e isnad edilen ve boşamanın kötülüğünü ifâde eden söze atıfta bulunur.

⁵⁷ Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin*, Beyrut, 2002, III, 21

⁵⁸ Zehebi, *Siyer*, XVI, 542.

⁵⁹ Zirikli, *a.g.e.*, I,

⁶⁰ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, Talak, 1; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenu Ebû Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Talak, 3.

...

Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda Kitap! Hem alırız, hem boşarız!
– Dara geldin mi, Şerîat! Sus ulan iz’ansız!
Ne zaman câmi’e girdin? Hani tek bir hayrın!
Bir kızılbaşla senin var mıdır ayrın, gayrın!
Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,
Bana gelmiş de Şerîatçı kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyie yok defter-i a’malinde?
Seni dünyâda gören var mı ayık hâlinde?
Müslümanlık’ta şerîat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sade bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
«Bir talak oldu mu dünyada, semâlar titrer!»⁶¹

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Şiirde geçtiği şekliyle, Hz. Ali’ye isnadla yer alan rivâyet kaynaklarda mevzû olarak geçmektedir.

حدثنا علي بن عبد الحميد الغضائري قال ثنا أبو إبراهيم الترمذاني ثنا عمرو بن جميع عن جوير عن الضحاک

عن النزال عن علي عن النبي صلى الله عليه وسلم: « تَزَوَّجُوا وَلَا تُطَلِّقُوا فَإِنَّ الطَّلَاقَ يَهْتَرُ مِنْهُ الْعَرْشُ »

“Evleniniz, boşanmayınız. Çünkü boşanma sebebiyle arş titrer.”

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz İbn Adî’in *el-Kâmil*⁶², Hatib el-Bağdâdî’nin *Târîhu Bağdad*⁶³, Deylemî’nin *el-Firdevs*⁶⁴, Sâğânî’nin *el-Mevdûât*⁶⁵, İbnu’l-Cevzî’nin *el-Mevdûât*⁶⁶,

⁶¹ *Safahat*, Birinci Kitap, Köse İmam, 119.

⁶² İbn Adiy, Abdullah b. Adiy el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, (nşr. Suheyl Zekâr), I-VIII, Dârü’l-Fikr, Beyrut, 1985, V, 112.

Aclûnî'nin *Keşfu'l-Hafa*⁶⁷, Suyûtî'nin *el-Camiu's-Sağîr*⁶⁸, Sehâvî'nin *el-Mekâsidü'l-Hasene*⁶⁹ isimli eserlerinde yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Mehmet Âkîf'in bu şiirde ifade ettiği hadis, kaynaklarda zayıf veya uydurma olarak geçmektedir. İbn Adî, eserinde Amr b. Cemî'in biyografisini incelerken onun uydurma rivâyetlerine örnek olmak üzere bu hadisi zikretmiştir. Sehâvî, Hz. Ali'ye nisbetle hadisi aynı lafızla verdikten sonra senedinin zayıf olduğunu söylemiştir. Suyûtî, Deylemî'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiği hadisin mevzû olduğunu belirtmiştir. Hatib el-Bağdâdî de hadisin râvîlerinden olan Amr b. Cemî'in biyografisini ele aldığı bölümde, kendisinin mevzû hadisler rivâyet ettiğini ifade ettikten sonra bunlara örnek olarak hadisin "يهتز له العرش" kısmını "يهتز منه العرش" şeklinde rivâyet etmiştir. Sâğânî mevzû hadisleri topladığı eserinde hadisi zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî *Mevdûât* isimli eserinde hadisi Hatib el-Bağdâdî'nin rivâyet ettiği senedle vermiştir. Hadisin değerlendirmesinde de, Nesâî ve Dârekutni'nin, Cüveybir ile Amr b. Cemî'i metruk olarak cerh ettiklerini belirtirken, İbn Adî'den rivâyetle Amr b. Cemî'in hadis uydurma ile itham edildiğini ve sonuç olarak hadisin sahih olmadığını söylemiştir. İbnu'l-Cevzî ve Aclûnî, Sâğânî'ye atfen hadisin mevzû olduğunu belirtmişlerdir*.

⁶³ Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, (nşr. Beşşar Avvâd Ma'ruf), I-XIV, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001, XIV, 93.

⁶⁴ Deylemî, Ebü Şücâ' Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye, *el-Firdevs bi-Mesûri'l-Hitâb = el-Firdevsü'l-ahbâr*, (nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), I-V, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, II, 51.

⁶⁵ Sâğânî, Ebü'l-Fezail Radiyyüddin Hasan b. Muhammed b. Hasan, *Mevdûâtü's-Sâğâni*, (nşr. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut, 1985, 60.

⁶⁶ İbnu'l-Cevzî, İmam Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu'l-mevdûât*, (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966, II, 277.

⁶⁷ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis ala elsineti'n-nâs*, I-II, Dârü İhyâu't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1351, I, 304.

⁶⁸ Suyûtî, Celâleddin Ebu Bekr, *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezîr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, 197.

⁶⁹ Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mekâsidü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehirati ale'l-elsineti*, (nşr. Muhammed Osman Hût), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1985, I, 49.

*Bkz. Dipnot, 62-69.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. İbn Adiy Rivâyeti:

Ali b. Abdu'l-Humeyd > Ebû İbrâhim et-Tercumânî > Amr b. Cemi' > Cuveybir b. Said el-Ezdî > Dahhâk b. Muzâhim > Nezzâl b. Sebre > Ali b. Ebû Talib.

a. Ali b. Abdu'l-Humeyd (ö. 313):

Güvenilir ve âbid imam olarak anılan sika bir râvîdir⁷⁰.

b. Ebû İbrâhim et-Tercümânî (ö. 235):

Adı İsmâîl b. İbrâhîm'dir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Nesâî, hadisini almada bir sakınca olmadığını söylemiştir. Sünnete bağlı, fazilet ve çok hayır sahibi biri olduğu da rivâyet edilmiştir⁷¹.

c. Amr b. Cemî'(ö. ?):

Meşhur râvîlerden münker, sağlam râvîlerden mevzû hadis rivâyet ederdi. Yahya b. Maîn sika olmadığını, kezzab ve habis olduğunu, Yakub b. Sufyan zayıf, Darekutni de metrukü'l-hadis olduğunu söylemiştir⁷². İbn Hibbân da kendisini cerh ederken, hadisinin yazılmasının ve zikredilmesinin helal olmadığını ancak itibar için alınabileceğini söylemiştir⁷³. İbn Adî, sika ve güvenilir olmayan, hatta kezzab ve habis biri olduğunu rivâyet etmiştir⁷⁴. Buhâri de münkerü'l-hadis olarak cerh etmiştir⁷⁵.

d. Cüveybir b. Saîd el-Ezdî (ö. 140 -150) :

Ali b. el-Medînî, Cuveybir'in babasının Cuveybir'i cidden zayıf olarak nitelediğini söylemiştir. Cuveybir, Dahhâk'tan çok sayıda münker hadis rivâyet etmiştir. Nesâî, Ali b. el-Cüneyd ve Darekutnî metruk olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Nesâî

⁷⁰ Zehebî, *Siyer.*, XIV, 432.

⁷¹ Mizzî, *a.g.e.*, III, 13.

⁷² Hatîb, *a.y.*

⁷³ İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, (nşr. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmâîl es-Selefi) I-III, Riyâd, Dâru's-Samiî, 2000, II, 43.

⁷⁴ İbn Adiy, *a.g.e.*, V, 111.

⁷⁵ Zehebî, *Mizânü'l-î'tidal fî nakdi'r-ricâl*, Dâru'l-Marife,(nşr. Ali Muhammed Bîcâvî),I-IV,Beyrut,1963, III, 251.

onun sika olmadığını da söylemiştir. Yahya el-Kattan, tefsirci olup hadiste sika kabul edilmeyen kişilerin arasında Dahhak ve Cuveybir'i de zikretmiştir. Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî de onun tefsirde iyi ancak hadis rivâyetinde gevşek olduğunu, İbn Hibbân, Dahhâk'tan maklub hadis rivâyet ettiğini söylemiştir⁷⁶.

e. Dahhâk b. Muzâhim (ö.105):

Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, İbn Hibbân ve Dârekutnî gibi muhaddislerin sika kabul ettikleri Dahhâk'i, Yahya b. Saîd el-Kattân zayıf olarak nitelendirmiştir. İclî de onun sika olduğunu söylerken tâbiünden olmadığına dikkat çekmiştir. Dahhâk'in kendilerinden rivâyette bulunduğu ashabtan bizzat hadis öğrenmediği, hatta onlarla karşılaşmadığı ve kendilerinden rivâyet ederken asıl hocasının adını zikretmediği, bu sebeple çok mürsel hadis rivâyet ettiği söylenmiştir. Meselâ İbn Abbas'la karşılaşmadığı halde kendisinden pek çok tefsir bilgisi rivâyet etmiştir. Hâlbuki bu bilgileri Rey'de karşılaştığı Saîd b. Cübeyr'den öğrenmiştir⁷⁷.

f. Nezzâl b. Sebre (ö. ?) :

Sahabî olduğu ihtilâflıdır. Cumhurun görüşüne göre kendisi Tâbiîn'dendir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Buhâri, Ebû Dâvûd, Tirmizi, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir⁷⁸.

g. Ali b. Ebû Tâlib (ö.40):

Peygamber Efendimiz'in damadı ve dört büyük halifenin dördüncüsü olan sahabîdir.

2. Hatîb el-Bağdâdî Rivâyeti:

Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukirrî > Hasan b. Said el-Âdemî > Muhammed b. Mahmud es-Saydalânî > Ebû İbrâhim et-Tercumânî > Amr b. Cemî' > Cuveybir b. Said el-Ezdî > Dahhak b. Muzâhim > Nezzâl b. Sebre > Ali b. Ebû Tâlib.

⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Tehzîbut-Tehzîb*, I-XII, Daru'l-Fikr, 1984, II, 306.

⁷⁷ İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1952, IV, 458; Zehebî, *Siyer*, IV, 598-600; İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 397.

⁷⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Beyrût, 1992, VI, 494; Mizzî, *a.g.e.*, XXIX, 334.

a. *Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî (ö. 417):*

Hatîb, sadûk ve fâdıl olduğunu belirtmiştir⁷⁹.

b. *Hasan b. Said el-Âdemî (ö. ?):*

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. *Muhammed b. Mahmud es-Saydalânî (ö. ?):*

Hakkında bilgi bulunamamıştır. Ayrıca, Ebu İbrâhim et-Tercumânî'den hadis rivâyet edenler arasında da ismi bulunmamaktadır.

D. Sonuç:

Hadisle ilgili yapılan değerlendirmelerin yanında, incelediğimiz râvîlerden, Dahhâk b. Müzâhim'in zayıf olması ve irsal yapması, Amr b. Cemi' ve Cuveybir b. Said el-Ezdî'nin de metrûk olarak cerh edilmeleri neticesinde bu rivâyetin uydurma olduğunu söyleyebiliriz.

3. “DİN GARÎB OLARAK BAŞLADI” HADİSİ

Mehmet Âkif, “*Süleymâniye Kürsüsünde*” adlı şiirde, toplumun o dönemde içinde bulunduğu yanlışların düzelmesi için yapılması gerekenleri dile getiriyor. Düşüncelerini paylaşacak birilerini ararken, fâzilet sahibi bir iki hocaya “*uyanın artık, memleket ve beraberinde din elden gidiyor, bu durumda Kur'an size uzaktan bakın mı diyor*” şeklinde serzenişte bulununca o kişiler “*memleketin kurtuluşunu devlet adamları düşünsün, bizi ilgilendirmez. Din ise çalışmayla kurtarılmaz. Nasıl olsa Hz. Peygamber'in va'di gerçekleşecek, başladığı günkü haline dönecektir.*” diyerek cevap veriyorlar. Mehmet Âkif de bu konuşmayı mısralara döküyor.

...

Ekseriyyet kafasız; varsa biraz beyni olan:

«Bu hükümet şu ahalîye biçilmiş kaftan!

Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi...

⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, XVII, 403.

Ben mi kaldım, neme lazım!» diyerek yan çizdi.
Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın,
İstedim fikrini açmak; dedim: « Artık uyanın!
Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;
Size Kur'an, bakınız sade uzaktan mı diyor?»
---Memleket mahvolacak, olmayacak... Baştakiler,
Düşünürler ona mevcûd ise bir çare eğer.
Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
Bede'e'd-dînu garîben... sözü elbet çıkacak.»
Dediler⁸⁰...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Bu anlama yakın farklı rivâyetler mevcuttur. Bunlardan birini esas alıp diğerlerinin kaynaklarını belirteceğiz.

حدثنا محمد بن عباد وابن أبي عمر جميعا عن مروان الفزاري قال بن عباد حدثنا مروان عن يزيد يعني بن كيسان

عن أبي حازم عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: « بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا

فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ »

“İslâm garib olarak başladı, tekrar başladığı gibi garib hâle dönecektir.
Gariblere ne mutlu!”

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Müslim⁸¹, Tirmizi⁸², İbn Mâce⁸³ ve Müsned'de⁸⁴ yer almaktadır.

⁸⁰ *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, 151.

⁸¹ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, İman, 232.

⁸² Tirmizî, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, İman, 13.

⁸³ İbn Mâce, Fiten, 15.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *Müsned*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, IV, 73.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Şiirde geçtiği şekliyle “*Bedee’d-dînu garîben*” lafzıyla bir rivâyet yoktur. Ancak Mehmed Âkif, şiire uyum sağlaması amacıyla böyle kullanmış olabilir. Mânâ itibâriyle de bir farklılık teşkil etmiyor. Nitekim Cenâb-ı Hakk Âl-i İmrân sûresi 19. ayette “*Allah katında din islamdır*” buyurmuştur. Dolayısıyla “din” denilince “islam” anlaşılmaktadır.

Bu anlamda bazı değişikliklerle beraber birkaç rivâyet vardır. Bunlardan birisi “*Bedee’l-islâmu ğarîben...*” diye başlayan ve Müslim, İbn Mâce ve Müsned’de yer alan rivâyettir. Bunlardan Müslim ve İbn Mâce rivâyetlerinin sahâbî râvîsi Ebû Hureyre’dir ve bundan sonraki dört tabaka râvîleri aynı şahıslardır.

Müslim’in rivâyetini sahih olarak kabul ediyoruz. İbn Mâce’nin rivâyeti de Müslim’in rivâyetiyle sened itibariyle çok yakındır. Sadece ikisinin hadisi aldıkları hocaları farklıdır. Müslim, Muhammed b. Abbâd ve İbn Ebi Ömer’den almışken, İbn Mâce ise güvenilir râvîlerden olan Abdurrahman b. İbrâhim⁸⁵, Yakub b. Humeyd b. Kâsib⁸⁶ ve Suveyd b. Said⁸⁷ isimli hocalarından almıştır. Sonraki tabakada ikisinin rivâyetleri Mervan el-Fezârî’de birleşmektedir. Elbânî de İbn Mâce’nin bu rivâyetiyle alakalı olarak yaptığı değerlendirmede hadisin sahih olduğunu söylemiştir⁸⁸.

Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinin sahâbî râvîsi ise bu hadisi ile meşhur olan Abdurrahman b. Senne’dir. Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinde diğerlerinden farklı olarak konuyla ilgili, sahabenin “*Ya Rasûlallah! Bu garibler kimdir?*” diye sormaları üzerine Hz. Peygamber (a.s.): “*Onlar, insanlar bozulduğu zaman ıslah etmeye çalışanlardır. Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim ki (bu dönemde) selin aktığı gibi İslâm, süratle Medine’ye akacak, dönecek. Nefsimin gücünü elinde tutan Allah’a yemin ederim ki tıpkı bir yılanın yuvasında sıkıştığı gibi, İslâm da şu iki mescid arasına hapsolacak, sıkışıp kalacaktır.*” diyerek cevap vermiştir.

⁸⁵ Mizzi, a.g.e., XVI, 495.

⁸⁶ Mizzi, a.g.e., XXXII, 318.

⁸⁷ Mizzi, a.g.e., XII, 247.

⁸⁸ Elbânî, Muhammed Nâsirüddin, *Sahihu İbn Mâce*, Mektebetü’l-Maârif, Riyâd, 1997, II, 363.

Bu rivâyetlerden başka birkaç değişik lafızla üç rivâyet daha mevcuttur:

“... إِنَّ الْإِسْلَامَ بَدَأَ غَرِيبًا...” şekliyle başlayan rivâyeti Müslim⁸⁹, Tirmizi⁹⁰, Dârimî⁹¹ ve Ahmed b. Hanbel⁹², Abdullah b. Mesud’dan; İbn Mâce⁹³, Enes b. Malik’ten rivâyet etmiştir.

“... إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا...” şeklinde başlayan rivâyeti Tirmizi⁹⁴, Amr b. Avf’dan; Ahmed b. Hanbel⁹⁵ de Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

“... إِنَّ الْإِيمَانَ بَدَأَ غَرِيبًا...” şekliyle başlayan rivâyeti de Ahmed b. Hanbel⁹⁶, Sa’d b. Ebî Vakkas’dan rivâyet etmiştir.

C. Sonuç:

Farklı kaynaklarda ve farklı şekillerde yer alan hadisimiz sahihtir.

4. NİZÂR HADİSİ

Mehmet Âkif, *Safahat*’ın Üçüncü Kitabı olan “Hakkın Sesleri” adlı bölümde bazı âyet ve hadisleri şiirlere başlık olarak koymuştur. Bunlardan birisi de “*Nizâr Hadisi*” olarak bilinen hadistir. Şiirde geçtiği şekliyle aynen buraya alıyoruz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَالَتْ نَزَارُ يَا نَزَارُ وَقَالَتْ أَهْلُ الْيَمَنِ يَا

قحطان نزل الصبر ورفع النصر وسلط عليهم الحديد

⁸⁹ Müslim, İman, 232.

⁹⁰ Tirmizi, İman, 13.

⁹¹ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünen-i Dârimî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, Rikak, 42.

⁹² Müsned, I, 398.

⁹³ İbn Mâce, Fiten, 15.

⁹⁴ Tirmizi, İman, 13.

⁹⁵ Müsned, II, 389.

⁹⁶ Müsned, I, 184.

Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felâket iner; hemen üzerlerinden Allah'ın nusreti kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur.

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!
Tek kıvılcım kabarıp öyle cehennem kustu:
Ki hemen kol kol olup sardı bütün bir yurdu.
O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!
O ne tufan ki: Yakıp yıktı bütün vâdiyi!⁹⁷
...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

حدثنا أبو المغيرة عن ابن عياش عن عمر بن محمد بن زيد عن عمن حدثه عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: « إِذَا

قَالَتْ نِزَارُ يَا نِزَارُ وَقَالَتْ أَهْلُ الْيَمَنِ يَا قَحْطَانَ نَزَلَ الصَّبْرُ وَرَفَعَ النَّصْرُ وَسَلَّطَ عَلَيْهِمُ الْحَدِيدُ »

Nizâr evladı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, ansızın tepelerine felâket iner; hemen üzerlerinden Allah'ın nusreti kalkar; hepsine birden demir (kılıç) musallat olur.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz, Nuaym b. Hammad'ın *Kitabu'l-Fiten* isimli eserinde yer almaktadır⁹⁸. Ayrıca Ali el-Muttaki⁹⁹ ve Suyûtî de bu hadisi Nuaym b. Hammad'ın tahrir ettiğini belirterek eserlerine almışlardır.

⁹⁷ *Safahat*, Üçüncü Kitap, Hakkın Sesleri,188.

⁹⁸ Nuaym b. Hammad, İbn Muâviye el-Mervezî, *Kitabu'l-fiten*, (nşr. Semîr b. Emin Züheyri), Kâhire, Mektebetü't-Tevhid, 1991, I, 397.

⁹⁹ Ali el-Müttakî, Alâuddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, (nşr. Bekri Hayyânî, Saffet Sakka), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, I, 403.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Sahâbî râvî olan Ebû Hureyre'den hadisi rivâyet eden kişi belli değildir. Bir sonraki râvî bu kısmı “ammen haddesehu” diyerek rivâyet etmiştir. Bu da Hadisin senesinde mechul bir râvînin varlığını göstermektedir.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Nuaym b. Hammâd Rivâyeti:

Ebû'l- Muğire > İbn İyâş > Ömer b. Muhammed b. Zeyd >...> Ebû Hureyre.

a. Ebû'l-Muğire (ö. 212):

Ebû Hâtim, “sadûk”; el-İclî ve Dârekutnî, “sika”; Nesâî, “hadisini almakta bir beis yoktur” demiştir. İbn Hibbân *Sikât* 'ında zikretmiştir¹⁰⁰.

b. İsmâil b. İyâş (ö.181-182):

Şam şehrinin hadisi en iyi bilen, sika ve adl bir râvîdir. Yezid b. Hârûn, Şamlı ve Iraklılar arasında hadisi ondan daha iyi ezberleyen birini görmediğini söylemiştir. Şamlı hocalardan yaptığı rivâyetlerinin sağlam olduğu ancak Hicaz ve Iraklılardan yaptığı rivâyetlerde karıştırdığı ve zayıf olduğu belirtilmiştir¹⁰¹.

c. Ömer b. Muhammed b. Zeyd. b. Abdullah b. Ömer (ö. 145-146):

İbn Ebî Hâtim, Ömer b. Muhammed'in beş kardeş olduğunu ve kendisinin kardeşleri içinde en güvenilir ve sadûk olduğunu söylemiştir¹⁰². İbn Sa'd, az rivâyet eden sika bir râvî olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, sika ve şeyh olduğunu belirterek hadisinde bir beis olmadığını söylemiştir. İbn Maîn, İclî ve Ebû Dâvûd da sika olduğunu söylemişlerdir. Tirmizi hariç Kütüb-i Sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir¹⁰³.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 329; Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 237; İbn Hibbân, *Sikât*, (nşr. Seyyid Şerîfu'd-Dîn Ahmed) Dârü'l-Fikr, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı), VIII, 419.

¹⁰¹ Mizzî, *a.g.e.*, III, 163.

¹⁰² İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VI, 132.

¹⁰³ İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 435; Mizzî, *a.g.e.*, XXI, 499.

d. Ebû Hureyre (ö. 58):

Binden fazla hadis rivâyet etmeleri sebebiyle “müksirûn” diye anılan yedi sahâbî arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almaktadır. Ebû Hüreyre’yi en çok hadis bilen ve hadisleri en iyi ezberleyen sahâbî konumuna getiren çeşitli sebeplerin başında, onun Hz. Peygamber’le ilgili her şeyi öğrenme, hadisleri ezberleme konusundaki şiddetli arzusu ve dolayısıyla Resûl-i Ekrem’in yanından ayrılmaması gelmektedir. Hâfızası en güçlü olan sahâbîdir¹⁰⁴.

D. Sonuç:

Hadisin râvîlerinden olan Ömer b. Muhammed’in Ebû Hureyre’den rivâyeti yoktur, yaş itibâriyle olması da mümkün değildir. “Ammen haddesehu” (onun tahdis ettiği kişiden) diye ismi belirtilmeyen mechul bir veya birkaç râvî bulunmaktadır. Ancak Ömer b. Muhammed’in bu hadisi dedesinden almış olması da muhtemeldir. Ayrıca İsmail b. İyâş hakkında Hicaz ve Iraklılardan yaptığı rivâyetlerin zayıf olduğu kanaati ve bu hadisi aldığı hocası olan Ömer b. Muhammed’in Hicaz’lı olması da hadisimizin zayıf olduğunu göstermektedir.

5. ASABİYETİN REDDİ, BİRLİK VE BERABERLİĞE TEŞVİK

Mehmet Âkif’in, dönemin problemlerini çok iyi bilip tahlil ettiği ve bunların düzelmesi için âzamî gayreti gösterdiği, hayatı ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bu problemlerden birisi de *Safahat*’ta birkaç yerde değindiği asabiyet ve birlik ve beraberlikten uzaklaşmadır. Bu şiirlerde Müslümanlık bağıyla bağlandıktan sonra, ayrılık ve kargaşaya sebep olan asabiyet unsurunun gereksiz ve zararlı olduğunu vurgulamakta, birlik ve beraberlik içinde bulunmanın önemine işaret etmektedir.

...

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,

Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

¹⁰⁴ Bkz. Kandemir, M. Yaşar “Ebû Hureyre”, DİA, X, 160.

Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir...
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez.
Sizi bir aile efradı yaratmış yaradan;
Kaldırım ayrılık esbabını aradan.
Siz bu davada iken yoksa, iyazen-billah,
Ecnebler olacak sahibi mülkün nâgâh.
Diye dursun atalar: 'Kal'a içinden alınır.'
Yok ki hiç bir kişiden... Millet-i merhûme sağır!
Bir değil mahvedilen devlet-i islamiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukca yürekler, onu top sindiremez.
Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi.
Bu da gayetle tabî'î, koşanıdır meydan;
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.
Müslüman, fırka belasıyla zebun bir kavmi,
Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?¹⁰⁵
...
...
İşte, ey unsur-i isyan, bu elîm izmihlâl,
Seni tahrîk eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezîl âkıbeti?

¹⁰⁵ *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, 168.

Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
"Arnavutluk" ne demek? Var mı şerîatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türk'e; Lazın Çerkes yahud Kürd'e;
Acemin Çinliye rüchanı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta anasır mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyeti tel'în ediyor Peygamber
En büyük düşmanıdır ruh-i Nebî tefrikanın.
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin âkıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?
Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık ne de Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zîşân'ın İlâhî sözünü.
Türk Arabsız yaşamaz. Kim ki << yaşar >>der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir¹⁰⁶.
...
...
Bu herc ü merc-i ubûdiyyetin tevâlîsi;
Sukûtu cebhelerin, sonradan tealîsi,
Namazda hem beni göz yaşlarıyla ağlattı;
Hem öyle ağlanacak bir hakîkat anlattı,
Ki dinlemezseniz elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Târumâr olan «vahdet».
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, bir de gayeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emin olunuz...

¹⁰⁶ *Safahat*, Üçüncü Kitap, Hakkın Sesleri, 191-192.

Demek ki birliği te'min edince kurtuluruz.
O halde vahdete hâil ne varsa çiđneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!
Bütün bu tefrikalar, etsenizdi istiknah,
Görürdünüz nereden geldi... Yâ ibâdallâh!
Huzur-i Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günahtır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin!
Şu ihtirasa uyup az mı verdiniz kurban?
Şikâk için mi eder, sade, kalbiniz daraban?
Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız!
Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;
Görünce şapkalı, sinmek, değiştirip sokağı;
Gönüller ayrı oluş, sineler bir olsa bile...
Nifak alameti bunlar, kuzum, tamamıyla:
Nifâka buđz ediniz hâlisen li-vechillâh;
Halas eder sizi ihlâsınızla belki ilah¹⁰⁷.

...

...

Korkma!

Cehennem olsa gelen, göđsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmusun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;

¹⁰⁷ *Safahat*, Dördüncü Kitap, Fâtiğ Kürsüsünde, 259-260.

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdân bir;
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Laz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bakîdir ittihadı bugün;
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihân yıkılsa, emin ol, bu cebhe sarsılmaz!¹⁰⁸

...

...

Bu yaman safların âhengi hakikat müdhiş:
Sanki yalçın kayalar yanyana perçinlenmiş,
Öyle bir cebhe kesilmiş ki: Müselsel îman,
Hangi îmana dokunsan taşacak itmînân.
Âh o yekpârelik eyyâmı hayâl oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da mâziyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacaktır derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!¹⁰⁹

...

KONUyla İLGİLİ HADİSLER:

Mehmet Âkif, *Safahat*'ın farklı yerlerinde geçen bu şiirlerde asabiyeti eleştiren, birlik-beraberliği ve dayanışmayı teşvik eden mısralar dile getirmiştir. Bunlardan birkaç tanesini yazdığımız şiirlerin birincisinde hadise anlam itibariyle, diğerlerinde ise telmih yoluyla işaret vardır. Konu bütünlüğü olması için hepsini bu bölümde değerlendirmeyi uygun gördük. Bu konuda Hz. Peygamber'den çok değişik rivâyetler vardır. Asabiyeti yasaklayan hadisleri, ardından da birlik ve beraberlikle ilgili hadisleri değerlendireceğiz.

¹⁰⁸ *Safahat*, Beşinci Kitap, Berlin Hatıraları, 305-306.

¹⁰⁹ *Safahat*, Beşinci Kitap, Âsım, 357.

Asabiyye; Taraftarlık, ırkçılık, kavmiyetçilik, mensup olduğu kavim ya da gruba sınımsız sarılmak ve haksız da olsa ona destek vermek, bir topluluğu oluşturan bireyler arasındaki dayanışma ve yardımlaşma ruhu, sosyal bağ¹¹⁰, sarmak, kuşatmak ve yakınlarını korumada aşırı gitmek anlamlarına gelen asabiyet, bir terim olarak, aralarında soy birliği veya başka sebeplerle yakınlık bulunanların, muhaliflerine karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu ve ruhu demektir. Câhiliyye döneminde, bir kabilenin ya da kabileden birinin başka bir kabile tarafından, hangi sebeple olursa olsun, saldırıya uğramasını engelleyen veya herhangi bir saldırının meydana gelmesi halinde bunun doğuracağı maddî ve manevî zararın telâfi edilmesinde en etkili faktör asabiyet idi. Asabiyetin siyasî ve hukukî alanlardaki otorite boşluğunu doldurmak, can, mal, ırz ve namus güvenliği sağlamak gibi olumlu tarafları yanında aile, aşiret, kabile ve benzeri toplulukların hak ve menfaatlerine tecavüzde bulunmak gibi olumsuz yönleri de vardı¹¹¹.

Hz. Peygamber, sahabenin sorması üzerine asabiyeti “*bir kimsenin haksız olmasına rağmen kavmine yardımcı olması*”¹¹² şeklinde tanımlarken bu mânâdaki asabiyet davasının İslâm’ın ruhuna aykırı olduğunu ve bu uğurda ölenin cahiliye ölümüyle ölmüş olacağını söyleyerek bundan nehyetmiştir¹¹³.

ASABİYETİ YASAKLAYAN BİRİNCİ HADİS:

حدثنا ابن السرح ثنا ابن وهب عن سعيد بن أبي أيوب عن محمد بن عبد الرحمن المكِّي يعني ابن أبي لبيبة عن

عبد الله بن أبي سليمان عن جبير بن مطعم : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : « لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصِيَّةٍ

وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصِيَّةٍ »

Irkçılığa çağırın bizden değildir. Irkçılık yolunda savaşan (mücâdele eden) bizden değildir. Irkçılık üzere ölen bizden değildir.

¹¹⁰ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Basım, İstanbul, 2005, 33.

¹¹¹ Karaman, Fikret (ve dğr.), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2006, 32.

¹¹² Ebu Dâvûd, Edeb, 122.

¹¹³ Müslim, İmâre, 57; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Tahrîm, 28; İbn Mâce, Fiten, 7; Müsned, II, 306, 488.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Ebû Dâvûd'da yer almaktadır¹¹⁴.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Elbâni, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir¹¹⁵. Münâvî de Münzirî'den rivâyetle Abdullah b. Ebî Süleyman'ın, Cübeyr b. Mut'im'den bu hadisi işitmediğini söylemiş, bundan da hadisin munkatı olduğunu kastedtiğini belirtmiştir. Ayrıca Muhammed b. Abdurrahman el-Mekkî'nin de mechul olduğunu bildirmiştir¹¹⁶.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Ebû Dâvûd Rivâyeti:

İbnu's-Serh > İbn Vehb > Said b. Ebi Eyyub > Muhammed b. Abdurrahmân el-Mekkî > Abdullah b. Ebî Süleyman > Cübeyr b. Mut'im.

a. Ahmed b. Amr b Abdullah b. Amr b. es-Serh (ö. 250):

Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Nesâî, sika olduğunu, Ebû Hâtim de hadisinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir.¹¹⁷

b. Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî el-Fehrî (ö. 197):

İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddistir. Sufyan es-Sevrî, Malik b. Enes, Saîd b. Ebî Eyyub ve daha birçoklarından rivâyette bulunmuştur. Hocası İmam Malik'in yanında Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivâyette bulunmuşlardır. Bir defasında insanlar Medine'de İmam Malik'ten rivâyet edilen bir hadis hakkında ihtilafa düştüklerinde İbn Vehb'in gelmesini bekleyerek kendisine sormuşlardır. Ebû Zur'â İbn Vehb'in sika bir râvî olduğunu ve otuzbin civarında ki

¹¹⁴ Ebu Dâvûd, Edeb, 122.

¹¹⁵ Elbâni, *Daîfu Sünen-i Ebî Dâvûd*, nşr. Muhammed Zühayr Şaviş, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1991, 506.

¹¹⁶ Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-raûf b. Tacilârifîn b. Ali, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, (nşr. Hamdi ed-Demr Daniş Muhammed), I-VI, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Ba'z, Mekke, 1998, X, 5230.

¹¹⁷ Mizzi, *a.g.e.*, I, 415.

rivâyetinden, aslı olmayan hiçbir hadis görmediğini söylemektedir. İbn Maîn de onun sika olduğunu söylemiştir¹¹⁸.

c. Said b. Ebû Eyyûb (ö. 161):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim hadisinde bir sakınca olmadığını, İbn Maîn sika olduğunu, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd sika ve sebt olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir¹¹⁹.

d. Muhammed b. Abdurrahman el-Mekkî b. Ebî Lebîbe (ö. ?):

Said b. Müseyyeb, Abdullah b. Ebî Süleyman ve birçoklarından hadis rivâyet etmiştir. Kendisini görmediği halde Sa'd b. Ebî Vakkas'tan da hadis rivâyeti vardır. Nesâî ve Ebû Dâvûd kitaplarında İbn Ebî Lebîbe'nin hadislerine yer vermişler, Usâme b. Zeyd el-Leysî, Cafer b. Muhammed b. Ali, Said b. Ebî Eyyub gibi birçokları da kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Yahya b. Maîn, hadisinde kusur yok demiş, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir¹²⁰. İbn Sa'd, hadisinin az olduğunu, Darekutnî zayıf olduğunu, Ebû Zura, Hz. Ali'den rivâyetlerinin mürsel olduğunu söylemiştir¹²¹.

e. Abdullah b. Ebi Süleyman el-Kureşî Ebû Eyyûb el-Emevî (ö. ?):

Ebû Hâtim, Hammâd b. Seleme'nin en büyük hocası ve orta halli bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Ebû Dâvûd, Abdullah b. Ebi Süleyman'ın Cübeyr b. Mutim'i görmediğini, dolayısıyla rivâyet ettiği asabiyetle ilgili hadisin mürsel olduğunu söylemiştir¹²².

f. Ebû Muhammed Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel (ö. 59):

Nesep konusundaki bilgisiyle tanınan sahâbîdir. Bu hususta hocası Hz. Ebû Bekir'di. Soyunda Abdümenâf'ta Hz. Peygamber'le birleştiğinden Resûl-i Ekrem'in

¹¹⁸ Mizzi, *a.g.e.*, 16, 277; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I-IV, Dârü l-hayî't-Türâsî'l-Arabi, Beyrut, 1956, I, 304; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, V, 189.

¹¹⁹ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IV, 66.

¹²⁰ Mizzi, *a.g.e.*, XXV, 620.

¹²¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 268.

¹²² Mizzi, *a.g.e.*, 15, 65.

amcaoğullarından sayılır. Nevfeloğulları'nın ve Kureyşin eşrafından olduğu için Câhiliye devrinde ve İslâm döneminde büyük bir itibara sahipti. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Cübeyr eski düşmanlığından vazgeçmiş, 628'de Müslüman olmuş, hatta bir rivâyete göre Hayber'in fethine katılarak Hz. Peygamber'den kabilesine ganimetten pay vermesini istemiştir. Mekke'nin fethi sırasında İslâmiyet'i kabul eden tuleka'dan olduğu da söylenir. Daha sonra İslâm ordusuyla beraber Huneyn Gazvesi'ne katılmış ve müellefe-i kulûbdan sayılarak kendisine bol miktarda ganimet verilmiştir. Hz. Ömer divanı oluştururken ensâb ilmindeki bilgisinden dolayı Cübeyr'e de bu işte görev vermişti. Hz. Osman'a karşı ayaklanarak Medine'ye yürüyen âsileri geri çevirmek üzere onlarla görüşmeye giden grup arasında yer almış, Hz. Osman şehid edilince her türlü tehlikeyi göze alarak onun defninde hazır bulunmuş, bir rivâyete göre Hz. Osman'ın cenaze namazını o kıldırıştır. Hz. Peygamber'den altmış hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer alan iki fakih oğlu Nâfi ve Muhammed ile Süleyman b. Surad, Saîd b. Müseyyeb gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır¹²³.

D. Sonuç:

Elbâni'nin hadisi zayıf, Munâvî'nin Abdurrahman el-Mekkî'nin mechul olduğunu belirterek munkatı olarak değerlendirmesi ve râvîlerden Abdullah b. Ebi Süleyman'ın Cubeyr b. Mutim'i görmemesi sebebiyle irsal yaptığı göz önüne alınarak bu hadise zayıf diyebiliriz.

ASABİYETİ YASAKLAYAN DİĞER HADİSLER:

Konumuzla ilgili bir hadiste de Hz. Peygamber Veda hutbesi olarak bilinen ve teşrik günlerinin ortasında halka irad ettiği hutbesinde *“Ey İnsanlar!.. Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi, kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır.”* buyurmuştur. Bu hadis Müsned¹²⁴,

¹²³ Bkz. Bilge, Mustafa L. “Cubeyr b. Mutim”, DİA, VIII, 103.

¹²⁴ Müsned, V, 411.

Taberânî¹²⁵ ve Beyhaki'de¹²⁶ yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel rivâyetiyle ilgili Şuayb el-Arnaud, isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Heysemî de bu hadisi, Taberânî ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini belirterek râvîlerinin, sahih hadisin râvîleri olduğunu söylemiştir¹²⁷.

Ebû Hureyre ve Cundub b. Abdullah el-Becelî'nin rivâyet ettikleri ve Müslim¹²⁸, Nesâî¹²⁹, İbn Mâce¹³⁰ ve Ahmed b. Hanbel'in¹³¹ eserlerinde bazı varyantlarıyla yer alan diğer bir hadis de hem asabiyetin Câhiliye dönemindeki muhtevasını göstermesi, hem de Hz. Peygamber'in, asabiyet düşüncesinin ümmeti arasında yeniden ortaya çıkmasından endişe ettiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu hadis şöyledir:

"Kim itaatten çıkar, cemaatten ayrılır (ve bu halde ölürse) cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de cahiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hurmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o, benden değildir, ben de ondan değilim."

Bu hadisi Müslim¹³²; Ebû Hureyre ve Cundub b. Abdullah el-Becelî isimli sahâbîlerden üç farklı tarikle, Nesâî¹³³ de aynı iki sahâbîden iki tarikle rivâyet etmiştir.

¹²⁵ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî, *Mu'cemu'l-evsât*, (nşr. Ebû Muaz, Ebu'l-Fadl), Dârü'l-Harameyn, Kâhire, 1995, V, s, 86.

¹²⁶ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şuabü'l-îman*, (nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlul), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 28.

¹²⁷ Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, (nşr. Abdullah Muhammed ed-Derviş), Dârü'l-Fikr, , Beyrut, Lübnan, 1994, VIII, 160.

¹²⁸ Müslim, İmâret, 53,57.

¹²⁹ Nesâî, Tahrim, 28.

¹³⁰ İbn Mâce, Fiten 7.

¹³¹ Müsned, II, 306, 488.

¹³² Müslim, İmâre, 53.

¹³³ Nesâî, Tahrîmu'd-dem, 28.

İbn Mâce¹³⁴ Ebû Hureyre'den bir tarikle, Ahmed b. Hanbel¹³⁵ de Ebû Hureyre'den üç farklı tarikle rivâyet etmiştir. Müslim'de yer alan rivâyeti sahih kabul ediyoruz. Ayrıca Elbâni; Müslim, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel rivâyetlerinin sahih olduğunu "*Silsiletu's-Sahîha*" isimli eserinde¹³⁶, İbn Mâce rivâyetinin de sahih olduğunu "*Sahîhu İbn Mâce*" isimli eserinde¹³⁷ belirtmiştir.

Hiz. Peygamberin ümmeti arasında asabiyetin tekrar belirmesinden duyduğu endişeyi gösteren ve bu tehlikenin işareti gibi görünen diğer hadis ise şöyledir:

"Câbir b. Abdullah (r.a)'ın naklettiğine göre muhâcir ve ensardan iki genç aralarında kavga etmişler ve Câhiliye döneminde olduğu gibi "Yetişin ey muhacirler!", "Yetişin ey ensar!" diyerek kendi taraflarını yardıma çağırışlardı. Olayı haber alan Resûlullah; "Bu ne hal? Câhiliye davası mı?" sözleriyle taraflara çıktı. Olayın ayrıntılarını öğrendikten sonra "onu bırakın, çünkü o pis kokuludur." diyerek cahiliyeden kalan bu asabiyet davasına karşı çıkmıştır. Cabir (r.a)'ın anlattığına göre Hiz. Peygamber (s.a.v) geldiğinde ensar daha kalabalıktı, sonradan muhacirler daha da çoğaldı. Bu esnada orada bulunan Abdullah b Selül "Bunu yaptılar mı? Eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır." diyerek ortamı daha da germeye çalışınca Hiz. Ömer "Ya Resûlallah! Beni bırak da şu münafığın boynunu vurayım." dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.v.) 'bırak onu, İnsanlar -Muhammed arkadaşlarını öldürüyor- diye konuşmasınlar' dedi."

Buhâri, Müslim, Tirmizi ve Müsned'de¹³⁸ yer alan hadisimizin Buhâri ve Müslim'deki rivâyetlerini sahih kabul ediyoruz. Tirmizi de bu hadis ile ilgili yaptığı değerlendirmede hadisin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.

¹³⁴ İbn Mâce, Fiten, 7.

¹³⁵ Müsned, II, 296, 306, 488.

¹³⁶ Elbâni, *Silsiletu's-Sahîha*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1995, I,795, II, 677.

¹³⁷ Elbâni, *Sahîhu İbn Mâce*, III, 291.

¹³⁸ Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh = Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, Menâkıb,8; Müslim, Birr, 63; Tirmizi, Tefsir, 63; Müsned, III, 338, 385, 392.

BİRLİK- BERABERLİKLE İLGİLİ HADİSLER

Birlik-beraberliği, dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik eden çok sayıda rivâyet mevcuttur. Şiirlerde geçen mânâya en yakın birkaç rivâyeti inceleyeceğiz.

Âkif'in namaz kılan müminlerin yalçın kayalar gibi perçinleşmiş olduğunu belirtmesi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Müsned'de yer alan şu hadisi¹³⁹ çağrıştırmaktadır. Ebû Mûsâ (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Muhakkak ki bir mü'min, diğer mü'mine karşı duvar gibidir. Birbirlerini desteklerler"* buyurmuş ve sonra parmaklarını birbirine kenetlemiştir.

Birlik ve beraberliğe teşvik eden ve sahîhayn'da yer alan bir diğer rivâyette¹⁴⁰ de Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Birbirini sevmekte, birbirine acımakta, birbirini korumakta müminler bir beden gibidir. Bedenin herhangi bir organı rahatsızlanınca, diğer organları da uykusuzluk ve acı ile kıvrılır."* buyurmaktadır.

6. KADER HAKKINDA KONUŞMANIN YASAKLANMASI

Mehmed Âkif, kaderi yanlış anlayıp ileri geri konuşmanın doğru olmadığını, bizim vazifemizin sırları ortaya çıkarmak değil, Allah'ın emirlerini yerine getirmek olduğunu bildiriyor ve Hz. Peygamber'in kader konusunda konuşmayı yasakladığı hadise işaret ediyor.

...

«Kader» senin dediğin yolda şer'a bühtandır;

Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrândır.

Kader feraiz-i îmana dâhil... Âmennâ...

Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'nâ

Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,

Zuhûra gelmesidir mümkünâtın a'yanda.

Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhûl;

¹³⁹ Buhârî, Salat, 88, Mezâlim, 5, Edep, 36; Müslim, Birr, 65, 84; Tirmizî, Birr, 18; Nesâî, Zekât, 67; Müsned, IV, 404, 405, 409.

¹⁴⁰ Buhârî, Edep, 27; Müslim, Birr, 66;

Biz ihtiyarımızın sûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknah;
Senin vazîfen ita'at ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri Şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i,
Bu bahsi men' ediyor mü'minine, boş yere mi?¹⁴¹

...

KONUyla İLGİLİ BİRİNCİ HADİS

Şiirde geçen mısraya en yakın anlamda ki hadiste Efendimiz (s.a.v.) kader hakkında konuşmayı yasaklamaktadır.

حدثنا عبد الله بن محمد بن جعفر ثنا محمد بن العباس ثنا علي بن داود القنطري ثنا آدم بن أبي إياس ثنا الهيثم بن جمار عن أبي بكر عمران القصير عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: « لا تُكَلِّمُوا فِي الْقَدَرِ فَإِنَّهُ سِرُّ اللَّهِ فَلَا تَفْشُوا اللَّهَ سِرَّهُ »

Kader hakkında konuşmayın, zira kader Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını açıklamaya kalkmayın.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Ebû Nuaym'ın *Hilyetu'l-Evliya*¹⁴² ve el-Makdisî'nin *Kitâbu Marifeti't-Tezkira*¹⁴³ isimli eserinde geçmektedir. Ayrıca Ali el-Muttaki de *Kenzu'l-Ummal*'de¹⁴⁴ bu hadisi *Hilye*'de Ebû Nuaym'ın tahrir ettiğini belirtmiştir.

¹⁴¹ *Safahat*, Dördüncü Kitap, Vâiz Kürsüde, 241-242.

¹⁴² Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk El-İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Matbaatü's-Saâde, Kâhire, 1937, VI, 182.

¹⁴³ Makdisî, Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Tahir, *Kitâbu marifeti't-tezkira*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1985, I, 248.

¹⁴⁴ Ali el-Müttakî, *a.g.e.*, I, 132.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Makdisî hadisin râvîlerinden Heysem b. Cemmâz'ın hadiste bir değerinin olmadığını belirtmiştir¹⁴⁵.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Ebû Nuaym Rivâyeti:

Abdullah b. Muhammed b. Cafer > Muhammed b. el- Abbas > Ali b. Dâvûd el-Kantârî > Âdem b. Ebî İyâs > el-Heysem b. Cemmâz > Ebû Bekr İmran el-Kasîr > Nâfi' > İbn Ömer.

a. Abdullah b. Muhammed b. Cafer (ö.369):

İbn Merduveyh, "sika-me'mun"; Hatîb de "hâfız, sebt ve mutkin" demiştir¹⁴⁶.

b. Muhammed b. el-Abbâs: (ö.301):

İbnu'l-Ahrem diye tanınır, fakih ve muhaddistir. Güvenilir bir râvîdir. Kur'an'ın lafzının mahlûk olduğunu söyleyen kişinin kâfir olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

c. Ali b. Dâvûd el-Kantârî (ö.262):

İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Hatip el-Bağdâdî sika olduğunu söylemiş, İbn Hibbân da *Sikât*'ında zikretmiştir¹⁴⁸.

d. Âdem b. Ebî İyâs (ö.220):

Hocaları arasında, yanından uzun zaman ayrılmadığı Şu'be b. Haccâc ile İbn Ebû Zi'b ve Leys b. Sa'd gibi devrin büyük muhaddisleri vardır. Buhâri, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nesâî, Taberânî ve Dârimî gibi meşhur hadisçiler kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Ayrıca uzun yıllar hadis ve kıraat ilimlerini okutmakla meşgul olmuştur.

¹⁴⁵ Makdisî, a.y.

¹⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, XVI, 276.

¹⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, XIV, 144; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, II, 747.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 279

Ebû Dâvûd, Yahya b. Maîn ve Ebû Hâtim'in güvenilir dediği bir râvîdir. Ahmed b. Hanbel, Şu'be'nin hadislerini zabteden 6 veya 7 kişiden biri olduğunu belirtmiştir¹⁴⁹.

e. Heysem b. Cemmâz (ö. ?):

İbn Maîn, "Basra'da zayıf bir kıssacı"; Ebû Zur'a, "zayıf" demiş, Ahmed b. Hanbel, "münkeru'l-hadis" diyerek hadisi alınmaz demiştir¹⁵⁰.

f. Ebû Bekr İmrân el-Kasîr(ö. ?):

Ebû Hâtim, "mustakîmu'l-hadis"; Ahmed b. hanbel, Yahya b. Maîn ve Ebû Dâvûd, "sika"; Nesâî, "leyse bi şey" demiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, İbn Mâce dışında ki Kütüb-i Sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmiştir.¹⁵¹

g. Nâfi' (ö.117):

Mevlası Abdullah b. Ömer'den, Hz. Aişe, Ebû Hureyre ve birçok sahabîden hadis rivâyet etmiş, Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü, onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, el-İclî, Nesâî ve İbn Sa'd onu sika olarak değerlendirmiş, tâbiînin Medine'deki imamlarından biri kabul edilmiştir. Buhârî'ye göre en sahih sened Mâlik- Nâfi'- İbn Ömer şeklinde olanıdır. Hadis âlimleri Şafii- Malik- Nâfi'- İbn Ömer tarikini ise altın silsile olarak nitelendirmiştir. İmam Malik, "Nâfi'in bir rivâyetini duyduğum zaman artık onu bir başkasından duyup duymadığıma önem vermem" demiş, Nevevî de onun güvenilir bir kişi olduğunda ulemanın icmâi bulunduğunu kaydetmiştir¹⁵².

h. Abdullah b. Ömer (ö.73):

Ashâb-ı kiramın büyüklerinden; fıkıh, tefsir, hadis ilminde en üstün olanlarındandır. Hz. Ömer'in oğlu, en çok hadis rivâyet eden, en çok fetva veren yedi sâhâbîden ve abâdile'den biridir. Hz. Peygamber'in kayınbiraderi olması, ona Resûl-i Ekrem'in yakın çevresinde bulunma imtiyazını sağlamıştır. Bu sebeple Resûlullah'ın,

¹⁴⁹ Mizzi, *a.g.e.*, II, 301; Zehebî, *Siyer*, X, 335.

¹⁵⁰ İbn Adiy, *a.g.e.*, VII, 2560.

¹⁵¹ Mizzi, *a.g.e.*, XXII, 351; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VI, 304.

¹⁵² Bkz. Hatiboğlu, İbrâhim, "Nâfi", *DİA*, XXXII, 286.

birçok sahâbînin görüp duyma imkânını bulamadığı davranış ve sözlerinin müslümanlara intikal etmesine vesile olmuştur. Rivâyet ettiği 2630 hadis ile Ebû Hüreyre'den sonra en çok hadis rivâyet eden yedi sahâbînin (el-müksirûn) ikincisidir¹⁵³.

D. Sonuç:

Hadisin râvîlerinden Heysem b. Cemmâz hakkında yapılan olumsuz değerlendirmeler neticesinde hadisin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

KONUyla İLGİLİ İKİNCİ HADİS:

Hz. Peygamber'in kader hakkında konuşanlara karşı tavrıyla ilgili bir rivâyet de şöyledir.

حدثنا عبد الله بن معاوية الجمحي البصرى حدثنا صالح المرى عن هشام بن حسان عن محمد بن سيرين عن
أبي هريرة قال خرج علينا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ونحن نتنازع في القدر فعضب حتى احمر وجهه حتى كأنما
فُفَى في وجنتيه الرمان فقال: « أبهَذَا أُمِرْتُمْ أَمْ بِهَذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِينَ تَنَازَعُوا فِي هَذَا
الْأَمْرِ عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَلَّا تَتَنَازَعُوا فِيهِ »

Ebû Hureyre (r.a) anlatıyor: Biz kader hususunda münâkaşa ederken Resûlullah (s.a.v.) çıkageldi. Öylesine kızdı ki, öfkenin hâsıl ettiği kızılıktan, yüzünde sanki nar taneleri ortaya çıkmıştı. Bize şöyle çıkıştı:

Bununla mı emredildiniz, yoksa ben size bunun için mi gönderildim. Bilin ki, sizden öncekiler, bu konu hakkında tartıştıkları zaman helak oldular. Kader hususunda münâkaşa etmemeniz için yemin verdim.

A. Hadisin Kaynakları

Hadisimiz, Tirmizi¹⁵⁴, İbn Mâce¹⁵⁵ ve Müsned'de¹⁵⁶ yer almaktadır. İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel hadisi aynı senedle rivâyet etmişlerdir. Tirmizi ise farklı bir senedle rivâyet etmiştir.

¹⁵³ Bkz. Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah İbn Ömer", DİA, I, 126.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Tirmizî, hadisle ilgili yaptığı değerlendirmede, Hadisin râvîlerinden olan Sâlih el-Murrî'nin garib rivâyetlerinin bulunması sebebiyle hadisin garib olduğunu belirtmiştir. İbn Mâce rivâyetiyle ilgili Zevâid'de, isnadının sahih, râvîlerinin sika olduğu belirtilmiştir.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Tirmizî Rivâyeti:

Ebû Cafer, Abdullah b. Muâviye b. Musa el-Kuraşî el-Cemahî > Sâlih b. el-Murrî > Hişam b. Hassân > Muhammed b. Sîrîn > Ebû Hureyre.

a. Ebû Cafer, Abdullah b. Muâviye b. Musa el-Kuraşî (ö. 243):

Ebû Cafer'den Hammâd b. Seleme, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn-i Mâce rivâyette bulunmuşlardır. İbn-i Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Ancak bazen hata yaptığını da söylemektedir. Tirmizî, sâlih; Abbas el- 'Anber ve Mesleme b. Kasım da, sika olarak nitelendirmektedir¹⁵⁷.

b. Ebû Bişr, Sâlih b. Beşîr b. Vedâ' el-Kâri' el-Murrî (ö. 172):

İbn Ma'în, İbnu'l-Medenî, Dârekutnî, zayıf olarak değerlendirirlerken; Buhârî¹⁵⁸ ve Amr b. Ali, münkerü'l-hadis; Nesâî, metrûku'l-hadis olarak nitelendirmektedirler¹⁵⁹.

c. Ebû Abdillâh, Hişam b. Hassân el-Ezdî el-Gardûsî (ö. 148):

Hâfız ve imamdır. Yahya b. Ma'în, sika; el-İclî, sika, hasenü'l-hadis; Ebû Hâtîm, sadûk değerlendirmesi yapmaktadırlar. İbn-i Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Tirmizî, Kader, 1.

¹⁵⁵ İbn Mâce, Mukaddime 10.

¹⁵⁶ Müsned, II, 178.

¹⁵⁷ İbn Hibban, *a.g.e.*, VIII, 359; Mizzî, *a.g.e.*, XVI. 161; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI. 34.

¹⁵⁸ Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarâbâd, 1362, IV, 273.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 334.

d. Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn (ö. 110):

Ahmed b. Hanbel, sikalar arasında kaydederken; İbn Ma'în, sika demektedir; İclî ise, tabîinden ve sika olduğunu beyan etmektedir. İbn Sa'd, sika me'mûn; İbn-i Hibbân, fakih, fâzıl, hâfız, mutkin ve rüya tabircisi olarak tanıtmaktadır. İmam, hâfız gibi unvanlarla anılan en üst derece ta'dil lafızlarıyla tanıtılan ve güvenilirliği konusunda ittifak olan İbn Sîrîn'in rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır¹⁶¹.

e. Ebû Hureyre (ö. 58)¹⁶²:

2. İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel Rivâyeti:

İbn Mâce > Ali b. Muhammed > Ebû Muaviye > Dâvûd b. Ebi Hind > Amr b. Şuayb > Ebûhu > Cedduhu.

Ahmed b. Hanbel > Ebû Muaviye > Dâvûd b. Ebi Hind > Amr b. Şuayb > Ebûhu > Cedduhu

a. Ali b. Muhammed (ö.258):

İbn Ebî Hâtim, doğru sözlü olduğunu söylemiş. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir¹⁶³.

b. Muhammed b. Hâzım Ebû Muaviye (ö. 194):

Yahya b. Ma'în, Sufyan ve Şu'be'den sonra, A'meş'in talebelerinden en güvenilir olanının Ebû Muâviye olduğunu söylemiştir. A'meş'ten yaptığı rivâyetlerin sağlam olduğu, ancak diğer hocalarından yaptığı rivâyetlerin muzdarib olduğu rivâyet edilmiştir. Ancak kendisi, tahdis ifâdesiyle yaptığı bütün rivâyetleri bizzat hocasından duyup ezberlediğini ifâde etmiştir. İclî ve Nesâî sika demiştir. Mürciî olduğu, hatta Kûfe'de Mürcie'nin reisi olduğu rivâyet edilmiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş ve

¹⁶⁰ İbn Hibban, *a.g.e.*, VII, 566; Mizzî, *a.g.e.*, XXX,181; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, I, 163.

¹⁶¹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 193; İbn Hibban, *a.g.e.*, V, 348; Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 344; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 77.

¹⁶² Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 104 no'lu dipnot.

¹⁶³ Mizzî, *a.g.e.*, XXI, 123.

onun güvenilir ve hâfız olduğunu belirttikten sonra Mürcî' olduğunu vurgu yapmıştır. Kütübi Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir¹⁶⁴.

c. Dâvûd b. Ebi Hind (ö. 140):

Ebû Hâtim, Nesâî ve Yahya b. Maîn “sika”; Ahmed b. Hanbel “sika sika” demiştir¹⁶⁵.

d. Amr b. Şuayb (ö.118):

İclî ve Nesâî “sika” demiştir. Buhârî; “Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, İshâk b. Râhuveyh, Ebû Ubeyd ve arkadaşlarımızın geneli onun babası ve dedesi kanalıyla yaptığı rivâyetleri huccet olarak kabul etmişler ve “Müslümanlardan hiç kimse onun hadisini terk etmediler” demiştir¹⁶⁶. İclî, *Sikât*’ında zikretmiştir¹⁶⁷.

e. Şuayb b. Muhammed (ö. ?):

Halife b. Hayyât, Taif ehlinde birinci tabakada, İbn Sa’d Medine ehlinde ikinci tabakada olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir. Müslim dışında Buhârî dâhil diğer müellifler ondan hadis rivâyet etmiştir¹⁶⁸.

f. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. ?):

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî kendisinden hadis rivâyet etmiştir¹⁶⁹. Tâbîfenden sika bir râvîdir¹⁷⁰.

D. Sonuç:

Tirmizî rivâyetinin senedi muttasıldır. Ancak, ikinci râvî hakkında yapılan değerlendirmeler neticesinde bu hadis, zayıf olarak değerlendirilebilir. İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivâyetinin senedi de muttasıldır, cerhedilen râvî bulunmamaktadır.

¹⁶⁴ Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 128.

¹⁶⁵ Mizzî, *a.g.e.*, VIII, 461.

¹⁶⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 64. İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VI, 238.

¹⁶⁷ İclî, *a.g.e.*, II, 178.

¹⁶⁸ Mizzî, *a.g.e.*, XII, 534; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IV, 351.

¹⁶⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 514.

¹⁷⁰ İclî, *a.g.e.*, II, 242.

Sadece Ebû Muâviye hakkında yapılan bazı olumsuz değerlendirmeler vardır. Hadise hasen diyebiliriz.

7. VEBÂDAN KORUNMA GEREĞİ VE DOĞRU KADER ANLAYIŞI

Mehmet Âkif, bir önceki hadisimizin geçtiği şiirin hemen devamında yer alan mısralarda, sahabenin kaderi nasıl anladığını gözler önüne sermiştir. Veba bulunan yere girip girmeme konusunda sahabenin yaşadığı ihtilafta Hz. Ömer'in dirâyetli tutumu sonucu yanılmadığı ve kaderi nasıl anlamak gerektiğini ortaya koyduğu olaya ve Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisine şiirinde yer vermiştir.

...

Ebû Ubeyde'ye imdâda eylemişti şitâb,
Maiyyetindeki askerle bir zaman Fârûk.
- Tereddüt etme sakın, çünkü vak'a pek mevsûk -
Tarîk-ı Şâm'ı tutup doğru «Surg»a indi Ömer.
Ebû Ubeyde hemen koştı almasıyle haber.
Halife, Hazret-i Serdâr'a «Nerdedir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?» deyip sordu.
Ebû Ubeyde; «Vebâ var!» deyince askerde;
Tevâbi'yle Ömer durdu kalkacak yerde.
«Vebâyâ karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?»
Muhâcirîn-i kirâmın soruldu hep re'yi.
Bu zümreden kimi; «Maksad mühim, gidilmeli» der;
«Hayır, bu tehlikedir» der, kalan Muhâcirler.
Halife böyle muhâlif görünce efkârı;
Çağırıldı: Aynı tereddüde buldu Ensâr'ı.
Dağıttı hepsini, lâkin sıkıldı... Artık ona,
Muhâcirîn-i Kureyş'in müsinn olanlarına
Mürâca'at yolu kalmıştı; sordu onlara da.
Bu fırka işte bilâ-kaydı-ı ihtilâf arada:
« Vebâyâ karşı gidilmek hatâ olur» dediler:

« Yarın dönün! » diye Ashâb'a emri verdi Ömer.

Ale's-seher düzülürken cemâatiyle yola,

Ebû Ubeyde çıkıp: «Yâ Ömer, uğurlar ola!

Firârınız kaderu'l-lâhtan mıdır şimdi? »

Demez mi, Hazret-i Fâruk döndü: «Doğru, dedi,

Şu var ki bir kaderu'l-lâhtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderul'lâha doğru gitmedeyiz.

Zemîni otlu da, etrâfı taşlı bir derenin

İçinde olsa deven yâ Ebâ Ubeyde, senin;

Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,

Ya öyle yapmıyarak otlu semte çektirsen,

Düşün; Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?»

Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zâhir,

Hemen rivâyete başlar hadis-i tâûnu

Ebû Ubeyde tabî'î susar duyunca bunu¹⁷¹.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS

Hiz. Ömer (r.a.)'in Şam yolculuğunda gelişen bu hadise ve sonucunda Hiz. Peygamber'in veba olan yere girmeme gerektiğini belirttiği rivâyeti pek çok kaynakta ve farklı yollardan rivâyet edilmektedir. Bu yolculuğu ve esnasında yaşanan hadiseyi anlatan rivâyetler olduğu gibi, sadece Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki tavsiyesinin yer aldığı müsned olan kısmını belirten rivâyetler de vardır.

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب عن

عبد الله بن عبد الله بن الحارث بن نوفل عن عبد الله بن عباس : أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - خَرَجَ إِلَى الشَّامِ

حَتَّى إِذَا كَانَ بِسَرْعَ لَقِيَهُ أَمْرَاءُ الْأَجْنَادِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجُرَّاحِ وَأَصْحَابُهُ ، فَأَخْبَرُوهُ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِأَرْضِ الشَّامِ . قَالَ ابْنُ

عَبَّاسٍ فَقَالَ عُمَرُ ادْعُ لِي الْمُهَاجِرِينَ الْأَوَّلِينَ . فَدَعَاهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ وَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِالشَّامِ فَاخْتَلَفُوا . فَقَالَ

¹⁷¹ Safahat, Dördüncü Kitap, Vâiz Kürsüde, 242.

بَعْضُهُمْ قَدْ خَرَجَتْ لِأَمْرِ ، وَلَا نَرَى أَنْ تَرْجِعَ عَنْهُ . وَقَالَ بَعْضُهُمْ مَعَكَ بَيِّتُهُ النَّاسِ وَأَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَلَا نَرَى أَنْ تُقَدِّمَهُمْ عَلَى هَذَا الْوَبَاءِ . فَقَالَ ارْتَفِعُوا عَنِّي . ثُمَّ قَالَ ادْعُوا لِي الْأَنْصَارَ . فَدَعَوْهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ ، فَسَلُّوا سَبِيلَ الْمُهَاجِرِينَ ، وَاخْتَلَفُوا كَاخْتِلَافِهِمْ ، فَقَالَ ارْتَفِعُوا عَنِّي . ثُمَّ قَالَ ادْعُ لِي مَنْ كَانَ هَا هُنَا مِنْ مَشِيخَةِ قُرَيْشٍ مِنْ مُهَاجِرَةِ الْفَتْحِ . فَدَعَوْهُمْ ، فَلَمْ يَخْتَلِفْ مِنْهُمْ عَلَيْهِ رَجُلَانِ ، فَقَالُوا نَرَى أَنْ تَرْجِعَ بِالنَّاسِ ، وَلَا تُقَدِّمَهُمْ عَلَى هَذَا الْوَبَاءِ ، فَتَادَى عُمَرُ فِي النَّاسِ ، إِلَى مُصَبِّحٍ عَلَى ظَهْرٍ ، فَأَصْبَحُوا عَلَيْهِ . قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ أَفِرَارًا مِنْ قَدَرِ اللَّهِ فَقَالَ عُمَرُ لَوْ غَيْرَكَ قَالَمَا يَا أَبَا عُبَيْدَةَ ، نَعَمْ نَفَرُ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ إِلَى قَدَرِ اللَّهِ ، أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ إِبِلٌ هَبَطَتْ وَادِيًا لَهُ عُذْوَتَانِ ، إِحْدَاهُمَا خَصِيبَةٌ ، وَالْأُخْرَى جَدْبَةٌ ، أَلَيْسَ إِنْ رَعَيْتَ الْخَصِيبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللَّهِ ، وَإِنْ رَعَيْتَ الْجَدْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللَّهِ قَالَ فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ ، وَكَانَ مُتَعَبِيًّا فِي بَعْضِ حَاجَتِهِ فَقَالَ إِنَّ عِنْدِي فِي هَذَا عَلِمًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ : « إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بَارِضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ ، وَإِذَا وَقَعَ بَارِضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ » .

قَالَ فَحَمِدَ اللَّهُ عُمَرُ ثُمَّ أَنْصَرَفَ

Abdullah İbn Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) Şâm'a gitmek üzere yola çıktı. Sarğ denen yere gelince, bölgedeki İslam ordularının komutanı olan Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah ve maiyetiyle karşılaştı. Hz. Ömer'e Şam'da veba salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer "Bana ilk muhacirleri çağırın!" diye emretti. Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Şam'da veba salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları: "Siz bir amaç için yola çıktınız, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz." diyordu. Bazıları da: "İnsanların geri kısmı ve Resulullah (a.s.)'ın Ashab'ı seninle beraberdir. Bunları, vebanın üzerine sürmenizi uygun görmüyoruz." dediler. Hz. Ömer (r.a) onlara: "Beni yalnız bırakın!" dedi. Sonra: "Bana Ensârî çağırın!" diye emretti. Ben de onları çağırdım. Hz. Ömer onlarla da istişare etti. Ensar da Muhacirler gibi fikir birliğine varamadılar, ihtilafa düştüler. Hz. Ömer onlara da "Beni yalnız bırakın!" buyurdu. Sonra bana: "Burada Fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa bana onları çağır!" dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan iki kişi olsun bir ihtilafa düşen olmadı. Hepsi aynı görüşte idi.

“Biz, buradan toptan geri dönmeyi, hiç kimseyi vebanın üzerine göndermemenizi uygun görüyoruz!” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, halka ilan etti: “Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin!” Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh bu emri uygun bulmayarak, “Yani Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” (diyerek itiraz etmek istedi). Hz. Ömer (radiyallahu anh): “Ey Ebû Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet biz Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine iltica ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi kıraç ve otsuz, burada deveni münbit tarafta otlatman Allah kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın kaderinden?” dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan Abdurrahman b. Avf (r.a.) geldi. (Meseleyi anlayınca): “Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resulullah (a.s)'ın: ‘Bir yerde veba olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terketmeyin!’ dediğini işittim!” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh) (kararlarındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetti ve geri döndüler.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz bu uzun şekliyle, Buhâri, Müslim ve Muvatta'da yer almaktadır.¹⁷² Buhâri, Müslim, Malik ve Ahmed b. Hanbel Hz. Ömer'in olayını özetleyerek de rivâyet ettikleri gibi¹⁷³, Şam yolculuğunu anlatmaksızın sadece müsned olan kısmını da rivâyet etmişlerdir¹⁷⁴. Ayrıca Ebû Dâvûd ve Tirmizi de sadece müsned olan kısmını rivâyet etmişlerdir¹⁷⁵.

¹⁷² Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selam, 98; Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *Muvatta*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, Câmi, 22.

¹⁷³ Buhârî, Hiyel, 13; Müslim, Selam, 100; Muvatta, a.y; Müsned, I, 193, 194.

¹⁷⁴ Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 93-98; Müsned,I, 182, V, 200, 202, 208.

¹⁷⁵ Ebu Dâvûd, Cenâiz, 10; Tirmizi, Cenâiz, 67.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Elbâni Ebû Dâvûd'daki rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir¹⁷⁶. Şuayb el-Arnaud da Müsned'de bulunan konuyla ilgili rivâyetlerin tümünün sahih olduğunu söylemiştir.

C. Sonuç:

Buhâri ve Müslim rivâyetlerini sahih olarak kabul ediyoruz. Diğer rivâyetler hakkında yapılan değerlendirmeler de hadisin sahih olduğunu göstermektedir.

8. HADİS UYDURANLARI TEHDİT

Mehmet Âkif, yanlış din anlayışını ve bu bağlamda dînin temellerini bir kenara bırakıp hadis uydururken bile sevâb uman cahilleri tenkit ediyor. Bu görüşüne destek olmak üzere Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadisini dile getiriyor.

...

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurafeler bürümüş en temiz menabi'ini.
Değil hakâikı şer'in, bugün, bedîhiyyât
Bilâ-münâkaşa ikrâr olunmuyor... Heyhât!
Kitâb'ı, Sünnet'i, icma'ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!
O hâli buldu ki cür'et: «Yecûzu fi't-tergîb...»
Karar-ı erzeli fetva kesildi!... Hem ne garîb,
Hadisi vaz' ediyorken sevâb uman bile var!
Sevâbı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihânı titretiyorken nidâ-yı «Men kezebe...»
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisan-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;

¹⁷⁶ Elbânî, *Silsiletu's-sahîha*, VII, 132.

Sıkılmadan da «sevâb işledim» deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şerâatin kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevab ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:
«Sevabı sen göreceksin huzûr-i Mahşerde!
Tepende gezdirecek ra'd-ı intikâmını Hak¹⁷⁷.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Âkif'in, sevap umma amacıyla hadis uyduranlara tepkisini gösterdiği mısraların arasında işaret ettiği, en mütevâtir hadislerden biri olarak kaynaklarda yer alan rivâyetin çok farklı versiyonları vardır.

حدثنا أبو نعيم حدثنا سعيد بن عبيد عن علي بن ربيعة عن المغيرة - رضي الله عنه - قال سمعت النبي صلى

الله عليه وسلم يقول: «إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبِ عَلَيَّ أَحَدٍ، مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَفْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

“Benim aleyhime yalan uydurmak herhangi birinin aleyhine yalan uydurmak gibi değildir. Kim bile bile bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın.”

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizi, İbn Mâce, Dârimi ve Müsned'de defalarca geçmektedir¹⁷⁸. Taberânî, bu hadisin rivâyetlerini incelediği “Turuku hadisu men kezebe aleyye müteammiden” isimli eserinde, 60 sahabîden 179 rivâyeti bir araya toplamıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Safahat, Dördüncü Kitap, Vâiz Kürsüde, 248.

¹⁷⁸ Buhârî, İlim, 38; Cenaiz, 33; Enbiya, 50; Edeb, 109; Müslim, Mukaddime, 2; Zühd, 72; Ebu Dâvûd, İlim, 4; Tirmizi, İlim 8, Menakıb, 20; Fiten, 70; İbn Mâce, Mukaddime, 4; Dârimi, Mukaddime, 25, 50; Müsned, I, 78,165; II, 413.

¹⁷⁹ Taberânî, Turuku hadisu men kezebe aleyye müteammiden, (nşr. Muhammed b. Hasan Gumârî), Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisimiz, mütevâtir hadise örnek olarak gösterilen ve en çok rivâyet edilen hadislerden biridir. İbn Salah mütevâtire örnek olarak yalnız bu hadisin gösterilebileceğini ileri sürmüş ve kalabalık bir sahabe gurubu tarafından rivâyet edildiğini kaydettikten sonra, el-Bezzâr'ın *Müsned*'inden naklen bu sahabîlerin kırk kişi kadar olduğuna işaret etmiştir.¹⁸⁰ Kettâni ise bu hadisin, aşere-i mübeşşirenin tamamının da içerisinde yer aldığı 75 sahabîden sahih, 33 sahabîden de hasen yolla geldiğini belirtmiştir. Kettânî, ayrıca İbnü'l-Cevzî'nin, bu hadisin geliş yollarını, *Mevzûât* adlı kitabının birinci nüshasının 'Mukaddime' kısmında toplayıp hadisin râvîlerini, 61 sahâbîye ulaştırdığını, birincisinden daha uzun olan ikinci nüshada ise hadisin râvîlerinin, 90'ı geçtiğini söylediğini rivâyet etmiştir. Münâvî, İbn Dihye'den yaptığı nakilde ise; bu hadisin, 400 kadar yoldan geldiğini belirttiğini fakat bunun, bir yorumunun yapılması gerektiğini söylemektedir¹⁸¹. Aliyyu'l-Kâri, *el-Esrâru'l-Merfûa*'da bu hadisin muhtelif vecihlerinden 102 adedini kaydetmiştir¹⁸².

C. Sonuç:

Hadisimiz sahih, aynı zamanda mütevâtirdir.

9. MÜSLÜMANLARIN DERDİYLE DERTLENMEK

Mehmet Âkif *Safahat*'ta bazı şiirlere başlık olarak hadis kullanmıştır. Onlardan birisi de "*Müslümanların derdiyle dertlenmek*" gerektiğini ifâde eden hadistir.

و من أصبح لا يهتم بالمسلمين فليس منهم

MEÂL-İ CELÎLÎ

"Kim müslümanların derdini kendine mal etmezse o, onlardan değildir."

¹⁸⁰ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006,19; Ayrıca bkz. İbnü's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-Lübnan, 2004, 157.

¹⁸¹ Kettânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, (nşr. Muhammed b. Hasan Gumârî), Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997, 37.

¹⁸² Ali el-Kâri, el-Herevî, el-Mekkî, *el-Esrarü'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, (nşr. Muhammed b. Lütfi Sabbağ), Dâru'l-Emâne, Beyrut, 1971.

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...

Âlem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nâfile!

Kaç hakîkî Müslüman gördümse: Hep makberdedir!

Müslümanlık bilmem amma, gâlibâ göklerde! ¹⁸³

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Şiirin başlığında geçtiği şekliyle birebir uyumlu rivâyete ulaşmadık. Ancak aynı anlamı ifade eden iki rivâyet Müstedrek'te yer almaktadır.

حدثنا عبد الباقي بن قانع الحافظ ، ببغداد ، ثنا عبيد الله بن أحمد بن الحسن المروري ، ثنا إسحاق بن بشر ، ثنا

مقاتل بن سليمان ، عن حماد ، عن إبراهيم ، عن عبد الرحمن بن يزيد ، عن ابن مسعود ، رضي الله عنه ، عن النبي صلى

الله عليه وسلم قال : « مَنْ أَصْبَحَ وَهَمُّهُ غَيْرُ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ ، وَمَنْ لَمْ يُهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ »

Her kim sabahlar da, gayesi Allah'tan başka bir şey olursa, Allah'ın katında bir değeri yoktur. Kim de Müslümanların derdiyle dertlenmezse o onlardan değildir.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Hâkim'in *el-Müstedrek'inde*¹⁸⁴ iki farklı rivâyetle yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Zehebî bu esere yaptığı telhiste *Müstedrek'te* yer alan rivâyetlerden ilkiyle alakalı, râvîlerden İshâk ve Mukâtil'in sika olmadıklarını, diğeriyle alakalı da hadisin mevzû olduğunu düşündüğünü belirtmiştir¹⁸⁵.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Hâkim'in Birinci Rivâyeti:

¹⁸³ *Safahat*, Beşinci Kitap, Hatıralar, 283.

¹⁸⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dârü'l-Harameyn, Kâhire, 1997, IV, 459, 463.

¹⁸⁵ Hâkim, a.y.

Abdu'l-bâki b. Kâni' el-Hâfiz > Ubeydullâh b. Ahmed b. el-Hasen el-Mervezî > İshâk b. Bişr > Mukâtil b. Suleymân > Hammâd b. Ebî Süleyman > İbrâhim b. Yezîd en-Nehâî > Abdurrahman b. Yezid > İbn Mesud.

a. Abdu'l-bâki b. Kâni' el-Hâfiz (ö. 351):

Burkânî, Bağdatlıların onu güvenilir kabul ettiğini, fakat kendisine göre zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşle alakalı Hatîb, Burkânî'nin hangi sebeple onu zayıf kabul ettiğini bilmediğini, İbn Kâni'in ilim ve dirâyet sahibi olduğunu ve hocalarının onu güvenilir kabul ettiğini ifade etmiştir. Dârekutnî, onun hadisleri ezberlediğini fakat hata ettiğini ve hatasında ısrar ettiğini ifade etmiştir. Ölümünden 2 yıl önce hâfızası bozulmuş ve karıştırmaya başlamıştır. Bu dönemde dahi ondan hadis dinleyenler olmuştur¹⁸⁶.

b. Ubeydullah b. Ahmed b. el-Hasen el-Mervezî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. İshâk b. Bişr (ö. 206):

Ali b. el-Medîni, "kezzâbtır, kendisi doğmadan vefât etmiş olan İbn Tâvûs'tan rivâyetleri vardır" demiştir. Ahmed b. Seyyâr da görmediği kimselerden rivâyet ettiğini söylerken, Dârekutnî metrûkü'l-hadis diyerek cerh etmiş, İbn Hibbân ise sika râvîlerden hadis uydurduğunu belirtmiştir¹⁸⁷.

d. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150):

Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessirdir. İsnadın ilmin senedi sayıldığı bir dönemde çalışmalarına konu olan malzemeyi sağlam rivâyetlerle sunmaması ve çelişkili senedlerle aktarması sebebiyle eleştirilmiş ve hadis âlimlerince "metrûk" ve "mehcûrû'l-kavl" kabul edilmiştir. Dönemin tahammülü'l-ilm anlayışı, bir kimsenin tahsil etmek istediği ilmi o ilme vâkıf hocaların ders halkasına katılarak rivâyet hakkını elde etmeyi ve bu ilim anlayışı içerisinde ilim tedrisinde bulunmayı gerektirmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla Mukâtil, bu esaslara tam anlamıyla riayet

¹⁸⁶ Hatîb, *a.g.e.*, XI, 89; Zehebî, *Siyer*, XV, 527.

¹⁸⁷ Zehebî, *Siyer*, IX, 477.

etmeyerek işitmediği kimselerden rivâyette bulunmuş ve bu sebeple insanların ilmini topladığı ve bu şahıslardan işitmediği halde bunlara dayanarak tefsir ettiği suçlamalarına mâruz kalmıştır. Bununla birlikte İbn Adî, Mukâtil b. Süleyman'ın naklettiği hadislerin çoğunun sahih olduğunu, birçok sika ve mâruf râvinin ondan rivâyette bulunduğunu ve zaafına rağmen hadislerinin yazıldığını belirtmektedir. Cürcânî de aynı değerlendirmeyi yaparak Mukâtil'in *Tefsîru'l-hamsi mie âye* adlı eserinde birçok müsned ve merfû hadis olduğunu söylemektedir. Hadisteki eleştirilere rağmen tefsirdeki otoritesi Mukâtil'i haklı bir üne kavuşturmuş ve ihtiyatla da olsa erken dönemden itibaren eserlerine başvurulmuştur¹⁸⁸.

e. Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120):

Ebû Hanîfe'nin hocası, döneminin Küfe fakihî olan Hammâd'ın hadisçiliği hadis âlimleri arasında tartışmalara konu olmuştur. Basralı âlim Osman el-Bettî, "Hammâd re'yini söyleyince isabet ederdi; İbrâhim'den rivâyette bulununca hata ederdi." diyerek bir yandan onun güçlü fikhî şahsiyetini ortaya koyarken öte yandan aynı derecede güçlü bir râvi olmadığına işaret etmiştir. İbn Maîn, Ebü'l-Hasan el-İclî, Nesâî, İbn Hibbân gibi hadis münekkitleri ise onu sika kabul ederler. Hadisçilik yönünü zayıf görenler, özellikle hayatının sonlarında hâfızasının zayıflaması sebebiyle hadisleri karıştırdığını, sara nöbetleri geçirdiğini, Mürcîî olduğunu ileri sürerler. Re'y ekolünden olması da hadisçilerin bu yöndeki eleştirilerine önemli bir zemin teşkil etmiştir. Buhârî *el-Edebü'l-Müfred*'de, Müslim *el-Câmiu's-Sahîh*'te bir yerde, ayrıca diğer dört sünen sahibi Hammâd'dan hadis rivâyet etmişlerdir¹⁸⁹.

f. İbrâhim b. Yezîd en-Nehâî (ö. 96):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Sahabeden birçok kişiye yetişmiş hatta Hz. Aişe ile görüşmüş olmasına rağmen hiçbir sahabîden hadis rivâyet etmemiştir. Sâlih ve fakih bir kişiydi.¹⁹⁰ Sikaydı, ancak çok irsal yapardı. Fakat hadis âlimleri bunun irsallerini sahih olarak kabul etmişlerdir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Bkz. Türker, Ömer, "Mukâtil b. Süleyman", DİA, XXXI, 134.

¹⁸⁹ Bkz. Aras, M. Özgü, "Hammad b. Ebî Süleyman", DİA, XV, 484.

¹⁹⁰ Mizzî, *a.g.e.*, II, 233.

g. *Abdurrahman b. Yezid* (ö. 83):

Birçok sahabîden hadis rivâyet eden ve kütüb-i sitte müelliflerinin tümünün kitaplarında hadisine yer verdiği güvenilir bir râvîdir¹⁹².

h. *Abdullah b. Mesud* (ö. 32):

İlk müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden olup, Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusudur. İlk dönemde Müslümanlığı kabul edişi ve Hz. Peygamber'le yakın münasebeti sebebiyle birçok hadis duymuş ve rivâyet etmiştir. Ayrıca sahâbîler vasıtasıyla rivâyet ettiği hadisler de vardır. Kendisinden de birçok sahâbî ile büyük tabiiler rivâyette bulunmuşlardır. Ondan gelen 848 kadar hadisin büyük bir kısmını bizzat Resûlullah'tan rivâyet etmiştir. Bunların çoğunu Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Tirmizi'nin Sünen'inde bulmak mümkündür. Buhârî ile Müslim, İbn Mes'ûd'un 64 hadisini ittifakla Sahih'lerine almışlardır. Ayrıca Buhârî 21, Müslim ise 35 hadisini müstakil olarak almıştır. Buna göre Buhârî onun rivâyet ettiği 85 hadise, Müslim de 99 hadise *Sahîh*'inde yer vermiştir. İlk zamanlar hadislerin yazılmasına taraftar olmayan İbn Mes'ûd, hadis rivâyetinde son derece titizlik göstermiştir¹⁹³.

2. *Hâkim'in İkinci Rivâyeti:*

Cafer b. Muhammed el-Huldî > Hasan Ali el-Kattân > İsmail b. el-Attâr > İshâk b. Bişr > Sufyan es-Sevrî > el-A'meş > Şekîk b. Seleme > Huzeyfe.

a. *Cafer b. Muhammed el-Huldî* (ö. 348):

Hatîb, sika olduğunu belirtmiştir¹⁹⁴.

b. *Hasan Ali el-Kattân* (ö. ?):

Kendisiyle ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Hatîb, bu râvînin hocası olan İsmail b. el-Attâr'ın biyografisini incelediği bölümde, talebelerini sayarken bu râvîyi de saymış ve sika olduğu notunu eklemiştir¹⁹⁵.

¹⁹¹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, Dâri'l-Mektebetu'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan, 1995, I, 244; *Tehzîb*, I,155.

¹⁹² Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 12; İbn Hacer, *Takrib*, I, 353.

¹⁹³ Bkz. Cerrahoğlu, İsmâil, "Abdullah b. Mesud", DİA., I, 114.

¹⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, XV, 558

c. *İsmail b. el-Attâr* (ö. 232):

Hatib kitabında bu râviye yer vermiş, hocalarını ve talebelerini saydıktan sonra 2 rivâyetine örnek vererek vefât tarihini belirtmiş ancak hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir açıklama belirtmemiştir¹⁹⁶. Diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

d. *Sufyan b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî* (ö. 161):

İmam, âbid, şeyhu'l-islam seyyidü'l-huffaz ve fakihtir. Nesâî, "sika"; İbn Maîn, "onun irsalleri rüzgâra benzer" demiştir. İbn-i Hibbân, "insanların fıkıh, vera' ve takva açısından sâdâtıdır" demektedir¹⁹⁷.

e. *Süleymân b. Mihran el-Esedî, el-Kâhilî el-A'meş* (ö. 147):

Hâfız, sika, şeyhu'l-islam, Kûfe ehlinden muhaddis, kesîru'l-hadis, Kur'ân-ı Kerim âlimi, ferâiz âlimidir. Fakat tedlis yaptığı belirtilmiştir. İbn Uyeyne, "Allah (cc)'ın kitabını okur, hadisleri ezberler ve ferâizi bilirdi" diyerek tanıtırken; el-Fellâs, doğruluğundan dolayı Mushaf olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. Yahya el-Kattan, "allâme-i islam"; Yahya b. Ma'în "sika"; Ebû Zur'a "imam" demektedir¹⁹⁸.

f. *Ebû Vâil Şekîk b. Seleme* (ö.82):

Muhadramûndan, yani Hz. Peygamber devrinde yaşamış fakat onu görememiş tâbiîndendir. Kûfe ehlinden Abdullah b. Mesud'un hadislerini en iyi bilen kişidir. İbn Sa'd, "sika ve hadisi çok" derken, İbn Maîn, "sika ve onun benzeri yok" ifâdesini kullanarak ta'dil etmişlerdir¹⁹⁹. İbn Hacer, İbn Abdi'l-berr'den rivâyetle onun güvenilirliği konusunda icmâ olduğunu belirtmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁵ Hatîb, *a.g.e.*, VI, 262.

¹⁹⁶ Hatîb, *a.y.*

¹⁹⁷ Buhârî, *Târîh*, IV, 92; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 401; Mizzî, *a.g.e.*, XI, 154; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 244.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 342; Buhârî, *et-Târîh*, IV, 37; İbn Hibban, *a.g.e.*, I, 432; Mizzî, *a.g.e.*, XII, 76.

¹⁹⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XII, 550.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV,317.

g. *Huzeyfe b. Yemân* (ö. 36):

Medine’de doğmuş, Hz. Peygamber’in sırdaşı olan sahâbîdir. Resûlullah’ın hiçbir sahâbîye vermediği bir kısım bilgileri ona verdiği, bundan dolayı ashab içerisindeki münafıkların adını ve ileride meydana çıkacak fitne hareketlerini ondan başka kimsenin bilmediği rivâyet edilmiştir. Huzeyfe babasıyla birlikte Bedir Gazvesi’nden önce müslüman olmuştur. Hz. Peygamber’den pek çok hadis dinleyen Huzeyfe ondan bizzat duymadığı bazı hadisleri de Hz. Ömer’den öğrenmiştir²⁰¹.

D. Sonuç:

Zehebî’nin yorumunun yanında incelediğimiz râvîler arasında, iki senedde de bulunan İshâk b. Bişr’in yalancı olduğu ve hadis uydurduğu bilgisi hadisimizin mevzû olduğunu göstermektedir.

10. MÜSLÜMANLIK HUYUN GÜZELLİĞİNDEN İBÂRETTİR

Şiire başlık olarak kullanılan hadislerden birisi de “Müslümanlık, huyun güzelliğinden ibarettir” şeklinde tercüme edilen rivâyettir.

الإسلامُ حُسْنُ الخُلُقِ

MEÂL-İ CELÎLİ

«Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir.»

Hadîs-i Şerif

Biz ki yarmıştık şuûnun en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvâc-i bî-pâyânını;
Biz ki edvarın, kurûnun, hâdisâtın rağmına,
Hâkim olmuştuk bütün bir âlemin eyyamına;
Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlâliyiz!
Şimdi sâhillerde mahkûmiyyetin timsâliyiz!
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müdhiş gemi...

²⁰¹ Bkz. Başaran, Selman, “Huzeyfe b. Yemân”, DİA, XVIII, 434.

Dehşetin te'sîri hâlâ sarsıyor endişemi!²⁰²

...

KONUyla İLGİLİ BİRİNCİ HADİS:

İslâm'ın huyun güzelliğinden ibâret olduğunu belirten rivâyet bir iki kaynakta senedsiz bir şekilde yer almaktadır. Ancak buna yakın anlamda “birr” (iyilik)'in huyun güzelliğinden ibaret olduğunu belirten rivâyet farklı tariklerden rivâyet edilmiştir.

الديلمي عن أبي سعيد: «الإسلامُ حُسْنُ الخُلُقِ»

Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz bu şekliyle sadece Ali el-Muttaki'nin *Kenzu'l-Ummal*²⁰³ ve Celaleddin es-Suyuti'nin *Camiu'l-ehâdis*²⁰⁴ isimli eserlerinde geçmektedir. Bu ikisi de, hadisi, Deylemî'nin *el-Firdevs* isimli eserinde Ebû Said'den rivâyet ettiğini bildirmişlerdir. Fakat *el-Firdevs*'de böyle bir rivâyete ulaşamadık. Ancak bir kelime değişikliğiyle en-Nevvas b. Sem'an'dan nakille أَلْبِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ diye başlayan bir rivâyet mevcuttur²⁰⁵. Ayrıca bu rivâyet aynı sahâbîden nakille Müslim, Tirmizi, Dârimî ve Müsned'de de yer almaktadır²⁰⁶.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

أَلْبِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ şeklindeki rivâyete ilgili herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Senedi de mevcut değildir. أَلْبِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ şeklindeki rivâyet Müslim'de

²⁰² *Safahat*, Beşinci Kitap, Hatıralar, 287.

²⁰³ Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, III, 17.

²⁰⁴ Suyûtî, *Camiu'l-ehâdis*, Daru'l-Fikr, Beyrut- Lübnan, 1994, III, 458.

²⁰⁵ Deylemî, *a.g.e.*, II, 33.

²⁰⁶ Müslim, *Birr*, 14; Tirmizi, *Zühd*, 52; Dârimî, *Rikâk*, 73; Müsned, IV, 182.

yer aldığı için sahih kabul ediyoruz. Tirmizi, kendi rivâyetiyle ilgili hasen sahih derken, Elbânî²⁰⁷ de sahih olduğunu belirtmiştir.

C. Sonuç:

Birr (iyilik)'in huyun güzelliğinden ibâret olduğunu belirten rivâyet sahihtir. İslamın huy güzelliğinden ibaret olduğunu ifade eden rivayet ise hasendir.

KONUyla İLGİLİ DİĞER HADİS:

Konumuzla ilgili bir rivâyet de küçük bir değişiklikle Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân isimli eserinde yer almaktadır.

أخبرنا أبو عبد الله البيهقي ، نا أحمد بن محمد البيهقي ، نا داود بن الحسين ، نا حميد ، نا عبد الله بن صالح ، حدثني الليث ، حدثني عقيل ، عن ابن شهاب ، أخبرني كعب بن مالك ، أن رجلا من بني سلمة كان يحدثه ، أنه سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الإسلام ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « حُسْنُ الْخُلُقِ » ، ثم راجعه الرجل ، فلم يزل رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « حُسْنُ الْخُلُقِ » حتى بلغ خمس مرات

Ka'b b. Mâlik (r.a.)'ın Benî Seleme'den bir şahıstan rivâyet ettiğine göre, o şahıs Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "İslâm'ın ne olduğunu" sorunca Efendimiz (s.a.v.) "huy güzelliğidir" diye cevap vermiş ve adam geri döndükten sonra bile Hz. Peygamber (s.a.v.) bu cümleyi beş defa oluncaya kadar tekrar etmiştir.

A. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet Beyhakî'nin Şuabu'l-îmân²⁰⁸ isimli eserinde yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisle ilgili yapılmış herhangi bir değerlendirme yoktur.

²⁰⁷ Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizi*, (ihts. Muhammed Zühayr Şaviş), Mektebü't-Terbiyyeti'l-Arabî, Riyad, 1988, II, 284.

²⁰⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VI, 242.

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. Beyhakî Rivâyeti:

Ebû Abdullah el-Beyhakî > Ahmed b. Muhammed el-Beyhakî > Dâvûd b. Hüseyin > Humeyd > Abdullah b. Sâlih > Leys > Akîl > İbn Şihâb > Ka‘b b. Mâlik.

a. Ebû Abdullah el-Beyhakî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Ahmed b. Muhammed el-Beyhakî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. Dâvûd b. Hüseyin (ö. 293):

İmam, müsnedu Neysâbûr diye tanınan sika bir râvîdir.²⁰⁹

d. Humeyd b. Mihled b. Kuteybe (ö. 248):

Ebû Hârim, “sadûk”; Hatîb, “sika, sebt ve hucet” demiştir²¹⁰.

e. Abdullah b. Sâlih (ö. 222):

Ebû Hârûn el-Harîbî, ondan daha sağlamını görmediğini; İbn Maîn ezber ve kitaptan nakil konusunda sağlam olduğunu; İbnu'l-Kattân ise kendisinin sadûk, hadisinin hasen olduğunu söylerken; İbn Yûnus, Leys'ten münker rivâyetleri olduğunu; Nesâî, sika olmadığını; İbn Hibbân münkeru'l-hadis olduğunu ifade etmiştir²¹¹.

f. Leys b. Sa‘d b. Abdurrahman (ö. 175):

İbn Hibbân, fıkıh, vera‘, ilim ve fazilet bakımından dvrinin önde gelenlerinden olduğunu; Ezdî, sadûk olmakla beraber mütesâhil olduğunu söylemiştir. Kütüb-i Sittenin tümünde hadisleri bulunmaktadır²¹².

²⁰⁹ Zehebî, *Siyer*, XIII, 579.

²¹⁰ Mizzî, *a.g.e.*, VII, 392.

²¹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, V, 260.

²¹² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 464.

g. Akîl (ö. 144):

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî, “sika”; İbn Maîn, “Zührî’den rivâyet edenler arasında en sağlamı”;Ebû Zur‘a, “sadûk ve sika” demiştir. Kütüb-i Sittenin tümünde hadisleri bulunmaktadır²¹³.

h. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124):

Sünnetin dörtte birinin kendisine dayandığı İbn Şihab yaş itibarıyla tâbiînin küçüklerindedir. Onlarca sahabîden hadis almış; kendisinden de yüzlerce tâbiîn ve tebei tâbiîn imamları hadis almıştır. Kütüb-i Sitte’nin tamamında rivâyetleri yer almıştır. Ömer b. Abdülaziz’in emriyle, hadisi resmen ilk tedvîn eden kişi olmuştur²¹⁴.

i. Ka‘b b. Mâlik (ö.50):

Şâirliğiyle tanınan sahabîdir. Akabe’de bulunan yetmiş kişiden biridir. Tebük seferine katılmayıp pişman olan ve tevbelerinin kabul edildiği ayetle bildirilen üç kişiden biridir. Hz. Peygamber’den ve diğer bazı sahabîlerden rivâyetleri vardır²¹⁵.

D. Sonuç:

Senedde bulunan Abdullah b. Sâlih hakkındaki ihtilaftan dolayı hadise hasen diyebiliriz.

11. HZ. PEYGAMBER’İN ŞİİR SEVGİSİ

Mehmet Âkif “Âsım” adını verdiği şiirinde, kendisine ne işle meşgul olduğu sorusuna “şâirim” diye karşılık verince, o kişi bunu ayıplıyor ve dünyadaki işlerin en maskarası diyor. Bunun üzerine Âkif, Hz. Peygamber’in şiiri sevdiğini söyleyerek bu konudaki hadisini delil olarak söylüyor.

...

Hani kırk altı yılın eldeki mahsûlünden?

Hangi bir fende teâlî edebildin, evlat?

²¹³ Mizzî, *a.g.e.*, XX, 242.

²¹⁴ İbn Sa’d, *a.g.e.*, II, 388;Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffâz*, I, 108; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 360;İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 395.

²¹⁵ Mizzî, *a.g.e.*, XXIV, 194.

Hangi san'atte rüsûhun göze çarpar? Anlat!
Ulemâdan mı sayıldın? Fukahâdan mı?
– Hayır.
– Yâ siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır.
– Şâirim.
– Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!
Bence dünyâdaki işsizlerin en maskarası.
– Afvedersin onu!
– İmkânı yok etmem, ne demek!
Şi're meslek diye, oğlum, verilir miydi emek?
Âh , vaktiyle gelip bir danışaydın Köse'ne,
Senin olmuştu bugün belki o kırk altı sene.
– Ama pek hırpaladın şi'ri...
– Evet, hırpaladım:
Çünkü merkep değilim, ben de mürekkep yaladım,
Ben de tarih okudum; âlemi az çok bilirim.
«Şuarâ» dendi mi, birdenbire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh,
O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.
Dalkavukluktaki idmanları sermayeleri...
Onlar azdırdı, evet, başlıca pespayeleri.
Bu sıkılmazlara «medh et!» diye, mangır sunarak,
Ne erâzil adam olmuş, oku tarihi de bak!
Edebiyyata edepsizliği onlar soktu,
Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu:
Sürdüler Türk'e «tasavvuf» diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi «hakikat» kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihân boş, yalnız bir rakı hâk, bir de şarab;
Kible: Tezgâh başı, meyhâneçi oğlan: Mihrab.
Git o «divan» mı, ne karın ağrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi «Sandıkburnu!»

Beni söyletme, neler var daha!

– Tekmilleyiver...

Sade pek sövme ki Peygamberimiz şî'ri sever.

– Vaktâ “inne mine’ş-şî’ri...” büyük bir nimet;

Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin , hikmet.

Ben ki Attar ile Sa’dî’yi okur, hem severim;

Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim²¹⁶.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري قال أخبرني أبو بكر بن عبد الرحمن أن مروان بن الحكم أخبره أن

عبد الرحمن بن الأسود بن عبد يغوث أخبره أن أبي بن كعب أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « إِنَّ مِنْ

الشَّعْرِ حِكْمَةٌ »

Şiirde hikmet vardır.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Buhâri, Ebû Dâvûd, Tirmizi, İbn Mâce, Müsned ve Dârimî’de bulunmaktadır²¹⁷.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Buhâri rivâyetini sahih olarak kabul ediyoruz. Bunun yanında Elbânî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce’deki rivâyetlerin sahih olduğunu belirtmiş²¹⁸, Tirmizi yaptığı rivâyetle ilgili hasen-sahih demiştir²¹⁹.

²¹⁶ *Safahat*, Altıncı Kitap, Asım, 339.

²¹⁷ Buhârî, Edep, 90; Ebu Dâvûd, Edep, 87; Tirmizi, Edep, 69; İbn Mâce, Edep,41; Müsned, V, 125; Dârimî, İsti’zan, 68.

²¹⁸ Elbânî, *Silsiletu’s-Sahîha*, VI, 838.

²¹⁹ Tirmizî, a.y.

C. Sonuç:

Hadisimiz sahihtir.

12. ZÂLİM SULTANA HAKKI SÖYLEMEK

Mehmet Âkif, Âsım adlı şiirinde; bir kişinin, zalim yöneticinin yüzüne karşı adaletli olması gerektiğini söylese ve o yönetici de onun sözünü dinleyeceği yerde öldürse, şehit olacağını söylüyor ve bu görüşünü hadis ile destekliyor.

...

Bir adam dursa da bir zâlim imamın yüzüne, .

Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,

İnkıyâd eyliyecek yerde tutup kıysa ona,

O mücahid yazılır tâ şühedanın başına.

Hamza'dan sonra gelen şanlı şehîd ancak odur.

Hak için can verenin payesi elbet bu olur.

Hakkı bir zâlime ihtar, o ne şahane cihad!

“En büyüktür” dedi Pegamber-i pâkîze-nihad²²⁰.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Zalim bir devlet başkanının yüzüne karşı gerçekleri korkusuzca söylemenin en büyük cihad olduğunu belirten hadis-i şerif kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır.

حدثنا محمد بن عبادة الواسطي ثنا يزيد يعني ابن هارون أخبرنا إسرائيل ثنا محمد بن جحادة عن عطية العوفي

عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: « أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ أَوْ

أَمِيرٍ جَائِرٍ »

Zâlim sultanın yanında gerçeği söylemek en büyük cihaddandır.

²²⁰ Safahat, Altıncı Kitap, Asım, 401.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Tirmizi, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Müsned’de yer almaktadır²²¹.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Tirmizi hadisin hasen sahih²²², Elbâni sahih olduğunu belirtmiştir²²³.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Tirmizî Rivâyeti:

Kâsım b. Dînâr > Abdurrahman b. Mus‘ab > İsrâil b. Yunus > Muhammed b. Cuhâde > Atiyye el-Avfî > Ebû Saîd el-Hudrî.

a. Kâsım b. Dînâr (ö. ?):

Nesâî sika olduğunu söylemiş, İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir. Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²²⁴

b. Abdurrahman b. Mus‘ab (ö. ?):

Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin, kitaplarında rivayetlerine yer verdiği güvenilir bir râvîdir²²⁵.

c. İsrâil b. Yunus (ö. 160):

Hocası Ebû İshâk ’ın hadislerini Kur’an ezberler gibi ezberlediğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel sika bir şeyh olduğunu belirtmiş, İclî, “sika”; Ebû Hâtim, “sika-sadûk” demiştir²²⁶.

²²¹ Tirmizi, *Fiten*, 13; Ebu Dâvûd, *Melâhim*; 17; Nesâî, *Beyat*, 37; İbn Mâce, *Fiten*, 20; Müsned, IV, 315.

²²² Tirmizî, a.y.

²²³ Elbâni, *Silsiletü’s-Sahîha*, I, 806.

²²⁴ Mizzî, *a.g.e.*, XXIII, 351.

²²⁵ Mizzî, *a.g.e.*, XVII, 404.

²²⁶ Mizzî, *a.g.e.*, II, 515.

d. Muhammed b. Cuhâde (ö. 131):

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî “sika”; Ebû Hâtim “sika-sadûk” demiş, ibn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir. Kütüb-i Sitte’nin tamamında hadisleri yer almaktadır²²⁷.

e. Atiyye el-Avfî (ö. 111)

Tâbiünden, Kûfeli muhaddis ve müfessirdir. Hadisteki güvenilirliği tartışılmıştır. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onun zayıf olduğunu, Ebû Hâtim ve Yahya b. Maîn ise zayıf olmakla beraber hadislerinin değerlendirmeye tâbi tutmak maksadıyla yazılabileceğini söylemişler, Buhârî *el-Edebü’l-Müfred*’de, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de *Sünen*lerinde onun rivâyetlerine yer vermişlerdir. Hakkında söylenenlerin tamamı dikkate alınınca onun zayıf bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Hocası Kelbî’nin künyesi Ebû’n-Nadr olduğu halde ona kendiliğinden Ebû Saîd künyesini vermesi ve ondan duyduğu tefsirle ilgili bilgileri diğer hocası Ebû Saîd el-Hudrî’den nakleliyormuş intibasını vererek tedlîs yapması, güvenilirliğini kaybetmesinin başlıca sebeplerinden biri olmalıdır²²⁸.

f. Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74):

Rivâyet ettiği 1170 hadisle, 1000’den fazla hadis rivâyet eden yedi sahâbî arasına girmiştir. Hz. Peygamber’in hadislerin yazılmasını yasaklamasıyla ilgili en yaygın ve sahih rivâyet Ebû Saîd’den nakledilmiştir. Kendisinden hadis öğrenenlerden bazıları ezberledikleri hadisleri yazmak isteyince buna izin vermemiş, hadislerin Kur’an haline getirilmemesini söyleyerek onları ezberlemelerini tavsiye etmiştir²²⁹.

2. Ebû Dâvûd Rivâyeti:

Muhammed b. Abbâde el-Vâsitî > Yezîd b. Hârûn > İsrâîl b. Yunus > Muhammed b. Cuhâde > Atiyye el-Avfî > Ebû Saîd el-Hudrî

²²⁷ Mizzî, *a.g.e.*, XXIV, 575.

²²⁸ Bkz. Çakan, İsmail Lütfî, “Atiyye el-Avfî”, DİA, IV, 62.

²²⁹ Bkz. Küçük, Raşit “Ebû Saîd el-Hudrî”, DİA, X, 223.

a. *Muhammed b. Abbâde el-Vâsitî (ö. ?):*

Ebû Dâvûd “sika”; Abdurrahman b. Ebî Hâtim “sika-sadûk” demiş; İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir²³⁰.

b. *Yezîd b. Hârûn (ö. 206):*

Ahmed b. Hanbel “hâfız, mutkin, hadisi sahih”; Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medîni, İclî “sika”; Ebû Hâtim “sika-sadûk”; İbn Sa’d “sika ve hadisi çok” demiştir. Ali b. el-Medîni ve İbn Ebî Şeybe ezber konusunda onun benzerini görmediklerini belirtmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir²³¹.

3. *Nesâî ve Ahmed b. Hanbel Rivâyeti:*

İshâk b. Mansûr > Abdurrahman b. Mehdî > Süfyân b. Uyeyne > Alkame b. Mersed > Târik b. Şihab.

a. *İshâk b. Mansûr (ö. 251):*

Müslim, “sika-me’mun ve hadisçilerin imamlarından biri”; Nesâî “sika-sebt”; Ebû Hâtim “sadûk” demiştir²³².

b. *Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198):*

Ahmet b. Hanbel, “Yahyâ b. Said’den daha sahih”; Ebû Hâtim, “hadisçiler arasında onun gibisini görmedim, imam, sika, esbet” gibi ta’dil lafızlarıyla tevsik etmişlerdir²³³. İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiş, “hâfız ve mutkin” demiştir²³⁴.

c. *Süfyân b. Uyeyne (ö. 198):*

İclî, “sika ve sebt”²³⁵; İmam-ı Şafii, “Süfyân ve Mâlik olmasaydı Hicaz’ın ilmi kaybolurdu”; Ahmed b. Hanbel, “sünneti ondan daha iyi bileni görmedim” demiştir.²³⁶

²³⁰ Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 447.

²³¹ Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 261.

²³² Mizzî, *a.g.e.*, II, 474.

²³³ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, V, 289; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 250.

²³⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 373.

Yahya b. Saîd; Süfyan b. Uyeyne'nin 197 senesinden sonra aklında karışıklık meydana geldiğini belirtmiştir. İbni Hacer, bu rivâyeti zikrettikten sonra onun bu görüşünü tenkid eder. H.63 senesinde Kûfe'den Mekke'ye göç eden Süfyan b. Uyeyne ölünceye kadar burada kalmıştır. İbn Sa'd sika, sebt, hüccet ve hadisinin çok olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ında onun huffaz ve mutkinler arasında sayıldığını belirtmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir²³⁷.

d. Alkame b. Mersed (ö. 120):

Ahmed b. Hanbel, "sebt"²³⁸; Nesâî, "sika"; Ebû Hâtim, "sâlihu'l-hadis" diyerek tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir²³⁹.

e. Târik b. Şihab (ö. 83):

Hz. Peygamber'i görmüş ve Hz. Ebû Bekir zamanında gazaya katılmış bir sahâbîdir. Hz. Peygamber'den hadis işitmemiştir. Dolayısıyla rivâyetleri sahâbî murseli olarak değerlendirilmektedir ki bu da hüccet olarak kabul edilmektedir²⁴⁰.

4. İbn Mâce Rivâyeti:

İbn Mâce tahvil yoluyla iki senedi birleştirerek rivâyet etmiştir. Bu iki senedeki tüm râvîler yukarıda incelenen râvîlerdendir.

Kâsım b. Dînâr > Abdurrahman b. Musab [tahvil] Muhammed b. Abbâde el-Vâsîti > Yezîd b. Hârûn > İsrâîl > Muhammed b. Cuhâde > Atiyye el-Avfî > Ebû Saîd.

D. Sonuç:

Hadisimiz iki sahabîden nakledilmektedir. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet eden Atiyye el-Avfî hakkında cerh ifâdeleri bulunmaktadır. Ancak Tarık b. Şihab'tan gelen

²³⁵ İclî, *a.g.e.*, I, 417.

²³⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XI, 177.

²³⁷ İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 104.

²³⁸ Zehebî, *Siyer*, V, 206.

²³⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XX, 310.

²⁴⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, III, 510.

rivâyet zincirinde cerhedilen râvî bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu rivâyet diğeri desteklemektedir. Hadis hakkında yapılan değerlendirmeleri de göz önüne alarak hadise sahih diyebiliriz.

13. BORCUNU ZAMANINDA ÖDEMEYE TEŞVİK

Bir önceki hadisin hemen peşinden gelen mısralarda Mehmet Âkif, zayıfın hakkının güçlülerden alınamadığı toplumun güçlenemeyeceğini vurgulamak üzere zikrettiği mısraları tırnak içinde vererek, dipnotta bu sözün Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfîn meâli olduğunu ifade etmiştir.

...

Hak zelil oldu mu millet de, hükûmet de zelîl.

«Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsil,

Âcizin hakkı kavilerden... O, kuvvetlenemez.»²⁴¹

....

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Âkif'in işaret ettiği hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir.

حدثنا إبراهيم بن عبد الله بن محمد بن عثمان أبو شيبة . ثنا ابن أبي عبيدة (أظنه قال) . ثنا أبي عن الأعمش عن أبي صالح عن أبي سعيد الخدري قال : جاء أعرابي إلى النبي صلى الله عليه وسلم يتقاضاه ديناً كان عليه . فشتد عليه ، حتى قال له : أحرِّج عليك إقضيتي . فانتهره أصحابه وقالوا : ويحك ! تدري من تكلم ؟ قال : إني أطلب حقي . فقال النبي صلى الله عليه وسلم : هلاً مع صاحب الحق كُنتم ؟ ثم أرسل إلى خولة بنت قيس فقال لها : إن كان عندك تمر فأفرضينا حتى يأتينا تمرنا فنقضيك فقالت : نعم . بأبي أنت يا رسول الله . قال : فأفرضته . ففرض الأعرابي وأطعمه . فقال : أوفيت . أوفى الله لك . فقال : « أولئك خيارُ الناس إنَّه لا فُدِّست أمةٌ لا يأخذ الضَّعيفُ فيها حقَّه غيرَ مُتَمَتِّعٍ »

Ebû Sa'îd el-Hudrî radiyallahu anh anlatıyor: Bir bedevî Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, Efendimizin uhdesinde bulunan alacağını istedi ve

²⁴¹ Safahat, Altıncı Kitap, Asım, 401.

bunu yaparken sert davrandı. Hatta: “Borcunu ödeyinceye kadar seni tâciz edeceğim.” dedi. Ashâb-ı Kirâm hazretleri bedeviyi azarlayıp: “Yazık sana! Kiminle konuştuğunu bilmiyorsun galiba!” dediler. Adam: “Ben hakkımı talep ediyorum.” dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına: “Sizler niçin hak sahibinden yana değilsiniz?” buyurdu ve Havle Bintu Kays radiyallahu anhâ’ya adam göndererek: “Sende kuru hurma varsa benim borcumu ödeyiver. Hurmamız gelince borcumuzu sana öderiz.” dedi. Havle: “Hay hay! Babam sana kurban olsun Ey Allah’ın Resûlü!” dedi. Kadın, Resûlullah’a borç verdi, o da bedeviye olan borcunu kapadı ve ayrıca yemek ikrâm etti. (Bu tavırdan memnun kalan) bedevi: “Borcunu güzelce ödedin. Allah da sana mükâfatını tam versin.” diye memnuniyetini ifâde etti: Aleyhissalâtu vesselâm da: “İşte bunlar (borcunu hakkıyla ödeyenler) insanların hayırlılarıdır. İçindeki zayıfların, incitilmeden haklarını alamadıkları bir cemiyet iflah olmaz.” buyurdular.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz İbn Mâce’de²⁴² yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Zevâid’de isnadının sahih, râvîlerinin sika olduğu belirtilmiştir.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. İbn Mâce Rivâyeti:

İbrâhim b. Abdullah > İbn Ebû Ubeyde > Ebû Ubeyde > A’meş > Ebû Sâlih > Ebû Saîd el-Hudrî.

a. İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed b. Osman Ebû Şeybe (ö. 265):

Ebû Hâtim, sadûk olduğunu söylemiştir²⁴³.

²⁴² İbn Mâce, Sadâkat, 17.

²⁴³ Mizzî, a.g.e., II, 128; Zehebî, Siyer, XI, 128.

b. Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Ma'n el-Mes'ûdî (ö. 250):

İbn Maîn “sika” derken, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir²⁴⁴.

c. Abdu'l-Melik b. Ma'n Ebû Ubeyde (ö. ?):

İbn Maîn “sika” demiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁴⁵ İclî *Sikât*'ında zikretmiştir²⁴⁶.

d. Süleymân b. Mihran el-Esedî, el-Kâhilî el-A'meş (ö. 147)²⁴⁷:

e. Ebû Sâlih, *Zekvân es-Sem'an ez-Ziyâd* (ö.101):

Ahmed, “ sika sika ve insanların en sikası sayılabilir”; İbn Ma'în ve İclî “sika”; Ebû Hâtim, “sika, sâlih, hadisleri huccettir”; Ebû Zur'a, “sika, müstakîmu'l-hadis”; İbn Sa'd, “sika, kesîru'l-hadis” derlerken; İbn Hibbân, *Sikât*' adlı eserinde zikretmektedir.²⁴⁸

f. Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74)²⁴⁹:

D. Sonuç:

Hadisimizin senedi muttasıl olup cerh edilen bir râvî bulunmadığından sahih olarak kabul edebiliriz.

14. CEMAATTEN UZAKLAŞMAMAK GEREKİR

Mehmet Âkif, ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri olan birlik-beraberlikle ilgili, *Safahat*'ta “*Alınlar Terlemeli*”, Sebîlü'r-Reşâd'da ikinci tekrar yayınında

²⁴⁴ Buhârî, *et-Târîh*, I, 173; Mizzî, *a.g.e.*, XXVI, 76.

²⁴⁵ Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 418.

²⁴⁶ İclî, Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu'l-Hasen, *Ma'rifetu's-sikât*, Mektebetu'd-Dâr, Medine, 1985, II, 414.

²⁴⁷ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 229 no'lu dipnot.

²⁴⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V. 301; Buhârî, *et-Târîh*, III, 260; İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 221; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 189.

²⁴⁹ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 197 no'lu dipnot.

“Cemaatten Uzaklaşma!” başlığıyla yayınladığı şiirde²⁵⁰, cemaatten uzaklaşmanın Allah’tan uzaklaşmak anlamına geldiğini belirtmek üzere hadise atıfta bulunmuştur.

...

Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
«Şu vahdet târumâr olsun!» deyip saldırma İslâm’a;
Uzaklaşsan da îmandan, cema’atten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-i kâti var ki istînâfa yok meydan:
«Cema’atten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah’tan.»
Nedir îman kadar yükselterek bir alçak ilhadı,
Perîşân eylemek zâten perîşân olmuş âhâdî?
Nasıl yekpâre milletler var etrafında bir seyret?
Nasıl tevhîd-i aheng eyliyorlar, ibret al, ibret!²⁵¹

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Birlik halinde bulunmayı teşvik edip, cemaatten ayrılmamayı öğütleyen çok hadis vardır. Ele aldığımız mısralara en yakın anlamdaki hadîs-i şerif şöyledir.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا إسحاق بن سليمان ثنا كثير أبو النضر عن ربي بن حراش قال : انطلقت إلى حذيفة بالمداين ليالي سار الناس إلى عثمان فقال يا ربي ما فعل قومك قال قلت عن أي باهم تسأل قال من خرج منهم إلى هذا الرجل فسميت رجلا فيمن خرج إليه فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : « مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ وَاسْتَدَلَّ الْإِمَارَةَ لِقِيَّ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَلَا وَجَهَ لَهُ عِنْدَهُ »

Kim cemaatten ayrılır ve itaati kabul etmezse, katında hiçbir değeri olmaksızın Allah ile karşılaşır.

²⁵⁰ Bkz. *Safahat*, Yedinci Kitap, Gölgeleler, 401, 1125 no’lu dipnot.

²⁵¹ *Safahat*, Yedinci Kitap, Gölgeleler, 436.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz bu şekliyle sadece *Müsned'de*²⁵² yer almaktadır. Diğer kitaplarda bu mânâyâ yakın değişik bazı rivâyetler de mevcuttur. Ancak šiire en yakın mânâda olan hadis bu olduğu için sadece bunun değerlendirmesini yapıp diğerlerine atıfta bulunmakla yetineceğiz.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Müsned'de yer alan rivâyet hakkında Şuayb el Arnaud, isnadının hasen olduğunu belirtmiştir. Heysemî de bu hadisi Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiğini belirterek râvîlerinin sika olduğu notunu eklemiştir²⁵³.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Ahmed b. Hanbel Rivâyeti:

Ahmed b. Hanbel > İshâk b. Süleymân > Kesir Ebû'n-nadr > Rib'î b. Hirâş > Huzeyfe.

a. İshâk b. Süleymân (ö.199):

İbn Hibbân²⁵⁴ ve İclî²⁵⁵ *Sikât*'larında zikretmiş, Ebû'l-Ezher müslümanların seçkinlerinden olduğunu söylemiştir²⁵⁶. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd sika olduğunu belirtmiştir²⁵⁷.

b. Kesîr Ebû'n-Nadr (ö. ?):

İbn Maîn, "hadisi zayıf" derken; Ebû Hâtim, "hadisi sağlam, şeyh" demiştir²⁵⁸. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir²⁵⁹.

²⁵² Müsned, V, 387.

²⁵³ Heysemî, *a.g.e.*, V, 401.

²⁵⁴ İbn Hibban, *a.g.e.*, VIII, 111.

²⁵⁵ İclî, *a.g.e.*, I, 218.

²⁵⁶ Hatîb, *a.g.e.*, VI, 325.

²⁵⁷ Mizzî, *a.g.e.*, II, 429.

²⁵⁸ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VII, 156.

c. Rib'î b. Hirâş (ö. 100):

Büyük tâbiinlerden sika ve kesinlikle yalan söylememiş bir râvîdir. Hatta Haccac'a isyan eden iki oğlu vardı. Eve gelen ve oğullarının yerini soran Haccac'ın adamlarına yalan söylememiş ve evde olduklarını söyleyince Haccac "Onları senin doğru sözlülüğünden dolayı affettim" demiştir²⁶⁰. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir²⁶¹.

d. Huzeyfe b. Yemân (ö. 36)²⁶²:

D. Sonuç:

Senedi muttasıl olan hadisin râvîleri arasında bir tek Kesîr Ebu'n-Nadr hakkındaki ihtilaftan dolayı hadise hasen diyebiliriz.

KONUyla İLGİLİ DİĞER HADİSLER:

Bu hadislerin dışında konumuzla alakalı iki hadis daha vardır

*"Kim itaatten dışarı çıkar, cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölür"*²⁶³.

*"Kim cemaatten bir karış ayrılırsa boynundaki İslâm bağına çıkarıp atmıştır"*²⁶⁴.

15. MÜSLÜMAN KARDEŞİNİ KENDİNE TERCİH ETME=İSÂR

Mehmet Âkif sahebenin, savaş esnasında aldığı yaralardan dolayı o an için en çok muhtaç oldukları hayat kaynağı olan suyu bile, hayatları pahasına yakınında bulunan bir diğer sahabe kardeşine göndermesi hâdisesini çok veciz bir şekilde mısralara dökmüştür.

²⁵⁹ İbn Hibban, *a.g.e.*, VII, 350.

²⁶⁰ İclî, *a.g.e.*, I, 350; Mizzi, *a.g.e.*, IX, 54.

²⁶¹ İbn Hibban, *a.g.e.*, IV,226.

²⁶² Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 201 no'lu dipnot.

²⁶³ Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmâret 53; Nesâî, Tahrim 28; İbn Mâce, Fiten 7.

²⁶⁴ Tirmizi, Emsal, 3; Ebu Dâvûd, Sünnet, 30; Müsned, IV, 130,202, V, 344.

VAHDET

Huzeyfetü'l-Adevî der ki:

"Harb-i Yermûk'ün ,

Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.

İkinci üstü biraz gevşeyince, sanki kıtâl,

Silâhı attım elimden, su yüklenip derhâl,

Mücâhidîn arasından açıldım imdâda,

Ağır yarayla uzaklardan kalmış efrâda.

Ne ma'rekeydi ki, çepçevre, göğsü kandı yerin!

Hudâ ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,

Şehîdi çoksa da, gâzîsi hiç mi yok?.. Derken,

Derin bir inleme duydum... Fakat, bu ses nerden?

Sırayla okşadığım sîneler bütün bî-rûh...

Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.

Dedim: "Biraz su getirdim, içer misin, versem?"

Gözüyle "Ver!" demek isterken, arkadan bir elem,

Enîne başladı. Baktım: Nigâh-ı merhameti,

"Götür!" deyip bana îmdâda ses gelen ciheti.

Ne yapsam içmiyecek, boştu, anladım ibrâm;

O yükselen sese koştum ki: Âs'ın oğlu Hişâm.

Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;

Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.

İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa "ah!"

Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!

Hişâm'ı gör ki: O hâlinde kaşlarıyla bana,

"Ben istemem, hadi, git ver, diyordu, haykırana."

Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı...

Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk'a son nazarı!

Hişâm'ı bâri bulaydım, dedim, hemen döndüm:

Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!

Demek bir amcamın oğlunda vardı, varsa, ümid...

Koşup hizâsına geldim: O kahraman da şehid²⁶⁵.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Sahabenin, birbirine olan sevgisinin ve Müslüman kardeşini kendine tercih etmesinin çok güzel bir örneğinin sergilendiği Yermük Savaşında yaşanan bu olay şu şekilde rivâyet edilmektedir.

أخبرنا عمر بن سعيد بن أبي حسين ، حدثني ابن سابط ، أو غيره أن أبا جهم بن حذيفة العدوي قال : « انطلقت يوم اليزموك أطلب ابن عمي ، ومعي شنة من ماء ، أو إناء ، فقلت : إن كان به رمق سقيته من الماء ، ومسحت به وجهه ، فإذا أنا به ينشع ، فقلت : أسقيك ؟ فأشار : أي نعم ، فإذا رجل يقول : آه ، فأشار ابن عمي أن أنطلق به إليه ، فإذا هو هشام بن العاص أخو عمرو ، فأتيته فقلت : أسقيك ؟ فسمع آخر فقال : آه ، فأشار هشام : أن أنطلق به إليه ، فحنته فإذا هو قد مات ، فرجعت إلى هشام فإذا هو قد مات ، فرجعت إلى ابن عمي فإذا هو قد مات »

Ebû Cehm b. Huzeyfetu'l-Adevî şöyle anlatıyor: “Yermük savaşında amcamın oğlunu aradım, elimde bir su kabı vardı: “Ölmeden önce yetişsem de su içirsem yüzünü yıkasam!” diyordum. Onu bulduğumda son nefesini vermek üzereydi: “Su içmek ister misin?” diye sordum. “Evet!” anlamına gelen işarette bulundu. Tam içecekti ki bir “Aaah!” sesi işittik. Amcamın oğlu suyu ona götür diye işaret etti. Koşup vardığımda Hişam ibni Âs'ı gördüm. Tam içirecektim ki başka bir inleme sesi duyuldu. Bu sefer Hişam suyu ona götür diye işarette bulundu. Koşturdum o kişinin yanına vardığımda ise ruhunu Allaha teslim ettiğini gördüm. Geriye dönüp baktığımda Hişam da Hakka yürümüştü. Bâri dedim amcaoğluma götüreyim. Koştu gördüm ki o da Mevlâya kavuşmuştu.”

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz İbn Mübarek'in *Kitabu'z-Zühd*'ünde²⁶⁶ ve Beyhakî'nin *Şuabu'l-İmân*'ında²⁶⁷ yer almaktadır.

²⁶⁵ *Safahat*, Yedinci Kitap, Gölgeleler, 464.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Sahabî sözü olması sebebiyle hadisimiz mevkuftur. Ayrıca, *Kitâbu 'z-Zühd'* ü tahkik eden Ahmed Ferîd, değerlendirmesinde, Ebû Cehm'den rivâyet eden kişi hakkındaki şüphe sebebiyle senedi zayıf olan mevkuftur bir hadis olduğunu söylemiştir.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Abdullah b. Mübârek Rivâyeti:

Ömer b. Said b. Ebî Hüseyin > İbn Sâbit > Ebû Cehm b. Huzeyfetu'l-Adevî.

a. Ömer b. Said b. Ebî Hüseyin (ö.152²⁶⁸):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamının kendisinden rivâyet ettiği, sika ve sadûk diye nitelendirilen bir râvîdir.²⁶⁹

b. Abdurrahman b. Sâbit (ö. 118):

İclî, tâbiünden sika bir râvî olduğunu söylemiştir²⁷⁰. İrsâl yaptığı rivâyet edilmiştir. İbn Maîn, Ebû Zur'a, Nesâî ve Dârekutnî sika olduğunu söylemişlerdir²⁷¹.

c. Ebû Cehm b. Huzeyfetu'l-Adevî (ö. ?):

Tam adı, İbn Ğânim b. Abdillâh b. Ubeyd b. Uveyc b. Adiy b. Ka'b'tır. Annesinin adı Büşeyra binti Abdillâh'tır²⁷². Kureyş'in neseb ilmini çok iyi bilen âlimlerinden biridir. Hatta kendi döneminde neseb ilminin öğrenildiği dört kişiden biri olduğu da rivâyet edilmiştir. Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur. Sahabî olduğu belirtilmiştir. Sâhibu'l-hamîsadır. Ebû Cehm Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e bir süslü hamîsa hediye etmişti. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) başta bunu kabul etmişse de daha

²⁶⁶ Abdullah b. Mübârek, *Kitabu 'z-zühd ve 'r-rikak*, (nşr. Ahmed Ferid), Dârü'l-Maârif, Riyad, 1995, I, 439.

²⁶⁷ Beyhakî, *Şuabü 'l-îmân*, III, 260.

²⁶⁸ Safedi, Selehaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, (nşr. Ahmed el-Arnaud, Türkî Mustafa), Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2000, XXII, 297.

²⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb* VII, 398; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VI, 110.

²⁷⁰ İclî, *a.g.e.*, II, 78.

²⁷¹ Mizzî, *a.g.e.*, XVII, 123.

²⁷² İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 451.

sonra namazda kendisini ibadetten meşgul ettiği için bu hediyeği geri göndermişti. Bir diğer rivâyete göre ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e iki siyah hamîsa hediye edilir; birisini giyer, diğerini Ebû Cehm'e gönderir. Daha sonra kendi giydiği hamîsayı da Ebû Cehm'e gönderir; böylece Ebû Cehm birçok hamîsa sahibi olur.²⁷³ Kaynaklarda sahabî olduğu ve Hz. Peygamber'den rivâyetinin olduğu belirtilmekle beraber²⁷⁴, hiç hadis rivâyet etmediği de bildirilmiştir²⁷⁵.

2. *Beyhakî Rivâyeti.*

Ebû'l-Hüseyn b. Fadl el-Kattan > Abdullah b. Ca'fer > Yakub b. Sufyân > İbn Osman > Abdullah b. Mübârek > Ömer b. Said b. Ebî Hüseyin > İbn Sâbit > Ebû Cehm b. Huzeyfetu'l-Adevî.

a. *Ebû'l-Hüseyn b. Fadl el-Kattân (ö. 415):*

Adı Muhammed'dir. Sika, âlim, şeyh ve müsned diye anılır. Beş yaşındayken İsmail es-Safar ve İbn Dürstüveyh gibi hocalardan hadis dinlemeye başlamıştır. Beyhakî, Hatip, el-Lâlekâî ve daha birçokları ondan hadis rivâyet etmiş ve hepsi de onun sika olduğunda görüş birliğine varmıştır²⁷⁶.

b. *Abdullah b. Ca'fer (ö. 347):*

Muberrred'in öğrencisi, İbn Dürstüveyh diye meşhur İran'lı nahiv bilginidir. H. 258 yılında doğmuştur. Yakub el-Fesevî'den çok sayıda hadis dinledi. Gençliğinde Fesa şehrinden Bağdat'a göç etti ve buraya yerleşti. Burada Arapça'da mükemmelleşti, eserler yazdı ve âlî İsnada ulaştı. Eş-Şîrâzî onun hakkında sika sika demiş, İbn Mende onu övüp, sika kabul etmişken, el-Lâlekâî, "Ona Abbas ed-Dûrî'den hadis rivâyet et, sana para vereceğim denildiğinde, ondan hadis işitmediği halde hadis rivâyet ettiği bana ulaştı, bu nedenle o zayıftır." demiştir. Hatib ise bu hikâyenin bâtil olduğunu söylemiştir. Burkânî de Yakub el-Fesevî'nin *Tarih* isimli eserini rivâyeti sebebiyle onun zayıf kabul edildiğini söylemiş. Ona, "Yakub bu kitabı eskiden rivâyet etmişti, sen onu

²⁷³ İbn Abdî'l-Berr, Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstiâb fi marifeti'l-ashab*, Daru'l-a'lam, Ürdün, 2002, 786.

²⁷⁴ İbn Asâkir, *a.g.e.*, XXXVIII, 177.

²⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, II, 556.

²⁷⁶ Zehebî, *Siyer*, XVII, 331.

ne zaman dinledin ki?” denilmiş olduğunu söylemiştir. Hatîb buna da itiraz etmiş ve “bu konu hakkında şüphe vardır, çünkü kendisi büyük muhaddislerdendir.” demiştir²⁷⁷.

c. Ya'kub b. Sufyan (ö. 277):

İbn Hibbân *Sikât* 'ında zikretmiş, kendisinin vera, ibadete bağlılık ve sünnete sıkı sıkı sarılmakla beraber, ilmi toplamış ve tasnif etmiş olduğunu belirtmiştir. Nesâî, hadisini almakta bir beis olmadığını söylerken, Hâkim onun İran'da hadis ehlinin imamı olduğunu söylemiştir²⁷⁸.

d. Abdullah b. Osman (Abdân)(ö. 221):

Abdullah b. Mübârek'in kitaplarını bir kalemle yazmıştır. Hadis ilminde, beldesinin imamıydı. On tanesi hariç Şube'nin hadislerini işitmiştir. Buhârî bizzat ondan yüz on hadis rivâyet etmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî ise başkaları vasıtasıyla kendisinden birçok hadis nakletmişlerdir. İbn Hibbân'ın sika kabul ettiği Abdân'ı, Ahmed b. Hanbel, “Horasan'da hadis almak için ayağına gidilecek tek muhaddis” diye övmüştür. Abdân, bir ara Cüzcân kadılığına tayin edilmişse de kısa bir müddet sonra affını dileyerek bu görevden ayrılmıştır. Çok cömert olan Abdân'ın hayatı boyunca bir milyon dirhem sadaka dağıttığı rivâyet edilir²⁷⁹.

d. Abdullah b. Mübârek (ö. 181):

Yahyâ b. Maîn “sika, mutkin”; İclî “sika, sebt”; Şu'be, “onun gibisini görmedim”; Ebû Usame, “hadis alanında müminlerin emiri” gibi ta'dil lafızlarıyla tevsik etmişlerdir²⁸⁰. İbn Hibbân *Sikât* 'ında zikretmiş ve “dengi olmayan bir kişi” diye vasıflandırmıştır²⁸¹.

²⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, XV, 533; Hatîb, *a.g.e.*, IX, 429.

²⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 340.

²⁷⁹ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffaz*, I, 401; *Tehzîb*, V, 313; Zehebî, *Siyer*, X, 270.

²⁸⁰ İclî, *a.g.e.*, II, 54; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 274.

²⁸¹ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 7.

D. Sonuç:

Hadisin râvîleri sikadır. Fakat Ömer b. Saîd'in, hadisi aldığı hocası konusundaki şüphesinden dolayı rivâyete zayıf diyebiliriz. Ayrıca, Mehmet Âkif, hadisin râvîsi olarak Ebû Cehm'in yerine onun babası olan Huzeyfetu'l-Adevî'yi göstermiştir. Bu da ya bu konudaki yanlış bilgisinden, ya dalgınlık sonucu ya da şiirde anlam ve vezin bütünlüğü oluşturma düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Mehmed Âkif bu hadisi okuduğu kaynakta râvî olarak Huzeyfetu'l-Adevî belirtildiği için böyle yapmış da olabilir. Nitekim Kurtubî tefsirinde, hadisin râvîsi olarak Huzeyfetu'l-Adevî belirtilmektedir²⁸².

16. İSLÂMİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Mehmet Âkif'in, *Safahat*'a almadığı bu şiir, Resimli Gazete'nin 2 Zilka'de 1315 / 12 Mart 1314 (24 Mart 1898) tarih ve 67 no'lu sayısının 794. sayfasında yer almakta olup tamamı 40 mısradır²⁸³.

EL-HAKKU YA'LÛ

Evet! Görmemiştir bu âlemde göz

Şu "el-hakku ya'lû" kadar doğru söz.

Hakikat te'âlîdedir dâima

O şehbâze mahsûstur i'tilâ!

Hakikat hubût eylemez yükselir

O mi'râca nerden tenâhî gelir?

Ziya, perde-pûş-i zılâl olsa da!

Sada, dursa bî-intikâl olsa da!²⁸⁴

...

²⁸² Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur-ân*, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı), XVIII, 28.

²⁸³ *Safahat*, 525, (37) no'lu dipnot.

²⁸⁴ *Safahat*, *Safahat Dışında Kalmış Şiirlerinden*, 524.

KONUYLE İLGİLİ HADİS:

Âkif'in şiire başlık olarak ele aldığı söz, kaynaklarda hadis olarak şu şekilde geçmektedir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْحَدَّاءُ حَدَّثَنَا شَيْبَابُ بْنُ خَيْطٍ حَدَّثَنَا حَشْرَجُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَشْرَجٍ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ عَائِدِ بْنِ عَمْرِو الْمُزَنِيِّ عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «الإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى»

İslam yücedir, önüne geçilemez.

A. Hadisin Kaynakları:

Şiirimizde, halk dilinde de meşhur olduğu şekliyle “el-hakku ya'lû...” ifâdesiyle kullanılmıştır. Bu hadisi Buhârî, “bir sabi, İslam'a girip de öldüğü zaman üzerine cenaze namazı kılınır mı?” isimli bab başlığının açıklamasında konuyla ilgili hadisleri zikretmeden önce senedsiz olarak kullanmış²⁸⁵, Dârekutni²⁸⁶ ve Beyhaki de kitaplarına almışlardır²⁸⁷.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisimizin sahabî râvîsi Âiz b. Amr'dır. Âiz hadisimizin vürûd sebebini şöyle anlatmaktadır:

Mekke fethinden önceki akşam Ebû Süfyan ile birlikte Hz. Peygamber'e gittik. Bazı sahabîler bizi Hz. Peygamber'e:

—“Bunlar Ebû Süfyan ile Âiz b. Amr,” diye takdim ettiler. Hz. Peygamber (a.s):

²⁸⁵ Buhârî, Cenaiz, 79.

²⁸⁶ Dârekutni, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârekutni*, (nşr. Abdullah Haşim Yemânî Medeni), Dârü'l-Mehâsin, Kahire, 1966 III, 252.

²⁸⁷ Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1346 h. VI, 205.

—“Bunlar Âiz b. Amr ve Ebû Süfyan’dır. İslâm yücedir, onun önüne geçilmez,” buyurdu.

Bu olayın anlaşılmasında Âiz b. Amr’ın kimliği önem arz etmektedir. Sahâbîleri tanıtmaya üzere kaleme alınmış eserlerin belirttiğine göre Âiz radiyallahü anh, hicretin 6. yılında gerçekleştirilen Bey’atü’r-Rıdvan’da bulunmuş bir müslümandır. Yani yukarıda anlatılan olay cereyan ettiği zaman Âiz Müslümandır. Ebû Süfyan ise henüz Müslüman olmamıştır. İkisinin birlikte olduğunu gören sahabîler sosyal konumunu dikkate alarak müşrik olmasına rağmen Ebû Süfyan’ın adını önce söyleyivermişlerdi. Hz. Peygamber ise onların takdim cümlelerini Âiz’in ismini öne almak suretiyle tekrar etmiş, peşinden de Müslümanlık vasfının Ebû Süfyan’ın toplum içindeki itibar ve mevkiinden daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yani İslâm’ın her şeyden önde ve üstün bir konuma sahip bulunduğuna, Hz. Âiz’in bu niteliğinin sıralamada asıl dikkate alınması gereken husus olduğunu vurgulamak üzere “el-İslâmu ya’lû ve lâ yu’lâ” buyurmuştur²⁸⁸.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Dârekutnî Rivâyeti:

Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim > Ahmed b. Huseyn el-hazzâ’ > Şebâb b. Hayyât > Haşrec b. Abdullah b. Haşrec > Abdullah b. Haşrec > Haşrec b. Âiz b. Amr el-Müzenî > Âiz b. Amr el- Müzenî.

a. Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim (ö. 354):

Sika, sebt, me’mun, cebel gibi ifâdelerle güvenilirliği belirtilmiş ve o dönemden ondan daha sağlam birinin olmadığı beyan edilmiştir²⁸⁹.

b. Ahmed b. Huseyn el-Hazzâ’ (ö. 299):

Darekutni sika olduğunu söylemiştir²⁹⁰.

²⁸⁸ Çakan, İsmail Lütfî, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, 81.

²⁸⁹ Hatîb, *a.g.e.*, IV, 456; Zehebî, *Siyer*, XVI, 39.

²⁹⁰ Hatîb, *a.g.e.*, IV, 97;

c. *Halife b. Hayyât b. Halîfe b. Hayyât el-Uşfurî Ebû Amr (ö. 240):*

Hadiste istikâmet sahibi, sadûk ve rivâyetlerinde çok dikkatlidir²⁹¹. Halîfe b. Hayyât, çok hadis rivâyet etmiş olup, güzel bir *Tarih*'i ve Tabakat kitabı vardır. Ali b. el-Medînî de, “Şebâb, hadis rivâyetinde bulunmasaydı kendisi için daha iyi olurdu.” demiştir²⁹². Buhâri kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim, kavî olmadığı (zayıf olduğu) için kendisinden rivâyette bulunmadığını söylerken, İbn Hıbbân *Sikât*'ında zikretmiş ve onun mutkin, Eyyâm-ı Nâs ve Ensâb'ta âlim olduğunu söylemiştir²⁹³.

d. *Haşrec b. Abdullah b. Haşrec (ö. ?):*

Şeyhtir²⁹⁴.

e. *Abdullah b. Haşrec(ö. ?):*

Ebû hâtim kendisi hakkında “la yu‘refu” (bilinmez) demiştir²⁹⁵.

f. *Haşrec b. Âiz b. Amr el-Müzenî (ö. ?):*

Ebû hâtim kendisi hakkında “la yu‘refu” (bilinmez) demiştir²⁹⁶.

g. *Âiz b. Amr el-Müzenî (ö. ?):*

Rıdvan Beyatına katılmış olan bir sahâbîdir²⁹⁷.

2. *Beyhakî Rivâyeti:*

Ebû Said Abdurrahman b. Muhammed b. Şubâne > Ebû Cafer Muhammed b. Mahmûveyh en-Nesevî > Ebû'l-Abbâs es-Serrâc > Şebâb b. Hayyât > Haşrec b. Abdullah b. Haşrec > Abdullah b. Haşrec > Haşrec b. Âiz b. Amr el-Müzenî > Âiz b. Amr el- Müzeni.

²⁹¹ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, II,436.

²⁹² İbn Adî, *a.g.e.*, III, 935.

²⁹³ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 138.

²⁹⁴ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, III, 295.

²⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, V, 40.

²⁹⁶ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, III, 296.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, V,77.

a. *Ebû Saîd Abdurrahman b. Muhammed b. Şubâne* (ö. 425):

Şehadet ehlerinden Sadûk bir râvî olduğu söylenmiştir²⁹⁸.

b. *Ebû Cafer Muhammed b. Mahmuveyh en-Nesevi*(ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. *Ebu'l-Abbas es-Serrâc* (ö. 313):

Horasan muhaddislerinden şeyhu'l-islam, imam, hâfız, sika ve sadûk bir râvîdir²⁹⁹.

D. Sonuç:

Senedi muttasıl olan hadisimizde iki tane mechul râvî vardır. Bu nedenle hadise zayıf diyebiliriz.

²⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, XVII, 432.

²⁹⁹ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, II, 731; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VII, 196; Hatîb, *a.g.e.*, I, 248.

Tablo 1**İkinci Bölümde Geçen Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Durumları**

	Hadisin Konusu	Bulunduğu Kaynak	Sıhhat Durumu
1	Kocakarı İle Ömer	el-Mücâlese (Dîneverî)	Hasen
2	Talak	el-Kâmil (İbn Adiy), Târîhu Bağdâd (Hatîb), Mevzûât Kitapları	Mevzû
3	Din Garip Olarak Başladı	Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
4	Nizar Hadisi	Fiten (Mervezî)	Zayıf
5	Asabiyet-Birlik-Berberlik	Ebû Dâvûd	Zayıf
		Müsned, Taberânî, Beyhakî	Sahih
		Müslim, Nesâî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
		Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Müsned	Sahih
		Buhârî, Müslim	Sahih
6	Kader Hakkında Konuşmanın Yasaklanması	Hilye (Ebû Nuaym)	Zayıf
		Tirmizî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
7	Vebâdan Korunma Gereği	Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Muvatta, Müsned	Sahih
8	Hadis Uyduranları Tehdit	Kütüb-i Tisa	Mütevâtir
9	Müslümanların Derdiyle Dertlenmek	Müstedrek (Hâkim)	Mevzû
10	Müslümanlık Huy Güzelliğinden İbaredir.	Müslim, Tirmizî, Dârimî, Müsned	Sahih
		Sünen (Beyhakî)	Hasen
11	Hz. Peygamberin Şiir Sevgisi	Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
12	Zalim Sultana Hakkı Söylemek	Tirmizî, Ebu Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
13	Borcunu Zamanında Ödemeye Teşvik	İbn Mâce	Sahih
14	Cemaatten Uzaklaşmamak Gerekir	Müsned	Hasen
15	Müslüman Kardeşini Kendine Tercih Etme = Îsâr	Kitabu'z-Zühd (İbn Mübârek), Şuabü'l-İmân (Beyhakî)	Zayıf
16	İslâmın Üstünlüğü	Sünen (Dârekutnî), es-Sünenu'l-Kübrâ (Beyhakî)	Zayıf

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAFAHAT'TA TELMİH YOLUYLA KULLANILAN HADİSLER

1. ALLAH'IN BİLİNMEK İSTEMESİ

Mehmed Âkif, Tevhid yahud Feryâd isimli şiirde Cenâb-ı Hakkın bazı sırlarının olduğunu ve insanın bunlara erişemeyeceğini dile getiriyor. Bu esnada Kenz hadisi diye bilinen rivâyete atıfta bulunuyor.

...

Ey rûh-i fezâ-gerd, giran-seyr-i harîmin,

Ey nâtıka, dembeste-i esrâr-ı azîmin,

Maksûd bu hilkatten eğer ma'rifetinse:

Varmış mı o müdhiş görünen gâyete kimse?

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?

Bir sahne ki milyarla oyun var üzerinde!³⁰⁰

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Âkif'in işaret ettiği bu rivâyet kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır.

كُنْتُ كَنْزًا خَفِيًّا لَا أَعْرِفُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ خَلْقًا فَعَرَفْتُهُمْ بِي فَعَرَفُونِي

Ben bilinmeyen bir hazineydim, bilinmek istedim. Mahlûkâtı yarattım. Kendimi onlara tanıttım. Onlar da beni tanıdılar.

A.Hadisın Kaynakları:

Hadisimiz temel hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Telif döneminden çok sonraları yazılmış eserlerden olan İbn Teymiye'nin *Mecmûu 'l-Fetâvâ*³⁰¹, Zerkeşî'nin *el-*

³⁰⁰ *Safahat*, Birinci Kitap, Tevhîd yahud Feryâd, 14.

*Leâlii'l-Mensûre*³⁰², *Sehâvî*'nin *el-Mekâsidu'l-Hasene*³⁰³, *Aclûnî*'nin *Keşfu'l-Hafâ*³⁰⁴ ve Ali el-Kârî'nin *el-Masnu' fi Ma'rifeti'l-hadîsi'l-Mevdû*³⁰⁵ isimli eserlerinde senedsiz bir şekilde yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Kudsî hadis olarak halk dilinde dolaşan bu söz, adı geçen eserlerin hepsinde mevzû olarak geçmektedir. İbn Teymiye'ye göre bu söz Hz. Peygamber'e ait olmadığı gibi, sahih veya zayıf olarak herhangi bir senedi mevcut değildir³⁰⁶. Aclûnî, Ali el-Kârî'nin bu sözle ilgili yorumunu zikrettikten sonra, bu sözü mutasavvıfların çok kullandıklarını, temellerini bu söz üzerine bina ettiklerini belirtmiştir. Ali el-Kârî ise bu sözün hadis olmamakla birlikte mânâsı itibariyle doğru olduğunu, hatta bu mânânın “*ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım*” mealindeki ayete uygun olduğunu, zira ayette geçen “*ibadet etsinler*” ifâdesini İbn Abbas'ın “*beni tanısınlar*” şeklinde yorumladığını söyler³⁰⁷.

Ayrıca tasavvufta çok kullanılan bir terim olan ve “Hakkın zâtının mutlak bilinmezliğini ifâde eden” “*kenz-i mahfî*” tabiri bu sözden alınmıştır. Burada geçen “istedim” (ahbebtü) muhabbet, “bilinmek” (u'refü) marifet kökünden geldiği için mutasavvıflar kâinatın yaratılışını muhabbet ve marifetle açıklamışlardır. Buna göre Hak'tan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanda Hak bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir (taayyün-i hubbî). Bu sevginin amacı ise bilinmektir (marifet). Âlemi yaratınca artık O mâruf (bilinen ve tanınan) olmuştur. Fakat bu bilinme sıfat ve isimlerinin zuhur etmesi şeklindedir ve o sadece bu yönden bilinir hale gelmiş,

³⁰¹ İbn Teymiye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad, 1381, VIII, 131.

³⁰² Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Leâlii'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*, (nşr. Mustafa Abdülkadir Ata), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I, 136.

³⁰³ *Sehâvî*, a.g.e., I, 521.

³⁰⁴ *Aclûnî*, a.g.e., II, 132.

³⁰⁵ Ali el-Kârî, *el-Masnu' fi marifeti'l-hadîsi'l-mevzû*, (nşr. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, 1969, I, 141.

³⁰⁶ İbn Teymiyye, a.y.

³⁰⁷ *Aclûnî*, a.y.

mutlak gayb olan hüviyeti ve zâtı itibariyle yine gizli bir hazine olarak kalmıştır. Allah, kâinat var olmadan evvel ne kadar gizli ise var olduktan sonra da o kadar gizlidir. Bu sebeple mutasavvıflar hadiste geçen “Gizli bir hazine idim” ifâdesini, “Gizli bir hazineyim” şeklinde anlamak gerektiğini, buradaki “idim” kelimesinin zamanı ifâde etmediğini önemle belirtmişlerdir. Bu söz, Hakk’ın isim ve sıfatlarıyla ezelden beri zuhur ve tecelli ettiği, böylece zâtı itibariyle bilinemezken zuhur ve tecellileriyle bilinmekte olduğu, yani bilinirliğinin zât mertebesinde değil isim ve sıfat mertebesinde olduğu anlamına gelir. İlâhî zâtın sonsuz tecellilerin kaynağı olduğu halde kendisinde herhangi bir eksilmenin söz konusu olmaması O’nun bitmez tükenmez bir hazineye benzetilmesine sebep olmuştur. Mutasavvıfların, âlemin yaratılışını ve varlığını muhabbet ve marifetle açıklamaları da buna dayanır. Âlem muhabbetle var olmuş, ahadın zâtı sevgisinden vücuda gelmiştir³⁰⁸.

C. Sonuç:

Halk dilinde kudsi hadis diye dolaşan, uydurma bir rivâyettir.

2. ÇALIŞMANIN GEREĞİ VE DİLENCİLİĞİN REDDİ

Mehmet Âkif, insanları tembellikten uzaklaştırmak ve çalışmaya teşvik etmek için son derece gayret göstermiştir. *Safahat*’ın birçok yerinde de bunu ifâde etmektedir. Bunlardan birisinde de, taziyyeye gittiği bir evde ölen kişinin çocuğunu, babası gibi çalışmaya teşvik ederken, dilencilikten men eden hadise işaret etmektedir.

...

Adın nedir senin, oğlum?

- Hasan .

- Hasan , dinle.

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.

Benim de yandı içim anlayınca derdinizi...

Fakat, baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.

O, bunca yıl çalışıp alınının teriyle seni

³⁰⁸ Bkz. Aydın, İbrâhim Hakkı, “Kenz-i Mahfi”, DİA., Ankara, 2002, XXV, 259.

Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendi kardeşini

Yetim bırakmıyarak besleyip büyütmelisin.

- Küfeyle öyle mi?

- Hay hay! Neden bu söz lâkin ?

Kuzum, ayıp mı çalışmak, günâh mı yük taşımak?

Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.

– Ne doğru söyledi! Öp oğlum amcanın elini³⁰⁹

...

KONUyla İLGİLİ BİRİNCİ HADİS:

Şiirde geçen anlamı çağrıştıran, çalışmayı teşvik edip dilencilikten men eden hadisler vardır. Bunlardan birisi şöyledir:

حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ الْعَوَّامِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَأْتِيَ بِخَزْمَةِ الْحَطَبِ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَهَا فَيَكُفَّ اللَّهُ بِهَا وَجْهَهُ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ»

Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır. İnsanlar istediğini verseler de vermeseler de.

A.Hadisın Kaynakları:

Hadisimiz; Buhâri, Müslim, Tirmizi, Nesâî, İbn Mâce, ve Müsned'de³¹⁰ yer almaktadır.

³⁰⁹ Safahat, Birinci Kitap, Küfe, 19-20.

³¹⁰ Buhârî, Zekat, 50, 53, Buyu', 15, Musâkât, 13; Müslim, Zekat, 106, 107; Tirmizi, Zekat, 38; Nesâî, Zekat, 85; İbn Mâce, Zekat, 25; Müsned, I, 167, II, 243, 257, 300, 395, 496.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Buhârî ve Müslim'deki rivâyetleri sahih kabul ediyoruz. Tirmizi yaptığı rivâyetle ilgili “hasen-sahih-garib” demiştir. Elbâni, İbn Mâce rivâyetinin sahih olduğunu söylemiştir³¹¹.

C. Sonuç:

Hadis sahihtir.

KONUyla İLGİLİ İKİNCİ HADİS:

Dilenciliği kötü gösteren bir diğer hadis te şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ سَمِعْتُ حَمْرَةَ بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ
عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَسْأَلُ النَّاسَ حَتَّى يَأْتِيَ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ لَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُرَعَةٌ لَحْمٍ »

Sizden biri dilenmeye devam ettiği takdirde yüzünde bir parça et kalmamış halde Allah'a kavuşur.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Buhârî, Müslim ve Nesâî'de yer almaktadır³¹².

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Buhârî ve Müslim'deki rivâyetleri sahih kabul ediyoruz. Elbâni, Nesâî'deki rivâyetin, sahih olduğunu söylemiştir³¹³.

C. Sonuç:

Hadis sahihtir.

³¹¹ Elbânî, *Sahihu İbn Mâce*, I, 307.

³¹² Buhârî, Zekat, 52; Müslim, Zekat, 104; Nesâî, Zekat, 83.

³¹³ Elbânî, *Sahihu ve Daîfu Sünen-i Nesâî*, (el-Mektebetu's-Şâmîle Programı)I, 20.

3. ÇALIŞMANIN KARŞILIĞI

Safahat'ta çok karşılaştığımız çalışmaya teşvik eden mısralardan birisinde, Azim adlı şiirde Mehmed Âkif, bir amaca ulaşmak isteyen kişinin azmini kırmadan çalıştığı takdirde sonuca ulaşacağını ifade ediyor.

...

İm'ân ile baksak oluyor işte nümâyan,
Sa'dî bize göstermede bir meslek-i irfân:
Bir gaye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil hâhını elbet.
Zîrâ bu şu'un-zâr-ı tecellîde, hakîkat,
Tevfik, taharrîye, taharri ona âşık;
Azmin de emel lâzımıdır, gayr-ı müfarık.
Olsun da emel azm ü taharrîye mukarin;
Tevfik zuhûr eylemesin sonra... Ne mümkün³¹⁴

...

KONUyla İLGİLİ HADİS

Bu mısralarda geçen anlama en yakın hadis şu şekildedir:

حدثنا محمد بن بشار حدثنا محمد بن عبد الله حدثنا فروة أبو يونس عن هلال ابن جبير عن أنس بن مالك

قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: « مَنْ أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ فَلْيُزِمَهُ »

Meşru bir işten (helal rızık) kazanan kimse o işe devam etsin."

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz, İbn Mâce'de yer almaktadır³¹⁵.

³¹⁴ *Safahat*, Birinci Kitap, Azim, 60.

³¹⁵ İbn Mâce, Ticârât, 4.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Zehebî, Zevâid’de, hadisin isnadında yer alan Ferve Ebu Yunus’un ihtilafı olduğunu belirtirken, Elbânî hadisin zayıf olduğunu söylemiştir³¹⁶.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

Muhammed b. Beşâr > Muhammed b. Abdullah > Ferve Ebu Yûnus > Hilâl b. Cubeyr > Enes b. Mâlik.

1. İbn Mâce Rivâyeti:

a. Ebû Bekr, Muhammed b. Beşşâr el- ‘Abdî (Bündâr) (ö. 252):

Hadis Hâfızı olduğu için bu mânâda kullanılan “bündar” lakabıyla anılmıştır. Hâfizu’l-kebir ve imamdır. Basralı, sika ve kesîru’l-hadistir. Ebû Hâtîm, “saduk”; el-İclî, “sika ve ev‘iyetü’s-sünne”, Zehebî, “hadisleri ile ihticac edileceğine dâir icmâ oluşmuştur” demektedirler. Nesâî ise, “hadislerinin alınmasında bir beis yoktur, sâlihtir” demiştir³¹⁷.

b. Muhammed b. Abdullah (ö. 215):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir. İbn Maîn, “sika”; Ebu Hâtîm, “sadûk”; Nesâî ise, “hadislerinin alınmasında bir beis yoktur” demiştir³¹⁸.

c. Ferve Ebu Yunus (ö. ?):

İbn Hibbân, *Sikât*’ında zikretmiştir. Ezdî ise zayıf olduğunu söylemiştir³¹⁹.

d. Hilal b. Cubeyr (ö. ?):

İbn Hacer, mestur olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, *Sikat*’ında zikretmiş, ancak Enes b. Mâlik’ten hadis duyduğu konusunda şüphesinin olduğunu belirtmiştir³²⁰.

³¹⁶ Elbani, *Daifu İbn Mâce*, I, 166.

³¹⁷ Buhari, *et-Târihu’l-Kebîr*, I, 49; İbn Hibban, *a.g.e.*, IX, 111; Mizzî, *a.g.e.*, XXIV, 511.

³¹⁸ Mizzî, *a.g.e.*, XXV, 539.

³¹⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XXIII, 182.

e. Enes b. Mâlik (ö. 93):

Basra’da vefât eden sahâbîlerin sonuncusu kabul edilen, 100 yıldan fazla yaşaması sebebiyle muammerûn’dan sayılan, Hz. Peygamber’e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden biridir³²¹.

D. Sonuç:

Elbânî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ancak râvilerden Ferve Ebu Yunus ve Hilal b. Cübeyr hakkında ki hafif cerh ifadeleri vardır. Bunlar da ihtilaflıdır. Hadise hasen diyebiliriz.

4. MAZLÛMUN DUASI

Mehmed Âkif, Acemşâhı başlığıyla kaleme aldığı şiirde, İran Şâhının yaptığı zulmü kınıyor ve mazlumun âhının elbet bir gün Allah’ın lanetine sebep olacağını ifâde ediyor.

...

Bu müdhiş velvelen İran’ı dâim inletir sanma.
“Muzaffersin!” diyen sesler bütün hâindir, aldanma.
Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?
Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyyet mi?
Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?
Nasıl aldırıyorsun yükselen feryâda milletten?
Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı.
Tependen indirir elbette birgün la‘netullâhı!
Sığınmış olduğun şevket-saray-ı zulmü pek muhkem
Hayâl etmekte... Lâkin ne bârûlar, ne müstahkem
Penah-ı bî-emanlar, heybet-i Kahhar-ı Mutlak’la,
Kökünden devrilip bir anda yeksan oldu toprakla!
O, bir çok memleket vîran edip yaptırdığın eyvan

³²⁰ İbn Hacer, Takrîb, II, 575.

³²¹ Bkz. Canan, İbrâhim, “Enes b. Mâlik”, DİA, XI, 234.

Harab olmaz mı? Kabristana dönmüşken bütün İran?

Evet, İran'ı kabristana döndürdün, helâk ettin;

Kefen yaptın girîbân-ı ümîdi çâk çâk ettin!³²²

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Her zaman zulmü kınayan Hz. Peygamber, zulme uğrayan kişinin yaptığı bedduanın kabul olacağını şu şekilde beyan ediyor:

حدثني حبان أخبرنا عبد الله عن زكرياء بن إسحاق عن يحيى بن عبد الله بن صيفي عن أبي معبد مولى ابن عباس عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لمعاذ بن جبل حين بعثه إلى اليمن : « إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ حَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمْ صَدَقَةً ، تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيُنَائِهِمْ ، فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ ، فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ »

İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (a.s.) Hz. Muâz (r.a.)'i Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki:

Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibâdet etmek olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmuş olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da ittaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zira Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'de yer almaktadır³²³.

³²² Safahat, Birinci Kitap, Acemşâhi, 73.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Buhârî ve Müslim'deki rivâyetleri sahih olarak kabul ediyoruz. Tirmizî, kitabına aldığı rivâyetin hasen sahih olduğunu söylemiştir. Elbânî, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyetlerinin sahih olduğunu söylemiştir³²⁴.

C. Sonuç:

Hadis sahihtir.

5. HZ. PEYGAMBER'E SAYGI

Mehmed Âkif, Süleymâniye Kürsüsünde adlı şiirde, asabiyye karşı çıkıp insanları birlik beraberliğe çağıran mısralardan sonra, Müslümanları uyanmaya çağırıyor ve Hz. Peygamber'e saygılı olunması gerektiğini belirtiyor.

...

Ey cemâat, yeter Allah için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!
Arzı oynattı yerinden yıkılırken İran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!
Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber'den,
Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musibetten acı?
Sizden elbette olur rûh-i Nebî da'vâcî³²⁵.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Bu mânâ doğrultusunda birebir uyumlu bir hadis-i şerife rastlayamadık. Ancak müminlerin tek bir beden gibi olduğunu beyan eden hadis-i şerif bu mânâyâ biraz yakındır. Ayrıca Yüce Rabbimizin Tevbe Suresinde Efendimiz'i nitelerken kullandığı

³²³ Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1; Müslim, Îmân 31; Ebû Dâvud, Zekât 4; Tirmizî, Zekât 6; Nesâî, Zekât 46; Müsned, I, 233;

³²⁴ Elbânî, *Sahîhu Ebû Dâvud*, (el-Mektebetu'ş-Şâmile Programı) I, 298; *Sahîhu ve Daîfu Sünen-i Nesâî*, VI, 166.

³²⁵ *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymâniye Kürsüsünde, 169.

ifâdeler de bu mânâyı desteklemektedir. Tevbe Sûresinde; “*Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir*”³²⁶. buyrulurken, Hz. Peygamber de “*Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye, birbirlerine şefkat göstermeye müminler bir beden gibidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa bedenin diğer uzuvları uykusuzluk ve ateşle o rahatsızlığa iştirak ederler.*” buyurmaktadır. Bu âyet ve hadisi bir arada düşündüğümüzde Âkîf’in şiirde vermek istediği mesajı daha iyi anlamış oluruz. Âyette Hz. Peygamber’in ümmetine düşkünlüğü beyan edilirken, hadiste bir müminin yaşadığı rahatsızlıktan diğer müminlerin de etkileneceği buyrulmaktadır. Şiirde de uzaktaki bir mümini inciten dikenin Hz. Peygamberi de inciteceği belirtilmiştir.

حدثنا أبو نعيم حدثنا زكرياء عن عامر قال سمعته يقول سمعت النعمان بن بشير يقول قال رسول الله : « تَرَى

الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عَضُوُّ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى »

Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkate mü'minleri bir bedenin misâli gibi görürsün. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararete ona iştirak ederler.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Buhârî ve Müslim’de yer almaktadır³²⁷.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisimiz muttefekun aleyhtir. Buhârî ve Müslim farklı senedlerle kitaplarına almıştır.

C. Sonuç:

Hadisimiz sahihtir.

³²⁶ Tevbe, 9/127.

³²⁷ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.

6. BİR KAVME BENZEMEK

Mehmed Âkif, başka bir kavmin izinden yürümenin helaka sebep olacağını belirterek konuyla ilgili hadise atıfta bulunuyor.

...

Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım
Ki çemenzâr-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir büsbütün, akvâma, cemaate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre
Adetâ mühlik olur; sonra ne var, her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet³²⁸.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Hiz. Peygamber (s.a.v.), taklitten sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır:

حدثنا عثمان بن أبي شيبة ثنا أبو النضر ثنا عبد الرحمن بن ثابت ثنا حسان بن عطية عن أبي منيب الجرشي

عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : « مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ »

Kim bir kavme benzerse onlardandır.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Ebu Dâvûd'da yer almaktadır³²⁹.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Elbânî, hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.³³⁰

³²⁸ *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, 175.

³²⁹ Ebu Dâvûd, Libas, 5.

³³⁰ Elbânî, *Sahîhu ve Daîfu Süneni Ebu Dâvûd*, (el-Mektebetu's-Şamile Programı), IX, 31.

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. Ebu Dâvûd Rivâyeti:

Osman b. Ebî Şeybe > Ebu'n-Nadr > Abdurrahman b. Sâbit > Hassan b. Atiyye > Ebu Münîb el-Cüreşî > İbn Ömer.

a. Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239):

İclî, kendisini “sika”, Yahya b. Maîn “sika-me'mûn” diye nitelendirmiş, Ahmed b. Hanbel onu övmüş, Zehebî, sağlam bir hadis hâfızı olduğunu söylemiştir. Kur'an'dan okuyuşlarda bile şaka yapardı³³¹. İbn Hacer; İbn Maîn, İbn Nümeyr, İclî ve daha birçoklarının güvenilir bulunduğunu belirtirek onu büyük hadis hâfızlarından sayar³³².

b. Ebu'n-Nadr (ö.207):

İbn Maîn, “sika”; İclî, “Bağdatlıların kendisiyle övüdüğü sika, sebt bir râvi” nitelemesinde bulunur³³³.

c. Abdurrahman b. Sâbit (ö. 165):

Ahmed b. Hanbel, bir rivâyette hadislerinin münker olduğunu, diğer bir rivâyette de, hadiste güçlü olmadığını belirtmiştir. İbn Maîn, bir defasında “sâlih”, bir defasında da “zayıf”, bir defasında da “hadisini almada bir sakınca yok” demiştir. Ebu Hâtim “sika”; Ebû Dâvûd da “hadisini almakda sakınca yok” demiştir³³⁴.

d. Hassan b. Atiyye (ö. 120):

Ahmed b. Hanbel, İclî ve İbn Maîn, “sika” demişlerdir. İbn Maîn kaderiyeden olduğunu söylerken, Cüzcânî, bu görüşün yanlış olduğunu bildirmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir³³⁵.

³³¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 151.

³³² İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 149.

³³³ *Mizzî, a.g.e.*, XXX, 130.

³³⁴ *Mizzî, a.g.e.*, XVII, 12.

³³⁵ *Mizzî, a.g.e.*, VI, 36.

e. *Ebu Münîb el-Cüreşî* (ö. ?):

İclî, sika olduğunu ifâde etmiş, İbn Hibbân *Sikat* 'ında zikretmiştir³³⁶.

f. *Abdullah b. Ömer* (ö. 73)³³⁷:

D. Sonuç:

Senedi muttasıl olan hadisin râvileri arasında ciddi mânâda cerhedilen birisi yoktur. Sadece Abdurrahman b. Sâbit hakkında küçük bir ihtilaf söz konusudur. Elbânî'nin de belirttiği gibi hadise hasen sahih diyebiliriz.

7. TEVEKKÜL

Mehmed Âkif, yanlış tevekkül anlayışını *Safahat*'ın birkaç yerinde şu şekilde dile getiriyor.

...

O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
«Kadermiş!» öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Taleb nasılsa, tabî'î, netice öyle çıkar,
Meşiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var?
Çalış! dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini onunla çevirdin maskaraya!”

...

Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyân, müdür-i veznen O;

³³⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XXXIV, 324.

³³⁷ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 153 no'lu dipnot.

Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i aile, eczacı... Hepsi hâsılı O.
Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha?³³⁸

...

...

“Allah’a dayandım” diye sen çıkma yataktan

Mânâyı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân

Ecdâdım, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?³³⁹

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Hız. Peygamber (s.a.v.) çalışmaya teşvikle beraber, gerçek tevekkülün nasıl olduğunu şöylece beyan buyurmaktadır:

حدثنا علي بن سعيد الكندي حدثنا ابن المبارك عن حيوة بن شريح عن بكر بن عمرو عن عبد الله بن هبيرة

عن أبي تميم الجيشاني عن عمر بن الخطاب قال قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم: « لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَوَكَّلُونَ عَلَى

اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقْتُمْ كَمَا تُرْزَقُ الطَّيْرُ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا »

Siz Allah'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandığı gibi rızıklandırırdu: Sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz.

³³⁸ *Safahat*, Dördüncü Kitap, Fatih Kürsüsünde, 240-241.

³³⁹ *Safahat*, Yedinci Kitap, Gölgele-Azimden Sonra Tevekkül, 446.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Tirmizî, İbn Mâce ve Müsned’de yer almaktadır³⁴⁰.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Bu hadis-i şerif ilk bakışta yanlış anlaşılabilir ve tevekkülün, hazırcılık olduğu düşünülebilir. Hâlbuki hadisi dikkatle okuyunca, kuşların yuvalarından çıkarak yiyecek aradıklarını ve bir gayret ve çalışma sonucu yiyeceğini elde ettiklerini görürüz. Dolayısıyla bu hadis-i şeriften de yola çıkarak tevekkülün anlamının; “*üzerine düşen vazifeyi yaptıktan sonra, neticeyi Allah’tan beklemek*” olduğunu anlarız. Âkif de bu mânâda çalışmayı teşvik ederek tevekkülü yanlış anlamının önüne geçmek istemiştir.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi

1. Tirmizî Rivâyeti:

Ali b. Said el-Kindî > Abdullah b. Mübârek > Hayve b. Şureyh > Bekr b. Ömer > Abdullah b. Hubeyre > Ebû Temim el- Cuşenî (Abdullah b. Malik) > Ömer b. Hattâb.

a. Ali b. Saîd el-Kindî (ö. 249):

Ebû Hâtim sadûk demiştir. Nesaî bir defasında sika, bir defasında da hadisini almakta bir beis yoktur demiştir. İbn Hibbân *es-Sikat*’ında zikretmiştir. Tirmizî ve Nesâî eserlerinde hadislerine yer vermiştir³⁴¹.

b. Abdullah b. Mübârek (ö. 181)³⁴²:

c. Hayve b. Şureyh (ö. 158-159):

Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Fakîh, zâhid ve Mısır ülkesinin şeyhi olan Hayve’yi, İbn Sa’d, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel, sikâ; İclî, “sikâ ve sâlih bir kimse olarak nitelendirmektedir³⁴³.

³⁴⁰ Tirmizî, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14; Müsned, I,52.

³⁴¹ Mizzî, *a.g.e.*, XX, 450.

³⁴² Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 280-281 no’lu dipnotlar.

d. Bekr b. Amr el-Mısırî (ö. 140):

İbn Mâce hariç Kütüb-i Sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Sikâ, sebt ve fâzilet sahibi, imâm, sadûk, âbid bir râvi olarak bilinmektedir³⁴⁴.

e. Abdullah b. Hubeyre (ö. 126) :

Buhârî hariç kütüb-i sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Ebû Hâtîm ve Ahmed b. Hanbel sikâ, Ebû Dâvûd, ma‘rûf olarak nitelendirmişlerdir³⁴⁵.

f. Ebû Temîm el-Ceyşânî (ö. 77):

Asıl adı Abdullah b. Mâlik olup Mısırlı tâbiîn imamlarından. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Zerr ve Muaz b. Cebel’den rivâyette bulunmuştur. Abdullah b. Mes’ûd ile birlikte Hz. Peygamber’e Kur’ân okuyan kâriflerdendir. Mısır halkının en âbid şahsıdır. Yahyâ b. Maîn, sikâ olarak nitelendirmiştir³⁴⁶.

2. İbn Mâce Rivâyeti:

İbn Mâce > Harmele b. Yahya > Abdullah b. Vehb > İbn Lehia > Abdullah b. Hubeyre > Ebû Temim el- Ceyşânî > Ömer b. el-Hattâb.

a. Harmele b. Yahya (ö. 243):

Ebû Hâtîm, “hadisi yazılır fakat delil olmaz”; İbn Adî, “Harmele’nin hadislerini derinlemesine inceledim, fakat onun yüzünden zayıf sayılanını görmedim”; İbn Maîn “Harmele İbn Vehb’i en iyi bilen kişidir” demekte; İbn Hibbân ile Ukaylî de onun güvenilir bir muhaddis olduğunu söylemektedirler³⁴⁷.

³⁴³ Mizzî, *a.g.e.*, VII, 478. Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 138; Zehebî, *Siyer*, VI, 404; İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII, 515; İclî, *a.g.e.*, I, 328.

³⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, VI, 203; İbn Hacer, *Takrîb*, 127.

³⁴⁵ İbn Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, V, 194; Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 243.

³⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, IV, 73; Buhârî, *et-Tarih*, V, 203; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 49; İbn Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, V, 171.

³⁴⁷ Mizzî, *a.g.e.*, V, 548.

b. Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî el-Fehrî (ö. 197)³⁴⁸:

c. İbn Lehîa (ö. 174):

Hadis rivâyetinin yaygın olduğu bir dönemde yaşayan İbn Lehîa Mısır'ın önde gelen muhaddislerinden biri kabul edilmiştir. Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Vehb İbn Lehîa'yı güvenilir bir râvi olarak gösterirken Nesâî, Ebû Zür'a, İbn Maîn, İbn Adiy ve İbn Ebû Hâtım gibi cerh ve ta'dîl âlimleri onu zayıf saymışlardır. İbn Lehîa'nın, 170 (786) yılında yanan eviyle birlikte rivâyetlerini kaydettiği kitaplarının da yok olmasını veya hayatının sonlarına doğru felç geçirmesi sebebiyle hâfızasının zayıflamasını gerekçe gösteren bir kısım âlimler bundan önceki rivâyetlerini muteber görürken onun çok iyi tanımadığı kimselerden de rivâyette bulunduğunu, hocasının zayıflığını gizlemek için tedlîs yaptığını ve kendisine getirilen metinleri kontrol etmeden rivâyet izni verdiğini belirten bazı kimseler de bütün rivâyetlerini şüphe ile karşılamışlar ve bunların daha çok itibar ve mütâbaat amacıyla alınabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim Kütüb-i Sitte müellifleri, ondan aldıkları rivâyetlerin ya meşhur ve güvenilir talebeleri vasıtasıyla gelmesine veya başka bir yolla da nakledilmiş olmasına dikkat etmişlerdir. Zehebî Medine'de İmam Mâlik, Şam'da Evzâî, Yemen'de Ma'mer b. Râşid ve Irak'ta Şu'be ve Süfyân es-Sevri gibi Mısır'da da Leys b. Sa'd ile İbn Lehîa'nın devrin en büyük âlimleri arasında yer aldığını, bu arada İbn Lehîa'dan gelen zayıf rivâyetlere dikkat edilmesi gerektiğini, ancak bütün rivâyetlerini yok sayacak ölçüde tenkitte ileri gitmenin doğru olmadığını belirtir. Hadis rivâyeti konusunda çok gayretli olan İbn Lehîa boynunda bir deri torba (harîta) taşır, diğer şehirlerden gelen âlimlerle karşılaşınca kimlerden hadis yazdıklarını sorar ve kendisinde bulunmayan bir hadise rastlarsa onu yazarak torbaya koyardı. Bundan dolayı "Ebû'l-Harîta" lakabıyla anılmıştır. Gerek kendi rivâyetleri gerekse hocalarından icâzet aldığı rivâyetlerin yazılı olduğu kitap ve sahîfelerden oluşan büyük bir kitaplığı vardı. Hocalarından birçoğunun fetihlere katılan ashabla görüşmüş olması sebebiyle rivâyetleri arasında özellikle Mısır tarihine dâir haberler önemli yer tutmaktadır³⁴⁹.

³⁴⁸ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 118 no'lu dipnot.

³⁴⁹ Bkz. Dalgın, Nihat, "İbn Lehîa", DİA, XX,158.

3. *Ahmed b. Hanbel'in Birinci Rivâyeti:*

Yahya b. İshâk > İbn Lehîa > Abdullah b. Hubeyre > Ebû Temim el-Ceyşânî > Ömer b. Hattâb.

a. *Yahya b. İshâk (ö. 210):*

Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre sika, sâlih ve şeyhtir. İbn Maîn'e göre sadûk, İbn Sa'd'a göre ise sika ve hâfızdır³⁵⁰.

4. *Ahmed b. Hanbel'in İkinci Rivâyeti:*

Haccâc > İbn Lehîa > Abdullah b. Hubeyre > Ebû Temim el-Ceyşânî > Ömer b. Hattâb.

a. *Haccâc b. Minhâl (ö. 217):*

Basralı sika, fâziletli ve sâlih bir râvî olan Ebû Muhammed Haccâc b. Minhâl'ı İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir³⁵¹.

5. *Ahmed b. Hanbel'in Üçüncü Rivâyeti:*

Ebû Abdurrahmân > Hayve > Bekr b. Amr > Abdullah b. Hubeyre > Ebû Temim el-Ceyşânî > Ömer b. Hattâb.

a. *Ebû Abdurrahmân, Abdullah b. Yezîd el-Kureşî (ö. 213):*

Ebû Hâtım "sadûk"; Nesâî ve Ebû Ya'lâ "sika" demişlerdir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir³⁵².

D. Sonuç:

Hadisimiz sahihtir.

³⁵⁰ Mizzî, *a.g.e.*, XXXI, 195.

³⁵¹ Mizzî, *a.g.e.*, V, 459; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 182; İbn Ebû Hâtım, *a.g.e.*, III, 167.

³⁵² Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 320.

8. DÜNYA ÖKÜZLE BALIĞIN SIRTINDADIR

Mehmed Âkif, *Safahat*'ın iki farklı yerinde, uydurma bir hadisin insanlara anlatılışına sitem ediyor. Birinde eğitimci, diğesinde vaiz geçinen iki kişinin insanlara 'kitapta yazıyor' diyerek yanlış mânâlar içeren ve dünyanın öküzle balığın sırtında olduğunu anlatan bir sözü gerçekmiş gibi anlatmalarını tenkit ediyor.

...

«Muallimim» diyen olmak gerektir imanlı;
Edebli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü, büyük;
Atıp da yazmayı bez bağlamakla dünkü hödük;
Ya kalçın altına yüksek topuklu, eğri burun,
Fotin çekip filiz olmakla her zamanki odun;
Huda rızası için, «ehliyim işin» demesin!
Demiş de olsa, denilsin: «Kuzum, nenin nesisin?»
Diyorsanız: «Yine, hala bu, olmasın mektûb!»
Ne zirzop isteyin artık, ne büsbütün meczûb!
O: Yükletir kocaman bir sığır bulur da yeri;
Bu: Arş'ı, ferşi yıkar salladıkça çifteleri!³⁵³

...

...

– Hani vâiz geçinen maskara şeyler var yâ,
Der ki bir tanesi peştahtayı yumrukluyarak:
Dinle dünyâ nenin üstünde durur, hey avanak!
Yerin altında öküz var, onun altında balık;
Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık.
Öteden Kürd atılır:
– Doğru mu dersin be hoca?
– Ne demek doğru mu dersin? Gidi cahil amıca!

³⁵³ *Safahat*, Dördüncü Kitap, Fatih Kürsüsünde, 256.

Sözlerim basma değil, yazma kitaptan tekmil;
Kim inanmazsa kızıl kâfir olur böylece bil.
– Rahatım yok benim öyleyse bugünden sonra;
Gömülüp kurtulayım bâri hemen bir çukura.
– Ne zorun var be adam?
– Anlatayım dur ki hocam:
Ben bu dünyâyı görürdüm de sanırdım sağlam.
Ne çürükmüş o meğer sen şu benim bahtıma bak:
Tutalım şimdi öküz durdu, balık durmayacak;
Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem,
Ya deniz?.. Hiç dibi yokmuş bu işin... Ört ki ölem!³⁵⁴
...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Temel hadis kaynaklarında bu konuda bir rivâyet yer almamaktadır. Uydurma rivâyetlerin toplandığı eserlerde ve bazı tarih kitaplarında değişik şekillerde bulunmaktadır.

ثنا الفضل بن عبد الله بن مخلد حدثنا بن مصفى حدثنا محمد بن حرب عن سعيد بن سنان عن أبي الزاهرية عن
أبي شجرة عن بن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ أَرَأَيْتَ الْأَرْضَ عَلَى مَا هِيَ فَقَالَ: « عَلَى
الْمَاءِ وَالْمَاءِ عَلَى صَخْرَةٍ خَضْرَاءٍ وَالصَّخْرَةُ عَلَى ظَهْرِ حُوتٍ يَلْتَقِي طَرَفَاهُ تَحْتَ الْعَرْشِ الْحُوتِ عَلَى كَاهِلِ مَلِكٍ
قَدَمَاهُ فِي الْهَوَاءِ »

İbn Ömer (r.a.)'in anlattığına göre bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yeryüzünün neyin üzerinde olduğunu sorunca Efendimiz şöyle cevap verdi: Yeryüzü suyun üzerindedir. Su yeşil bir kayanın üzerindedir. Bu yeşil kaya da iki ucu arşın altında bir araya gelen bir balığın sırtındadır. Balık da iki ayağı havada olan bir meleğin sırtındadır.

³⁵⁴ Safahat, Altıncı Kitap, Âsım, 387.

A. Hadisin Kaynakları:

Bu şekliyle İbn Adîy, *el-Kâmil* isimli eserinde, Saîd b. Sinan'ın biyografisini ele aldığı bölümde yer vermiştir³⁵⁵.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

İbn Adî, Saîd b Sinan'ın zayıf ve metruk olduğunu belirten görüşleri zikrettikten sonra, onun uydurma rivâyetlerine örnek olarak bu rivâyeti vermiştir.

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. İbn Adiy Rivâyeti:

El-Fadl b. Abdullah b. Mihled > İbn Musaffâ > Muhammed b. Harb > Saîd b. Sinan > Ebu'z-Zâhiriyye > Ebu Şecere > İbn Ömer.

a. El-Fadl b. Abdullah b. Mihled (ö. 273):

Sadûk ve celil bir râvi olduğu belirtilmiştir³⁵⁶.

b. Muhammed b. Musaffâ (ö. 246):

Ebu Hâtim, “sadûk”, Nesâî, “sâlih” demiş; İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş fakat hata yaptığını belirtmiştir. Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî, karıştırdığını ve münker hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir.³⁵⁷ Ebu Zur'a tedlis yaptığını söylemiştir³⁵⁸.

c. Muhammed b. Harb (ö.192-194):

Ahmed b. Hanbel, hadisini almada bir sakınca olmadığını söylerken, İclî ve Nesâî, “sika”; Ebu Hâtim, “sâlihu'l-hadis” demiş, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir³⁵⁹.

³⁵⁵ İbn Adî, a.g.e., III, 361.

³⁵⁶ Curcânî, Hamza b. Yusuf Ebu'l-Kâsım, *Târîhu Curcân*, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı), (nşr. Muhammed Abdu'l-Muîd Han), Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1981. I. 329.

³⁵⁷ Mizzî, a.g.e., XXVI, 465.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 406.

³⁵⁹ Mizzî, a.g.e., XXV, 44.

d. Saîd b. Sinân (ö. 163-168):

Yahya b. Maîn, “sika değil”; Ebu Hâtim, “hadisi zayıf”; Buhârî, “münkeru’l-hadis”; Nesâî, “metrûkü’l-hadis” diyerek cerh etmişlerdir³⁶⁰.

e. Ebu’z-Zâhiriyye, Hadîr b. Küreyb (ö. 100):

Yahya b. Maîn, İclî, Nesâî ve Yakub b. Sufyân, sika olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Hâtim, hadisini alma konusunda bir sakınca olmadığını, Dârekutnî de kendisinden sika bir râvî hadis aldığına sakınca olmadığını belirtmiştir³⁶¹.

f. Kesîr b. Mürre el-Hadramî Ebu Şecere (ö. ?):

İbn Sa’d, “tâbiînden sika bir râvî”, İclî, “sika”; İbn Hiraş, “sadûk”; Nesâî, “hadisini almakta bir sakınca yok” demiştir. İbn Hibbân *Sikat*’ında zikretmiş, Müslim hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü eserlerinde hadislerine yer vermiştir.³⁶²

g. Abdullah b. Ömer (ö. 73):³⁶³

C. Sonuç:

Yapılan tüm değerlendirmeler ve incelenen râvilerin durumundan anlaşıldığına göre bu hadis uydurmadır.

KONUyla İLGİLİ İKİNCİ HADİS:

Mevzû hadisleri toplayan eserlerde yer alan ve senedi bulunmayan diğer rivâyet de şu şekildedir:

« إِنَّ الْأَرْضَ عَلَى صَخْرَةٍ وَالصَّخْرَةُ عَلَى قَرْنٍ تَوْرٍ فَإِذَا حَرَّكَ النَّوْرُ قَرْنَهُ تَحَرَّكَتِ الصَّخْرَةُ فَتَحَرَّكَتِ الْأَرْضُ

وَهِيَ الزَّلْزَلَةُ »

³⁶⁰ Mizzî, a.g.e., X, 495.

³⁶¹ Mizzî, a.g.e., V, 491.

³⁶² Mizzî, a.g.e., XXIV, 158.

³⁶³ Biyografisi daha önceden geçmişti. Bkz. 153 no’lu dipnot.

Yeryüzü bir kayanın üzerindedir. Kaya öküzün boynuzlarındadır. Öküz boynuzunu sallayınca kaya sallanır. Kayanın sarsıntısıyla da yeryüzü sallanır. Bu da zelzeledir.

A. Hadisin Kaynakları:

Ali el-Kârî'nin *el-Esrâru'l-Merfûa*³⁶⁴, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menâru'l-Münîf*³⁶⁵ ve Kâvucî'nin *el-Lü'lüü'l-Mersû*³⁶⁶ isimli eserlerinde yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa*'da “batıl oluşunda sahih delillerin yer aldığı uydurma rivâyetler” faslında bu rivâyeti zikretmiştir. İbn Kayyim da aynı bab başlığı altında ele aldığı bu rivâyetle ilgili bu hezeyanatlara eserlerine alanlara hayret ettiğini ifade etmiştir. Kâvucî de eserine aldığı bu rivâyetin uydurma olduğunu ifade etmiştir.

B. Sonuç:

Senedi bulunmayan rivâyet uydurmadır.

KONUyla İLGİLİ ÜÇÜNCÜ HADİS:

Konuyla ilgili uzunca rivâyette* Allah'ın ilk yarattığı şeylerin anlatıldığı bölümde İbn Abbas'a isnad edilen ve senedi yer almayan rivâyette bu konu özetle şu şekilde geçmektedir.

Bu rivâyete göre, Cenabı Hakk, ilk defa Levhi mahfûzu bundan sonra sırasıyla kalem, su, beyaz inci, arş, kürsî ve rüzgarı yaratmıştır. Arşı, suyun üzerine; suyu da rüzgarın üzerine koymuştur. Daha sonra da hamele-i arş, arşın etrafı, yerler, dağlar ve denizleri yaratmıştır. Bunlardan sonra da önce sabit olmayan yeşil yakuttan bir kaya

³⁶⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, 450-451.

³⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *el-Menâru'l-münîf fi's-sahih ve'd-da'if*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmî, Beyrut, 1983,78.

³⁶⁶ Kavukci, Ebû'l-Mehasin Şemseddin Muhammed b. Halil b. İbrâhim, *el-Lü'lüü'l-mersû' fima la asla lehu ev bi-aslihi mevzûun*, (nşr. Fevvez Ahmed Zemerli), Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1994,52

* Rivâyet çok uzun olduğu için buraya alınmamıştır. Anlamı özetlenerek verilmiştir.

yaratmıştır. Bu kaya için, sıfatı ve azameti düşünilemeyecek kadar büyük bir öküz yaratmış ve bu kayanın altına girmesini emretmiştir. O da kayayı sırtına veya karnına yüklenmiştir. İlk başta bu öküzün belli bir yeri yoktu. Sonra, büyüklüğüne ve gözlerinin parıltısına bakmaya kimsenin gücünün yetmeyeceği balık yarattı. Sonra ona öküzün ayakları altına girmesini emretti. Bu balığın ismi “behemut”tur. Sonra o balığı suyun üzerine sabitledi. Suyun altı, karanlık havanın ve yerlerin hepsi bir meleğin iki omzundadır. Melek kayanın üzerindedir. Kaya, öküzün; öküz, balığın; balık suyun; su, havanın; hava, karanlığın üzerindedir. Karanlığın daha ötesine yaratılmışların bilgisi kesilmiştir.

A. Hadisin Kaynakları:

Bu rivâyet, *el-Ünsü'l-celil bi-târihi'l-Kuds ve'l-Halil*³⁶⁷ isimli eserde yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisle ilgili bir değerlendirme olmadığı gibi senedi de mevcut değildir. Dolayısıyla bu sözün Hz. Peygamber'e ait olmadığını söyleyebiliriz.

9. HAYATIN ĞANİMET OLUŞU

Mehmed Âkif, dünya hayatının önemsiz olduğu düşüncesine, “ne ekersen onu biçersin” atasözüyle karşı çıkıyor. Dünyanın fânî olmadığını, dünyaya gelmekten maksadın ne olduğunu araştırmak gerektiğini ifâde ediyor. Ayrıca bu hayatın ganimet bilinip bu ganimetten istifâde edilmesi gerektiğini beyan eden hadise işaret ediyor.

...

Sen ey sersem ki «üç günlük hayâtın hükmü yok»der de,

Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;

Ne ekmiştin ki mahsul istiyorsun bir de ferdadan?

Senin meşrû‘ olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!

³⁶⁷ Ebü'l-Yümn, Mücürüddin Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-târihi'l-Kudüs ve'l-Halil*, (nşr. Adnan Yunus Abdülmecid Ebû Tebbâne), Mektebetu Dendis, Amman, 1999, I, 33.

...

«Cihanın aslı yoktur, çünkü fânîdir» diyen sersem,
Ne der «öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar» dersem?
Nedir dünyâya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?
Ganimettir hayâtın, iğtinam et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfas-ı ma'dûden!
Bu âlem imtihan meydanıdır ervah için madam,
Demek: insan değilsin eylemezsen durmayıp ikdam³⁶⁸

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Hz. Peygamber (s.a.v.), elde içinde bulunan nimetin kıymetinin bilinmesi gerektiğini belirtmek üzere bu nimetlerin önemlilerinden olan beş şeye dikkat çekmektedir.

وكيع عن جعفر بن برقان عن زياد بن جراح عن عمرو بن ميمون أن النبي (ص) قال لرجل: «إِغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسِ شَبَابِكَ قَبْلَ هَرَمِكَ ، وَصِحَّتِكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَغِنَاءِكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفَرَاغِكَ قَبْلَ شُغْلِكَ ، وَحَيَاتِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ»

Beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetini bil: İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz bu şekliyle İbn Ebi Şeybe'nin *Musannef*,³⁶⁹ Abdullah b. Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rikâk*³⁷⁰, İbn Ebi'd-Dünya'nın *Kasru'l-Emel*³⁷¹, Hâkim'in *Müstedrek*³⁷² ve Beyhakî'nin *Şuabu'l-İman*³⁷³ isimli eserlerinde yer almaktadır.

³⁶⁸ *Safahat*, Beşinci Kitap, Hâtıralar, 285- 286.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hâkim bu hadisle ilgili yaptığı değerlendirmede, hadisin sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde kitaplarına almadıklarını ifade etmiştir. Zehebî de bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğunu söylemiştir³⁷⁴.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. İbn Ebî Şeybe Rivâyeti:

Veki' > Cafer b. Burkan > Ziyad b. Cerrah > Amr b. Meymûn.

a. Vekî' b. Cerrâh Ebû Süfyan el-Kûfî (ö.196):

Ahmet b. Hanbel, "ilmi, Veki' den daha iyi anlayan birini görmedim, hâfız hâfız" demiş; Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Maîn "sika" diyereka ta'dil etmişlerdir³⁷⁵. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, hâfız ve mutkin sıfatlarıyla vasıflandırmıştır³⁷⁶.

b. Cafer b. Burkân (ö 154):

Ahmed b. Hanbel, "Zührî'nin rivâyetlerinde hata yapmıştır. Bunun dışındakilerden yaptığı rivâyetlerin alınmasında bir sakınca yoktur" demiş ve Meymûn ve Yezîd b. el-Esam'dan yaptığı rivâyetlerde sadûk ve sika olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn de onun ümmi oluşunun yanında Zührî'nin dışındakilerden yaptığı rivâyetlerde sika ve sadûk olduğunu söylemiştir³⁷⁷.

³⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Musannef*, (nşr. Muhammed b. Abdullah el-Cuma, Muhammed b. İbrâhim el-Lehidân), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2004, XII, 157.

³⁷⁰ Abdullah b. Mübârek, *a.g.e.*, I, 2.

³⁷¹ İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *Kasru'l-Emel*, (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1997, 89.

³⁷² Hâkim, *Müstedrek*, IV, 447.

³⁷³ Beyhaki, *Şuabü'l-İmân*, XII, 263.

³⁷⁴ Hâkim, a.y.

³⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IX, 39; İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 109.

³⁷⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 562.

³⁷⁷ Mizzî, *a.g.e.*, V, 11.

c. Ziyad b. Cerrâh (ö. ?):

*Nesâi sika olduğu söylemiş, İbn Hibbân, Sikât'ında zikretmiştir*³⁷⁸.

d. Amr b. Meymûn (ö. 75):

Tâbiûnin muhaddislerinden olup hadîs âlimidir. Câhiliyye döneminde doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Peygamber Efendimiz zamânında Müslüman olmuş, ancak Peygamber Efendimizi göremediği için sahâbî olamamıştır. Eshâb-ı kirâmdan Muâz bin Cebel'in Yemen vâililiği sırasında, onunla tanışıp müslüman oldu. Hadîs ilminde sağlam ve güvenilir bir râvî olduğunda ittifak edilmiş, İbn Hibbân *Sikat'*ında zikretmiştir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer almıştır³⁷⁹.

2. Abdullah b. Mübârek Rivâyeti:

Cafer b. Burkan > Ziyad b. Cerrah > Amr b. Meymun.

3. İbn Ebi'd-Dünyâ Rivâyeti:

İshâk b. İbrâhim > Abdullah b. Mübârek > Abdullah b. Ebî Hind > Ebû Hind > İbn Abbas.

a. İshâk b. İbrâhîm (*İshâk b. Râhûye*) (ö.238):

Müslümanların imamlarından biri olarak kabul edilmiştir. Zühd ve verâ sahibi olarak tanınmış hadis ve fıkıh âlimidir. Irak, Yemen, Hicaz ve Şam'a seyahatleri olmuştur. Sonra Şam'a dönmüş, Nişabur'u vatan edinmiş ve orada ölmüştür³⁸⁰. Nesâi, sika olduğunu söylemiş, Ahmed b. Hanbel, Irakta benzerini tanımıyorum demiştir. Nuaym b. Hammad; Horasan'da İshâk hakkında birisini konuşurken görürsen onu dini konusunda itham edebilirsin demiştir. Buhârî onun teşvikiyle sadece sahih hadisleri toplamak amacıyla Cami' u's-Sahih'ini kaleme almıştır³⁸¹.

³⁷⁸ Mizzî, *a.g.e.*, IX, 442; İbn Ebî Hatim, *a.g.e.*, III, 527.

³⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 109; İbn Hibban, *a.g.e.*, V, 166; Buhârî, *Târih*, VI, 367.

³⁸⁰ Mizzî, *a.g.e.*, II, 373

³⁸¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 195; İbn Ebî Hatim, *a.g.e.*, II, 209.

b. *Abdullah b. Mübârek (ö. 181)*³⁸²:

c. *Abdullah b. Said b. Ebî Hind (ö. 147)*:

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, bir rivâyette “sika sika”, bir rivâyette de “sika memun” demiştir. Yahya b. Maîn sika olduğunu, Nesâî, hadisini almada bir sakınca olmadığını söylemiş, İbn Hibbân *Sikat*’ında zikretmiştir. İbn Ebî Hâtim ise zayıf olduğunu söylemiştir³⁸³.

d. *Said b. Ebî Hind (ö. 110)*:

Fezarlıdır. Abdullah b. Said b. ebi Hind’in babasıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir. İbn Hibbân *Sikat*’ında zikretmiştir. Abdulmelik b. Hişam’ın halifeliğinin başlarında, Hicri 110 yılında vefât etmiştir³⁸⁴.

e. *Abdullah b. Abbas: (ö. 68)*

Hiz. Peygamber’in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivâyet edenler arasında yer alan sahâbîdir. Çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden (müksirûn) biri olarak naklettiği 1660 hadisin bir kısmını bizzat Hz. Peygamberden duymuştur. Mûteber hadis âlimleri onun rivâyet ettiği hadislere önem vermişlerdir. 75 hadisini Buhârî ve Müslim müştereken, 120 hadisini yalnız Buhârî, 9 hadisini de Müslim tahrir etmiştir. Kendisinden de 197 kişi hadis nakletmiştir. Çok hadis rivâyet etmiş olmanın yanında hadis öğretimine de önem vermiştir. “Din ilmini ancak şahitliğini kabul ettiğiniz kişilerden öğreniniz” demiş, bazı tâbiîler hakkında cerh anlamı taşıyan değerlendirmeler yapmıştır³⁸⁵.

4. *Hâkim’in Rivâyeti*

Hasan b. Halim el-Mervezî > Ebu’l-Müveccih > Abdân > Abdullah b. Ebî Hind > Ebû Hind > İbn Abbas.

³⁸² Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 280-281 no’lu dipnotlar.

³⁸³ Mizzî, *a.g.e.*, XV, 39; İbn Ebî Hatim, *a.g.e.*, V, 70.

³⁸⁴ Mizzî, *a.g.e.*, XI, 93.

³⁸⁵ Bkz. Eroğlu, Muhammet, “Abdullah b. Abbas”, DİA, I, 75-78.

a. *Hasan b. Halim el-Mervezî:*

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. *Ebu'l-Müvecceh, Muhammed b. Amr el-Fezârî (ö. 282) :*

Çok hadis rivâyet eden, sünen ve ahkâmı tasnif eden büyük bir muhaddistir.³⁸⁶
Buharî, hakkında “fihi nazar” demiştir³⁸⁷.

c. *Abdullah b. Osman (Abdân) (ö. 221)³⁸⁸:*

5. *Beyhakî'nin Birinci Rivâyeti:*

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Safar el-İsbehânî > İbn Ebi'd-Dünya
> İshâk b. İbrâhim > Abdullah b. Mübârek > Abdullah b. Ebî Hind > Ebû Hind > İbn
Abbas.

a. *Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Safar el-İsbehânî*

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. *İbn Ebi'd-Dünya (ö. 281):*

Sâlih Cezere ve Ebû Hâtim er-Râzî “sadûk”, İbnü'l-Cevzî “sika sadûk” terimlerini kullanırken el-Mizzî, İbn Hacer el-Askalânî, Sehâvî ve Zebîdî onu hadis hâfızı olarak nitelendirmişler, bazı râvilerin tenkidinde zaman zaman görüşüne başvurmuşlardır. Münker hadisler rivâyet etmesiyle tanınan Muhammed b. İshâk el-Lü'lûî el-Belhî'den ve İbn Ebû Hâtim'in yalancılar arasında saydığı Muhammed b. İshâk b. Yezîd ed-Dabbî'den rivâyette bulunması sebebiyle tenkit edilmişse de hadiste hâfızlık derecesine çıkmış bir kimse olduğu için uydurma rivâyetleri ayırt edebileceği ve bu tür kişilerden yaptığı rivâyetlerin son derece sınırlı olduğu belirtilmiştir. Onun sadece nazil isnadlarla meşgul olduğu İddiası doğru olmayıp kendisinin nisbî olarak âlî rivâyetleri vardır. İbn Ebü'd-Dünyâ ayrıca, tanınmayan kimselerden ve akranı şahsiyetlerden rivâyette bulunduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak hocalarının büyük

³⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, XIII, 347;

³⁸⁷ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, VIII, 35.

³⁸⁸ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 247 no'lu dipnot.

çoğunluğunun Kütüb-i Sitte'de rivâyetleri yer alan muhaddisler olduğu, geri kalan az sayıda kişinin tanınmayan râviler arasında bulunduğu, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Tirmizî, Abbas ed-Dûrî gibi akranından ve İbn Ebû Hâtim gibi talebelerinden rivâyette bulunmasının ise tenkit sebebi sayılmayacağı belirtilmiştir³⁸⁹.

4. Beyhakî'nin İkinci Rivâyeti:

Abdullah b. Mübârek > Cafer b. Burkan > Ziyâd b. Cerrâh > Amr b. Meymûn

d. Sonuç:

Tabiinden olan Amr b. Meymûn'dan gelen Abdullah b. Mübârek, Beyhakî ve İbn Ebî Şeybe rivâyetleri sahabi râvîsi atlanmış olduğu için mürseldir. Ancak İbn Abbas'dan gelen İbn ebi'd-Dünyâ, Hâkim ve Beyhakî rivâyetleri muttasıl olarak Hz. Peygamber'e ulaşmıştır. Senesinde illetli veya zayıf bir râvî bulunmadığından bu rivâyet sahihtir.

10. İLİM TAHSİLİNİN GEREKLİLİĞİ

Mehmed Âkif, ayeti başlık olarak alıp, o mânâ doğrultusunda mısralar dile getirdiği şiirlerden birisinde, ilim tahsilinin farz olduğunu belirten hadise işaret ediyor.

...

O îman kuvvet ihzâriyle emretmişti... Lâkin biz

«Tevekkelnâ» deyip yattık da kaldık böyle en âciz!

O îman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...

Ne cahil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi, dünyânın! ³⁹⁰

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Dinimiz ilme çok önem vermiştir. Âlimler övülmüş, cehalet kötü görülmüş, Müslümanlar her zaman ilim sahibi olmaya teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in

³⁸⁹ Bkz. Hatiboğlu, İbrâhim, "İbn Ebû'd-Dünyâ", DİA, XIX,457.

³⁹⁰ *Safahat*, Beşinci Kitap, Hâtıralar, 290.

ilmin önemiyle ilgili bir çok hadisi vardır. Yukardaki mısralarda geçtiği şekliyle, ilim talebinin farz olduğunu bildiren bir rivâyet şu şekildedir.

حدثنا هشام بن عمار حدثنا حفص بن سليمان حدثنا كثير بن شنظير عن محمد بن سيرين عن أنس بن مالك

قال قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم : « طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَوَأَضِعُ الْعِلْمَ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلَّدِ

الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ »

İlim talebi her Müslümana farzdır. İlmî, ona layık olmayan kimseye öğretmek, domuzun boynuna mücevherat, inci, altın takmak gibidir.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Kütübü Tisa içerisinde sadece *İbn Mâce*'de³⁹¹, ayrıca *Mu'cemu'l-Evsat*'ta³⁹² 9 farklı senedle yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

İbn Mâce'deki rivâyetle ilgili, Zevâid'de, isnadında bulunan Hafs b. Süleyman'ın zayıf olması sebebiyle hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir. Mizzî, bu hadisin hasen derecesine yükselecek kadar çok rivâyet edildiğini belirtmiştir. Elbânî, İbn Mâce rivâyetinin ilk cümlesinin sahih olduğunu “وَاضِعُ الْعِلْمِ” ibaresinden sonrasının zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁹³ İsmail Lütî ÇAKAN *Hadis Usûlü* kitabında “Sened Tetkîki Sonuçlarına Göre Meşhur Hadis” başlığı altında “hasen olan meşhur hadis” kısmına misal olarak bu hadisi örnek göstermiştir.³⁹⁴

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. İbn Mâce Rivâyeti:

Hişam b. Ammâr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Şinzîr > Muhammed b. Sîrîn > Enes b. Mâlik.

³⁹¹ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

³⁹² Taberânî, *Evsat*, I, VII; II, 289, 297; III, 57; IV, 245; VI, 96; VIII, 195, 258, 347.

³⁹³ Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, I, 44.

³⁹⁴ Bkz. Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2007, 111, 112.

a. *Hişam b. Ammâr* (ö. 246):

Yahya b. Maîn ve İclî, “sika”; Nesâî, “hadisini almakta sakınca yoktur”; Dârekutnî, ve Ebû Hâtim “sadûk” demiştir.³⁹⁵

b. *Hafs b. Süleyman* (ö. 180):

Ahmed b. Hanbel onda beis olmadığını söylemiştir. İbn Maîn “sika değil”; Ali b. el-Medîni, “hadisi zayıf”; Müslim, “metrûk”; Nesâî “sika değil, hadisi yazılmaz”; Ebû Hâtim “zayıf, hadisi yazılmaz, metrûk”; Abdurrahman b. Yusuf b. Hirâş “kezzâb, metrûk, hadis uydurur” demiştir³⁹⁶.

c. *Kesîr b. Şinzîr* (ö. 140):

Yahya b. Maîn “sâlih”; Ebû Zur’a “leyyin”; İbn Adiy “hadisinin sağlam olmasını umuyorum” demiştir. Nesâî hariç Kütüb-i Sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmiştir³⁹⁷.

d. *Ebu Bekr Muhammed b. Sîrîn* (ö. 110).³⁹⁸

e. *Enes b. Mâlik* (ö. 93).³⁹⁹

2. *Taberânî Rivâyeti:*

Mûsâ b. Sehl > Hişam b. Abdu'l-Melik > El-Muâfi b. İmrân > İsmâil b. İyâş > Yunus b. Yezîd el-Îlî > Zührî > Enes b. Mâlik.

a. *Mûsâ b. Sehl* (ö. 307):

Ebû İmrân diye bilinir. Mizzî ve İbn Hacer eserlerinde kendisinden bahsetmişler, ancak hakkında olumlu ya da olumsuz bir ifâde kullanmamışlardır.⁴⁰⁰ Zehebî, Darekutnî'nin kendisini tevsik ettiğini ifâde etmiştir⁴⁰¹.

³⁹⁵ Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 242; Zehebî, *Siyer*, XI, 420.

³⁹⁶ Mizzî, *a.g.e.*, VII, 11.

³⁹⁷ Mizzî, *a.g.e.*, XXIV, 122; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VII, 153.

³⁹⁸ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 161 no'lu dipnot.

³⁹⁹ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 321 no'lu dipnot.

b. Hişâm b. Abdu'l-Melik el-Hımsî (ö. 251):

Nesâî bir defasında hadisini almakta beis olmadığını bir defasında da sika olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtım, “mutkin” demiştir. İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir. Kendisinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce hadis rivâyet etmiştir⁴⁰².

c. El-Muâfi b. İmrân (ö. 200...):

İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir. Sadûk bir râvîdir.⁴⁰³

d. İsmâil b. İyâş (ö.181-182)⁴⁰⁴:

e. Yûnus b. Yezîd el-Îlî (ö. 152):

Zührî'nin hadislerini Ma'mer'den sonra en iyi bilen kişidir. Çünkü onun hadislerini yazmıştır. Sika bir râvî olduğu söylenmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendisinden hadis rivâyet etmiştir⁴⁰⁵.

f. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124)⁴⁰⁶:

D. Sonuç:

Yapılan değerlendirmeler hadisin zayıf veya hasen olduğu doğrultusundadır. İbn Mâce'de yer alan rivâyetin râvileri arasında bulunan Hafs b. Süleyman hakkında yapılan olumsuz değerlendirmeler bu rivâyetin zayıf olduğunu düşündürmektedir. Ancak Taberânî'de yer alan rivâyetin râvileri arasında cerhedilen râvî bulunmaması ve hadis hakkında yukarıda belirttiğimiz değerlendirmeler sonucunda hadisin hasen olduğu kanaati ağır basmaktadır.

⁴⁰⁰ Mizzî, *a.g.e.*, XXXIV, 137; İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 204.

⁴⁰¹ Zehebî, *Siyer*, XIV, 262.

⁴⁰² Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 223.

⁴⁰³ Zehebî, *Siyer*, IX, 86; İbn Ebû Hâtım, *a.g.e.*, VIII, 400.

⁴⁰⁴ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 101 no'lu dipnot.

⁴⁰⁵ Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 551.

⁴⁰⁶ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 214 no'lu dipnot.

11. İLİM ÇİN'DE DE OLSA GİDİP ÖĞRENMEK

Mehmed Âkif, Âsım adlı şiirde, bir köydeki öğretmenin kovulmasına çok kızdığını ifâde ettiği mısraların arasında, ilmin önemini belirtmek üzere, gerektiğinde ilim için Çin'e bile yolculuk yapılabileceğini belirten hadise işaret ediyor.

...

Müslüman elde asâ, belde divit, başta sarık;
Sonra sırtında yedek, saplı beş on deste çarık
Altı aylık yolu, dağ taş demeyip çiğneyerek
Çin-i Mâçin'deki bir ilmi gidip öğrenecek⁴⁰⁷

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Bir önceki konuda incelediğimiz hadisle yakından ilgili olan hadisimiz şu şekildedir.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ ، أخبرنا أبو الحسن علي بن محمد بن عقبة الشيباني ، حدثنا محمد بن علي بن عفان ، ح وأخبرنا أبو محمد الأصبهاني ، أخبرنا أبو سعيد بن زياد ، حدثنا جعفر بن عامر العسكري ، قال : حدثنا الحسن بن عطية ، عن أبي عاتكة ، - وفي رواية أبي عبد الله - حدثنا أبو عاتكة ، عن أنس بن مالك ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ ، فَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz. Çünkü ilim öğrenmek her müslümana farzdır.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz *Şuabu'l-îman*'da yer almaktadır⁴⁰⁸.

⁴⁰⁷ *Safahat*, Altıncı Kitap, Âsım, 371.

⁴⁰⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, II, 253.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Sehâvî hadisin zayıf olduğunu söylerken, İbn Hibbân batıl olup aslının bulunmadığını belirtmiştir⁴⁰⁹.

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

Hadisin metninde tahvil vardır. İki ayrı sened Hasan b. Atiyye'de birleşmektedir. Bunları iki ayrı rivâyet gibi değerlendireceğiz.

1. Beyhakî'nin Birinci Rivâyeti:

Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed > Muhammed b. Ali b. Affân > Hasan b. Atiyye > Ebû Âtike > Enes b. Mâlik.

a. Ebû Abdullah el-Hâfız

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. Muhammed b. Ali b. Affân (ö. 277):

Muhaddisu's-sika (güvenilir hadisçi) diye tanınır. Dârekutnî de güvenilir olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰

d. Hasan b. Atiyye (ö. 211):

Ebû Hâtim sadûk olduğunu belirtmiştir.⁴¹¹

e. Tarîf b. Selmân Ebû Âtike (ö. ?):

Buhârî, "münkeru'l-hadis"; Nesâî, "sika değil" demiştir. Dârekutnî⁴¹² ve İbn Ebî Hâtim hadisinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴¹³

⁴⁰⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, I, 121

⁴¹⁰ Zehebî, *Siyer*, XIII, 27.

⁴¹¹ Mizzî, *a.g.e.*, VI; 213.

⁴¹² Mizzî, *a.g.e.*, XXXIV, 5;

2. Beyhakî'nin İkinci Rivâyeti:

Ebû Muhammed el-İsbehânî > Ebû Said b. Ziyad > Cafer b. Âmir el-Askerî > Hasan b. Atiyye > Ebû Âtike > Enes b. Mâlik.

a. Ebû Muhammed el-İsbehânî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Ebû Said b. Ziyad (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. Cafer b. Muhammed b. Âmir el-Askerî (ö. 272):

İbn Ebû Hâtim sadûk demiştir.⁴¹⁴

D. Sonuç:

Hadis hakkında yapılan değerlendirmelerin yanında incelediğimiz râvîlerden Ebû Âtike hakkında yapılan olumsuz değerlendirmeler hadisin uydurma olduğunu göstermektedir.

12. ASR SÛRESİNİN FAZİLETİ

Mehmed Âkif, Âsım adlı şiirde Ashâb-ı Kirâm'ı övücü mısraların arasında onların birbirlerinden ayrılırlarken Asr Sûresini okuduklarını belirterek, bu Sûrenin meâlini de çok vecîz bir şekilde mısralara döküyor.

...

O nasıl kalb, o nasıl azm, o nasıl itmînân?

İşte tevfik-ı İlâhî'ye yürekten inanan;

İşte «la havfe aleyhim» diye Kur'an-ı Hakîm,

Bu velî zümreyi etmektedir ancak tekrîm.

Hâlık'ın na-mütenâhî adı var, en başı: Hak.

Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!

⁴¹³ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IV, 494.

⁴¹⁴ Hafîb, *a.g.e.*, VII, 181.

Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,

Mutlaka Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?

Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;

Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,

Sonra hak, sonra sebât, işte kuzum insanlık.

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.⁴¹⁵

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Sahabenin birbirleriyle karşılaştıklarında ve ayılırlarken Asr sûresini okuduklarını belirten rivâyet iki farklı kaynakta şu şekilde geçmektedir:

حدثنا محمد بن هشام المستملي قال حدثنا عبيد الله بن عائشة قال حدثنا حماد بن سلمة عن ثابت البناني عن

أبي مدينة الدارمي وكانت له صحبة قال: « كَانَ الرَّجُلَانِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا التَّقِيَا لَمْ يَفْتَرِقَا

حَتَّى يَقْرَأَ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ثُمَّ يُسَلِّمُ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ »

Resûlullahın Ashâbından iki kimse karşılaştıklarında biri diğerine “ve'l-Asr, inne'l-insâne lefî husr...” sûresini okuyup selam vermeden birbirinden ayrılmazlardı.

Beyhakî rivâyetinde mânâ biraz farklı olarak şöyledir:

Resûlullahın Ashâbından iki kimse karşılaştıklarında ve birbirlerinden ayrılacakları zaman onlardan biri Asr Sûresini okur, sonra biri diğerine selâm vererek ayrılırlardı.

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisi Taberânî⁴¹⁶ ve Beyhakî⁴¹⁷ eserlerine almışlardır.

⁴¹⁵ Safahat, Altıncı Kitap, Âsım, 400.

⁴¹⁶ Taberânî, Evsat, V, 215.

⁴¹⁷ Beyhakî, Şuabü'l-Îmân, VI, 501.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Heysemî, bu hadisi Taberânî'nin rivâyet ettiğini ve râvilerinden İbn Âişe hariç diğerlerinin sahih hadisin râvileri olduğunu, İbn Âişe'nin de sika bir râvî olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸

C. Râvilerin Değerlendirilmesi:

1. Taberânî Rivâyeti:

Muhammed b. Hişâm el-Mustemlî > Ubeydullah b. Âişe > Hammâd b. Seleme > Sabit el-Bunânî > Ebû Medîne ed-Dârimî.

a. Muhammed b. Hişam el-Mustemlî (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Ubeydullah b. Âişe (ö. 228):

Asıl adı Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs'tır. İşî, Âişî ve İbn Âişe diye bilinir. Ahmed b. Hanbel "sadûk"; Ebû Hâtim "sika-sadûk" demiştir⁴¹⁹.

c. Hammâd b. Seleme b. Dînar el-Basrî (ö. 167):

İmam, hâfız, şeyhü'l-islâm, mutkin, ehl-i vera', nusretü's-sünne olarak tanınmaktadır. Es-Sâcî, "hâfız, sika, me'mûn"; İbn Sa'd, "sika, kesîru'l-hadis"; el-İclî, "sika, sâlih ve hasenu'l-hadis" diyerek nitelendirmektedirler⁴²⁰.

d. Sâbit el-Bunânî (ö. 127):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümü kendinden hadis rivâyet etmiştir. İclî, "sika, sâlih"; İbn Sa'd, "sika, me'mun"; Nesâî, "sika" demiş, Ebû Hâtim Enes b. Mâlik'in en sağlam arkadaşının Zühri'den sonra Sâbit olduğunu belirtmiştir. Kendisiyle kırk sene arkadaşlık yapmıştır⁴²¹.

⁴¹⁸ Heysemî, *a.g.e.*, X, 552.

⁴¹⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XIX, 147.

⁴²⁰ Buhârî, *et-Târîh*, III, 22; İbn Hibban *a.g.e.*, VI, 216; Mizzî, *a.g.e.*, VII, 253.

⁴²¹ Mizzî, *a.g.e.*, IV, 342.

e. Abdullah b. Hısn ed-Dârimî (ö. ?):

Ebû Medîne künyesiyle bilinir. Taberânî, rivâyetin senesinde kendisinin sahabî olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de, Taberânî'nin bu kişiye sahabi dediğini belirterek Asr Sûresiyle ilgili hadisi rivâyet ettiğini söylemiştir⁴²².

2-Beyhakî Rivâyeti:

Ebû Tâhir el-Fakih > Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Kattân > İbrâhim b. el-Haris el-Bağdâdî > Yahya b. Ebû Bekr > Hammâd b. Seleme > Sabit el-Bunânî > Abdullah b. Hısn ed-Dârimî

a. Ebû Tâhir el-Fakih (ö.410):

İbn Mahmiş, Horasan şeyhi ve allame kudve diye tanınır. Döneminde Şâfi mezhebinin ve hadisçilerin imamı, dayanağı ve müftüsüydü⁴²³.

b. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Kattan (ö. 332):

Şeyh, âlim, müsnedu Horasan ve sâlih diye anılırdı. Ebû Abdullah el-Hâkim “defalarca onun meclisinde bulundum, ondan hiç bir şey bana sahih gelmedi” demiştir. Zehebi onun semasının sahih olduğunu belirtmiştir⁴²⁴.

c. İbrâhim b. el-Hâris el-Bağdâdî (ö. 265):

Sadûktur.⁴²⁵

d. Yahya b. Ebû Bükeyr (ö. 208):

Kütüb-i Sitte müelliflerinin tümünün hadislerine yer verdiği, İclî ve İbn Maîn'in sika kabul ettiği bir râvîdir.⁴²⁶

⁴²² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 60.

⁴²³ Zehebî, *Siyer*, XVII, 277.

⁴²⁴ Zehebî, *Siyer*, XV, 318.

⁴²⁵ İbn Hacer, *Takrib*, I, 54.

⁴²⁶ Zehebî, *Siyer*, IX, 499.

D. Sonuç:

Hadisimiz mevkuf haberdir. İki kaynakta da muttasıl olarak Sahabî'ye ulaşmaktadır. Cerhedilen bir râvî de bulunmadığından rivâyet sahihtir.

KONUyla İLGİLİ İKİNCİ HADİS:

Sahâbenin Asr Sûresini okuma sebebini bazı tefsirlerde yer alan şu hadis-i şeriften anlıyoruz.

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَنْ قَرَأَ سُورَةَ وَالْعَصْرِ غُفِرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ وَكَانَ مِمَّنْ تَوَاصَى بِالْحَقِّ

وتَوَاصَى بِالصَّبْرِ »

Kim Asr sûresini okursa, Allahü teâlâ onun günahlarını affeder. Hakkı ve sabrı tavsiye edenlerden olur.

A. Hadisin Kaynakları:

Bu hadis, hadis kaynaklarında yer almamakta, Zemahşerî⁴²⁷ ve Ebu's-Suud⁴²⁸ tefsirlerinde senedsiz bir şekilde geçmektedir.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadisle ilgili herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Senedi de bulunmadığı için hadis hakkında bir değerlendirmede bulunamıyoruz.

13. EN ZOR SAVAŞ NEFİSLE YAPILAN SAVAŞTIR

Mehmed Âkif, cenge katılacak çok kişinin bulunabileceğini, ancak nefsiyle mücadele etmenin çok zor olduğunu belirtmek üzere hadise atıfta bulunuyor.

...

Tepeden tırnağa her gün donanıp sırsıklam,

⁴²⁷ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf*, (nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, IV, 801.

⁴²⁸ Ebu's-Suud Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (nşr. Abdu'l-Kâdir Ahmed Atâ), Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîsiyye, Riyâd, ts., V, 575.

Hani, yuttuksa o tükürükleri, faslam faslam,
Vatan uğruna efendim, vatan uğruna bütün.
Biz o zilletlere katlanmamış olsaydık dün,
Memleket yoktu bugün, yoktu, iyâzen-billah...
Öyle üç balgam için millete kıymak da günâh.
Herif ancak bizi bir parçacık olsun saydı;
Başiboş kalmaya gelmezdi, eğer kalsaydı,
Mülkü satmıştı yâ düşmanlara, ondan da geçin,
Yıkmadık âile koymazdı Hudâ hakkı için.
Bulunur pek çok adam cenge koşup can verecek;
Harbin en müşkili haysiyyeti kurban etmek...
Bu fedâîliği bir biz göze aldirmıştık.⁴²⁹

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Nefisle yapılan mücadelenin zorluğu, şu şekilde rivâyet edilmektedir:

حدثنا ابو بكر بن خلاد قال ثنا أبو الربيع الحسين بن الهيثم المهري قال ثنا هشام بن خالد قال ثنا أبو خلود
عتبة بن حماد ولم يكن بدمشق أحفظ لكتاب الله تعالى منه عن سعيد يعني ابن بشير عن قتادة عن العلاء بن زياد عن أبي
ذر قال سألت رسول الله صلى الله عليه و سلم أَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ قَالَ: « أَنْ تُجَاهِدَ نَفْسَكَ وَ هَوَاكَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ
وَ جَلَّ »

*Ebû Zerr (r.a), Resûlüllâh (a.s)'a hangi cihâdın daha fâziletli olduğunu sorunca,
Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirmişdir: Allah azze ve celle için, nefsinle ve
hevanla mücadele etmendir.*

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz *Hilye*'de geçmektedir⁴³⁰.

⁴²⁹ *Safahat*, Altıncı Kitap, Âsım, 405.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Elbânî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir⁴³¹.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Ebû Nuaym Rivâyeti:

Ebû Bekr b. Halâd > Ebu'r-Rebî' el-Huseyn > Hişâm b. Hâlid > Utbe b. Hammâd > Saîd b. Beşîr > Katâde b. Diâme > Alâ b. Ebî Ziyâd > Ebû Zerr el-Gıfârî

a. Ebû Bekr b. Halâd (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

b. Ebu'r-Rebî' el-Huseyn b. El-Heysem el-Mihri (ö. ?):

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

c. Hişâm b. Hâlid (ö. 246):

Ebû Hâtim, “sadûk” demiş, İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir.⁴³²

d. Utbe b. Hammâd (ö. ?):

Ebû Hâtim, “şeyh”; Hatib, “sika” demiş, İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir.⁴³³

e. Saîd b. Beşîr (ö. 169):

Güvenilirliği konusunda, hakkında farklı rivâyetler vardır. Ancak sika ve sadûk olduğu ağırlıklı olarak belirtilmiştir.⁴³⁴

f. Katâde b. Diâme ö. (117):

Hicrî 60 veya 61 yılında âmâ olarak doğdu. Bedevî bir aileye mensuptur. Siyasî bakımdan büyük çalkantıların olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen Katâde herhangi

⁴³⁰ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II, 249.

⁴³¹ Elbânî, *Silsiletü's-Sahîha*, III, 483.

⁴³² Mizzî, *a.g.e.*, XXX, 198.

⁴³³ Mizzî, *a.g.e.*, XIX, 303.

⁴³⁴ Mizzî, *a.g.e.*, X, 348.

bir tarafın yanında yer almadı, ölünceye kadar ilimle meşgul oldu. Güçlü hâfızası insanlar arasında darbı mesel haline geldi. Duyduğu her şeyi ezberlediğini söylediği Saîd b. Müseyyeb'in yanında sekiz gün kaldıktan sonra onun kendisine, "Artık git, zira bende ne varsa aldın" dediği zikredilmiştir. Hadis otoriteleri ondan "sika râvi" ve "hâfız" diye söz etmiş, Ali b. Medîni, büyük şehirlerdeki isnad zincirlerinin isimleri üzerinde keşiştiği altı kişiden birinin Katâde olduğunu söylemiştir. Hadislerine Kütüb-i Sitte'de yer verilen Katâde, sahabe içinde sadece Enes b. Mâlik'ten hadis aldığı halde başka sahâbîlerden de aldığı anlayışına yol açan rivâyetleri sebebiyle eleştirilmiş, Ebû Dâvûd es-Sicîstânî, onun bizzat dinlemediği otuz kadar kimseden hadis rivâyet ettiğini zikretmiştir. Ancak Katâde, rivâyetlerinde kullandığı "haddesenâ" ve "kale" lafızlarıyla hangi hadislerin rivâyet zincirinin tam, hangisinin eksik olduğunu göstermiş, bu sebeple Şu'be b. Haccâc, Katâde'nin rivâyet ettiği hadislerin mürsel olanıyla olmayanını ayırabildiğini söylemiştir. Diğer taraftan tedlîs anlamına gelen bu çeşit mürsellerin o dönemlerde çok yadırganmadığı, sahabeden de bu tür rivâyetleri olanların bulunduğu belirtilmiş, meselâ Abdullah b. Abbas'ın rivâyet tarzının çok defa bu olduğu, onun da sahabeden alıp Resûlullah'a nisbetle rivâyet ettiği ifâde edilmiştir. Bu eleştirilere rağmen büyük hadis imamlarının Katâde'nin rivâyetlerini eserlerine almış olması onunla ilgili bir güven probleminin bulunmadığını göstermektedir.⁴³⁵

g. Alâ b. Ebî Ziyâd (ö. 94):

Basra ehlinin âbid ve kurrâlarındandı. İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir. Sika bir râvidir. Mürselleri vardır. Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.⁴³⁶

h. Ebû Zerr el-Gıfârî (ö. 32):

Hanîfler'le yakın ilgisi olduğu anlaşılan ve ilk bedevî müslüman diye bilinen Ebû Zerr'in dördüncü veya beşinci kişi olarak İslâmiyet'i kabul ettiği rivâyet edilir. Ebû Zer Uhud veya Hendek Gazvesi'nden sonra Medine'ye hicret etti. Ashâb-ı Suffe ile beraber Mes-cid-i Nebevi'de yatıp kalktığı için her an Hz. Peygamber'in yanında ve

⁴³⁵ Bkz. Birşık, Abdülhamit, "Katâde b. Diâme", DİA, XXV, 22.

⁴³⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 497; İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 217.

hizmetinde bulundu. Hatta ashâb-ı Suffe akşam yemeklerinde zengin sahâbîlerin evlerine dağıtıldığı zaman bile o hep Resûl-i Ekrem'in evine misafir olurdu. Hz. Peygamber onun hakkında, "Gökkubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur." demiştir⁴³⁷.

D. Sonuç:

Rivâyette cerhedilen bir râvî bulunmamaktadır. Muttasıl olarak Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Hadisimiz sahihtir.

14. MÜNÂFIKLİĞİN BELİRTİLERİ

Mehmet Âkif, şark Müslümanlarından Atâullah Behâeddîn Efendi'nin yazısının son satırlarında yer alan "*odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım; o gün akşama kadar İslâm'ın garibliğine, Müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım...*" satırlarından sonra aynı duygularla müslümanların içinde bulunduğu durumu acı bir şekilde ortaya döküyor. Akabinde de Hz. Peygamber'in münâfiğin alâmetlerini saydığı hadisine benzer mânâda mısralar serdediyor.

...

Hayâ sıyrılmış, inmiş: öyle yüzsüzlük ki her yerde...

Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bî-medlûl;

Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.

Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;

Nazarlardan taşan ma'na ibâdullâhı istihkâr⁴³⁸.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Bu konuda birbirine çok benzer iki rivâyet vardır. Bunların ikisini gösterip birlikte değerlendireceğiz.

⁴³⁷ Bkz. Aydınlı, Abdullah, "Ebu Zerr el-Gıfârî", DİA, X, 266.

⁴³⁸ *Safahat*, Yedinci Kitap, Gölgele-Umar Mıydın? 438.

حدثنا بشر بن خالد أخبرنا محمد عن شعبة عن سليمان عن عبد الله بن مرة عن مسروق عن عبد الله بن عمرو
- رضى الله عنهما - عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال : « أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا ، أَوْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ
مِنْ أَرْبَعَةٍ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ ، حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ ، وَإِذَا
خَاصَمَ فَجَرَ »

Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münâfıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar.

حدثنا سليمان أبو الربيع قال حدثنا إسماعيل بن جعفر قال حدثنا نافع بن مالك بن أبي عامر أبو سهيل عن
أبيه عن أبي هريرة عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال: « آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ،
وَإِذَا أُوتِيَ خَانَ »

Münâfiğın belirtileri üç tanedir: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez, emanete hıyanetlik eder.

A. Hadisin Kaynakları:

Münâfiğın dört belirtisinin olduğunu bildiren hadis-i şerif, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Müsned'de⁴³⁹, üç belirtisini sayan diğer hadis-i şerif de Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Müsned'de⁴⁴⁰ yer almaktadır.

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Ele aldığımız iki hadis de Buhârî ve Müslim'de birkaç farklı senedle yer almaktadır.

⁴³⁹ Buhârî, İman, 24; Şehâdât, 28; Vasâyâ, 8; Edeb, 69; Müslim, İman, 107, 108, 109; Tirmizî, İman, 14; Müsned, II, 357.

⁴⁴⁰ Buhârî, İman, 24; Mezâlim, 17; Cizye, 17; Müslim, İman, 106; Tirmizî, İman, 14; Nesâî, İman, 20; Müsned, II, 189, 198.

C. Sonuç:

Hadisimiz sahihtir.

15. AKILLI KİŞİ

Mehmet Âkif, *Safahat* dışında kalmış şiirlerinden Terkib-i Bend'de, geleceğe dâir bişeyler yapmak yerine, geçmişe üzüntüyle bakıp ömrünü heder eden kişiyi kınayarak hadis-i şerife atıfla, kısaca akıllı ve gâfil kişinin tanımını yapmaktadır.

...

Halkın kimi müstakbele rekz-i nazâr eyler
Müstakbel ise kendiliğinden güzer eyler
Nâ-hak yere gâyetle büyük bir zarar eyler
Mâziye teessüfle geçen ömre yazık kim
Beyhûde esef ömrü hebâ vü heder eyler
Âkil diye ol âdeme derler ki zamanda
Boş durmayarak kesb-i kemal ü hüner eyler
Gâfil diye ol âdeme derler ki cihanda
Dâim oturup eski zamana keder eyler⁴⁴¹.

...

KONUyla İLGİLİ HADİS:

Hz. Peygamber (s.a.v.) akıllı ve aciz kimsenin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

حدثنا سفيان بن وكيع حدثنا عيسى بن يونس عن أبي بكر بن أبي مرزوق ح وحدثنا عبد الله بن عبد الرحمن
أخبرنا عمرو بن عون أخبرنا ابن المبارك عن أبي بكر بن أبي مرزوق عن ضمرة بن حبيب عن شداد بن أوس عن النبي صلى
الله عليه وسلم قال: « الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ »

Akıllı kimse, nefsinin hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kimse ise nefsinin hevâsının peşine takan ve Allah'tan isteklerde bulunandır.

⁴⁴¹ *Safahat, Safahat Dışında Kalmış Şiirlerinden - Terkib-i Bend, s, 619.*

A. Hadisin Kaynakları:

Hadisimiz Tirmizî, Nesâî ve Müsned’de yer almaktadır⁴⁴².

B. Hadisin Değerlendirilmesi:

Tirmizî, eserine aldığı rivâyetin hasen sahih olduğunu belirtmiş. Elbânî, İbn Mâce rivâyetinin zayıf olduğunu söylemiştir⁴⁴³.

C. Râvîlerin Değerlendirilmesi:

1. Tirmizî Rivâyeti:

Süfyan b. Vekî’ > Îsâ b. Yunus > Ebû Bekr b. Ebî Meryem {Tahvil} Abdullah b. Abdurrahman > Amr b. Avn > Abdullah b. Mübârek > Ebû Bekr b. Ebî Meryem > Damre b. Habîb > Şeddâd b. Evs.

a. Süfyan b. Vekî’ (ö. 247):

Şeyh, fâdıl, sadûk diye nitelendirilmiştir. Ancak hadisleri yazdığı kağıtları karıştırılıp imtihan edilince, karıştırmış, ezberinden rivâyet edememiştir⁴⁴⁴.

b. Îsâ b. Yunus (ö. 191):

Sika ve me’ mûn diye tevsîk edilen güvenilir bir râvîdir.⁴⁴⁵

c. Ebû Bekr b. Ebî Meryem (ö. 156):

Babasının adı Abdullah’dır. Dedesine nisbetle anılır. İbn Maîn, Nesâî ve Dârekutnî zayıf kabul etmiş, Ebû Hâtim, Şam ehlinin en hayırlılarından olduğunu söylemiş, fakat hâfızasının zayıf olduğuna dikkat çekmiştir. Ebû Dâvûd, Tirmizi ve İbn Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir⁴⁴⁶.

⁴⁴² Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâme, 25; İbn Mâce, Zühd, 31; Müsned, IV, 124.

⁴⁴³ Elbânî, *Daîfu Süneni İbn Mâce*, Mektebetü’l-Maârif, Riyad, 1997, I, 348.

⁴⁴⁴ Mizzî, *a.g.e.*, XI,200; Zehebî, *Siyer*, XXIII, 145.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 441.

⁴⁴⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XXXIII, 108.

d. Abdullah b. Abdurrahman (ö. ?):

Tam bir müfessir ve âbid bir fakîh idi. İbn Hibbân'ın bildirdiğine göre hâfız, dinde vera sahibi, beldesinde sünneti ezberleyip, tasnif ederek bir araya getiren ve ortaya koyarak insanları sünnete çağırın ve aynı zamanda onu muhaliflerden koruyan biriydi. Hatîb ise onu, güvenilirlikle beraber sıdk, vera ve zühdüyle beraber hadisi ezberleyen ve toparlayan bir muhaddis olarak nitelendirmiştir⁴⁴⁷.

e. Amr b. Avn (ö. 225):

İclî, “sika ve sâlih”; Ebû Hâtim “sika, hüccet” diyerek tevsîk etmiş, İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı eserlerinde hadisine yer vermiştir.⁴⁴⁸

f. Abdullah b. Mübârek (ö. 181)⁴⁴⁹:

g. Damre b. Habîb (ö. 130):

İbn Sa'd ve İbn Maîn, sika; Ebû Hâtim, hadisinde sakınca yoktur demiş, İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Kendisinden Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce hadis rivâyet etmiştir⁴⁵⁰.

h. Şeddâd b. Evs (ö. 58):

Şam'da en son vefât eden sahâbîdir. Kudüs'e yerleşmiş ve orada vefât etmiştir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır⁴⁵¹.

2. İbn Mâce Rivâyeti:

Hişam b. Abdu'l-Melik el-Hımsî > Bakıyye b. el-Velîd > Ebû Bekr b. Ebî Meryem > Damre b. Habîb > Şeddâd b. Evs.

⁴⁴⁷ Mizzî, *a.g.e.*, XV, 215.

⁴⁴⁸ Mizzî, *a.g.e.*, XXII; 177.

⁴⁴⁹ Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 280-281 no'lu dipnotlar.

⁴⁵⁰ Mizzî, *a.g.e.*, XIII, 314.

⁴⁵¹ İbn Hacer, *İsâbe*, III, 319; Mizzî, *a.g.e.*, XII, 389.

a. *Hişam b. Abdu'l-Melik el-Hımsî* (ö. 251)⁴⁵²:

b. *Bakıyye b. el-Velîd* (ö. 197):

Sadûk, fakat tedlisi çok olan bir râvîdir. İbn Maîn, İbn Sa'd ve İclî "sika râvîlerden yaptığı rivâyetlerde sika, fakat mechûl râvîlerden yaptığı rivâyetlerinin zayıf" olduğunu söylemiştir. Nesâî ise "haddesenâ" ve "ahberenâ" diyerek yaptığı rivâyetlerin sahih olduğunu belirtmiştir. İbn Adî, bazı rivâyetlerinde sika râvîlere muhalefet ettiğini, Şam ehlinden yaptığı rivâyetlerde sebt olduğunu, diğerlerinden yaptığı rivâyetlerde ise karıştırdığını söylemiştir. Kütüb-i Sitte Müelliflerinin tamamı eserlerinde hadisine yer vermiştir⁴⁵³

3. *Ahmed b. Hanbel Rivâyeti*:

Ali b. İshâk > Abdullah b. Mübârek > Ebû Bekr b. Ebî Meryem > Damre b. Habîb > Şeddâd b. Evs

a. *Ali b. İshâk* (ö. 213):

Sika ve sadûk diye nitelendirilen bir râvîdir. İbn Hibbân, *Sikat*'ında zikretmiştir.

D. Sonuç:

Senedlerini incelediğimiz rivâyetlerin tümünde yer alan Ebû Bekir b. Ebî Meryem zayıf kabul edilmekte, bunun dışında ciddi mânâda cerhedilen bir râvî bulunmamaktadır. Senedinde bulunan bir zayıf râvî sebebiyle hadise zayıf diyebiliriz.

⁴⁵² Biyografisi daha önce geçmişti. Bkz. 402 no'lu dipnot.

⁴⁵³ Mizzî, *a.g.e.*, IV; 192.

Tablo 2**Üçüncü Bölümde Geçen Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Durumları**

	Hadisin Konusu	Bulunduğu Kaynak	Sıhhat Durumu
1	Allah'ın Bilinmek İstemesi	Mevzûât Kitapları	Mevzû
2	Çalışmanın Gereği ve Dilenciliğin Reddi	Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
		Buhârî, Müslim, Nesâî.	Sahih
3	Çalışmanın Karşılığı	İbn Mâce	Hasen
4	Mazlumun Duası	Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Nesâî	Sahih
5	Hz. Peygamber'e Saygı	Buhârî, Müslim	Sahih
6	Bir Kavme Benzemek	Ebû Dâvûd	Hasen-Sahih
7	Tevekkül	Tirmizî, İbn Mâce, Müsned	Sahih
8	Dünya Öküzle Balığın Sırtındadır	el-Kâmil (İbn Adiy)	Mevzû
		Mevzûât Kitapları	Mevzû
		el-Ünsü'l-celil (el-Uleymî)	Mevzû
9	Hayatın Ganimet Oluşu	Musanef (İbn Ebî Şeybe), Zühd (İbn Mübârek), Kasru'l-emel (İbn Ebi'd-Dünya), Müstedrek (Hâkim), Şuabu'l-Îmân (Beyhakî)	Sahih
10	İlim Tahsilinin Gerekliliği	İbn Mâce, Evsat (Taberânî)	Hasen
11	İlim Çin'de de Olsa Gidip Öğrenmek	Şuabü'l-Îmân (Beyhakî)	Mevzû
12	Asr Sûresinin Fazileti	Şuabü'l-Îmân (Beyhakî), Evsat (Taberânî)	Sahih
13	En Zor Savaş Nefisle Yapılan Savaştır	Hilye (Ebû Nuaym)	Sahih
14	Münafıklığın Belirtileri	Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Müsned	Sahih
15	Akıllı Kişi	Tirmizî, Nesâî, Müsned	Zayıf

SONUÇ

Mehmed Âkif, imanı, ahlakı, ideali ve edebi yönleriyle insanların örnek alabileceği bir şahsiyet olduğu gibi, şiirleri de birer hazinedir. Bu şiirlerinin bir çoğunun yer aldığı eseri de *Safahat*'tır.

Mehmed Âkif, Osmanlı aydını olarak devletin yıkılma sürecine girdiğini hissetmiş, şayet bu devlet yıkılır ve millet dağılırsa İslâm'ın bayraktarlığını yapacak başka bir milletin olmadığını, bu nedenle devleti bu yıkımdan kurtarmak gerektiğini düşünerek o günün şartlarında elinden gelenin fazlasını yapmıştır. Yurdun her tarafını gezmiş, insanları tanımış, eksikleri fark etmiştir. Bu eksikleri giderme adına çalışmayı kendine şiar edinmiş, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Toplumsal çöküşün nedenlerinden olarak cehalet ve tembelliğe vurgu yapmış, dua, tevekkül, kader gibi dini kavramların içlerinin boşaltıldığını ve yanlış din algılayışına neden olduğunu belirterek bunları düzeltme adına çok gayret sarfetmiştir.

Gerek ülkenin çeşitli yerlerini gezerek yaptığı vaazlarla, gerek dergi yazılarıyla ve gerekse şiirleriyle insanları uyandırmak istemiştir. Bunu yaparken de dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve sünnetten örnekler ortaya koyarak insanları etkilemeye çalışmıştır. Bu bağlamda günlük sosyal hayatı değerlendiren, günün problemleriyle alakalı hadislere yer vermiştir. *Safahat*'ın bir çok yerinde de hadislerin izlerini görmek mümkündür. Birçok şiirde çalışmaya ve ilme teşvik etmiş, kimi zaman câhil birinin yanlış din anlayışına karşı çıkarak kimi zaman da âlim geçinen birkaç kişinin tembelliğine kızarak hadislerden örnekler sunmuştur. Parçalanmayı ve dağılmayı önleyerek birlik olabilmek için Müslümanların birbirinin derdiyle dertlenmesi ve cemaaten ayrılmaması gerektiğine vurgu yapmış, asabiyeti reddeden hadislerle değinerek tek vücut olmanın önemine işaret etmiştir. Tevekkülü ve kaderi yanlış anlayışla tembelliğe kaçanlara da sitemle kaderin ve tevekkülün doğru anlayışını gösteren hadislerle dikkat çekmiş ve bu konuda sahabeden örnekler vermiştir. Hurafe ve batıl inanışlardan uzak kalınması gereğini belirtmiş, hadis uydururken bile sevap umanlara kızarak Hz. Peygamber'in bu konudaki şiddetli uyarısını gözler önüne

sermiştir. Kendisini şâir olduğu için kınayan birine de, Hz. Peygamberin şiiri sevdiğini belirterek karşı çıkmıştır.

Âkif, bir şâir ve aynı zamanda vâiz olarak her zaman rivâyetleri tam olarak vermemiş, mısralara döktüğü duyguları daha canlı tutabilmek için, şiirin akışına ve kafiyeye göre kullanmıştır. Her ne kadar bir Osmanlı âlimi olarak, hadis uydurmacılarına şiddetle karşı çıksa da⁴⁵⁴, hadisleri seçerken bir hadis âlimi gibi titizlik göstermemiş, temel hadis kitaplarından seçme hassasiyetinde bulunmamış, sıhhat derecesini araştırmadan kullanmıştır. Yerine ve konuya göre halk dilinde dolaşan bazı sözlere, zayıf ve mevzû rivâyetlere az da olsa yer vermiş, bazı rivâyetlerin de râvîlerini yanlış kullanmıştır. “Kocakarı İle Ömer” şiirinde rivâyeti Eslem’in anlatmasına karşılık Abbas (r.a.)’ı göstermesi, “Vahdet” adlı şiirde, hadisin râvîsi Ebû Cehm iken, babası Huzeyfe b. Yemân rivâyet etmiş gibi kullanması buna örnektir. Ayrıca tesbit edebildiğimiz kadarıyla, *Safahat*’ın 16 yerinde anlam olarak kullanılan rivayetlerin 1 tanesi mütevatir, 9 tanesi sahih, 2 tanesi hasen, 2 tanesi zayıf ve 2 tanesi mevzûdur. 15 konuda telmih yoluyla kullanıldığını tesbit ettiğimiz rivayetlerin 9 tanesi sahih, 2 tanesi hasen, 1 tanesi zayıf ve 3 tanesi mevzûdur. Bunlardan birine mevzu olduğunu bilerek ve bunu gerçekmiş gibi kullananlara karşı çıkararak işaret etmiştir. Dolayısıyla toplamda 4 tane mevzu 3 tane de zayıf rivayete bilmeden yer vermiştir.

Hakk’a olan aşkını, imanını her ortamda her zaman dile getiren, îmân âbidesi, milli şâirimizin, ülkesi ve dini için çektiği ızdırabı biz de içimizde hissetmeliyiz. Onun *Safahat*’ta vermek istediği mesajları almalı ve kendi ifâdesiyle “Âsım’ın Nesli”ni oluşturabilmeliyiz.

Ülkemizin ve İslâm âleminin geleceği için bir şeyler yapmak ve gelecek nesille ilgili endişe duyarak, Âkif’ten, özellikle de *Safahat*’ından istifâde etmek isteyenlere bu çalışmamızla bir nebze de olsa fayda sağlayabildikse ne mutlu.

⁴⁵⁴ Bkz. *Safahat*, Dördüncü Kitap, Vaiz Kürsüde, 248; Fatih Kürsüsünde, 256; Altıncı Kitap, Âsım, 387.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdullah b. Mübârek, *Kitabü 'z-Zühd*.

Abdullah b. Mübârek, *Kitabü 'z-Zühd ve'r-Rikak*, (Nşr. Ahmed Ferid), Dârü'l-Maârif, Riyad, 1995, c. I, s. 439.

Aclûnî, *Keşfü 'l-hafâ*.

İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü 'l-hafâ ve müzîlu 'l-ilbâs amme 'ştehere mine 'l-ehâdis ala elsineti 'n-nâs*, I-II, Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1351.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*.

Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

Ali el-Kârî, *el-Esraru'l-merfûa*.

Ali el-Kârî el-Herevî el-Mekkî, *el-Esraru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, (Nşr. Muhammed b. Lütfi Sabbağ), Dârü'l-Emâne, Beyrut, 1971.

----- *el-Masnu'*.

el-Masnu' fi marifeti 'l-hadisi 'l-mevzû', (Nşr. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Haleb, 1969.

Ali el-Müttakî, *Kenzü 'l-ummâl*.

Alâuddin Ali b. Abdümelik b. Kadı Han el-Hindî Ali el-Müttakî, *Kenzü 'l-ummâl fi süneni 'l-akvâl ve'l-ef'âl*, (nşr. Bekri Hayyânî, Saffet Sakka), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Beyhakî, *Şuabü 'l-îman*.

Beyhakî Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şuabü 'l-îman*, (Nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

----- *es-Sünenü 'l-kübrâ*.

Beyhakî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1346 h.

Buhârî, *Sahîh*.

Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh = Sahihu'l-Buhârî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992

----- ***Târîhü'l-kebîr*.**

Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Târîhü'l-kebîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarâbâd, 1362.

Curcânî, *Târîhu Curcân*.

Hamza b. Yusuf Ebu'l-Kâsım el-Curcânî, *Târîhu Curcân*, (el-Mektebetu's-Şâmile programı), (Nşr. Muhammed Abdu'l-Muîd Han), Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1981.

Çakan, *Hadislerle Gerçekler*.

İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005.

----- ***Hadis Usûlü*.**

İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2007.

Çantay, *Âkifnâme*.

Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2008.

Dârekutni, *Sünenü'd-Dârekutni*.

Dârekutni, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârekutni*, (Nşr. Abdullah Haşim Yemânî Medeni), Dârü'l-Mehâsin, Kahire, 1966.

Dârimî, *Sünen*

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünen-i Dârimî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

Deylemî, *Firdevs*.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye, *el-Firdevs bi-Mesûri'l-Hitâb = el-Firdevsü'l-Ahbâr*, (Nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), I-V, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Dîneverî, *el-Mücâlese*.

Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân, *el-Mücâlese ve cevâhirü'l-ilm*, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1998.

Düzdağ, Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar I.

M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar I*, İfav Yay., İstanbul, 2006.

-----, **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II.**

M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II*, İfav Yay., İstanbul, 2006.

----- **Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli.**

M. Ertuğrul Düzdağ, *Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, Şûle Yay. İstanbul, 2005.

Ebû Dâvûd, Sünen.

Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenu Ebû Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebû Nuaym, Hilye.

Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk El-İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Matbaatü's-Saâde, Kâhire, 1937.

Ebu's-Suud, İrşâdu'l-akli's-selîm.

Ebu's-Suud Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Nşr. Abdu'l-Kâdir Ahmed Atâ), Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîsiyye, Riyâd, ts.

Ebü'l-Yümn, el-Ünsü'l-celîl.

Ebü'l-Yümn, Mücîrüddin Abdurrahman el-Uleymi, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, (Nşr. Adnan Yunus Abdülmecid Ebû Tebbâne), Mektebetu Dendis, Amman, 1999.

Elbânî, Daîfu Sünen-i Ebî Dâvûd.

Muhammed Nâsîrüddin Elbânî, *Daîfu Sünen-i Ebî Dâvûd*, nşr. Muhammed Züheyr Şaviş, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1991.

-----, **Daîfu Sünen-i İbn Mâce.**

Elbânî, *Daîfu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1997.

-----, **Sahîhu Ebû Dâvud.**

Elbânî, *Sahîhu Ebû Dâvud*, (el-Mektebetü's-Şâmile Programı).

-----, *Sahîhu İbn Mâce.*

Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd, 1997.

-----, *Sahîhu Süneni't-Tirmizi.*

Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizi*, (ihts. Muhammed Züheyr Şaviş), Mektebü't-Terbiyyeti'l-Arabî, Riyad.

-----, *Sahîhu ve Daîfu Sünen-i Ebu Dâvûd.*

Elbânî, *Sahîhu ve Daîfu Sünen-i Ebu Dâvûd*, (el-Mektebetu'ş-Şamile Programı)

-----, *Sahîhu ve Daîfu Sünen-i Nesâî.*

Elbânî, *Sahîhu ve Daîfu Sünen-i Nesâî*, (el-Mektebetu'ş-Şamile Programı).

-----, *Silsiletu's-Sahîha.*

Elbânî, *Silsiletu's-Sahîha*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1995.

Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü.*

Prof. Dr.Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2.Basım, İstanbul, 2005.

Ersoy, *Safahat.*

Ersoy, M. Âkif, *Safahat*, (nşr. Düzdağ, M. Ertuğrul), İz Yay. İstanbul, 2009.

Hâkim, *Müstedrek.*

Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dârü'l-Harameyn, Kâhire, 1997.

Hatîb, *Târîhu Bağdâd.*

Ebu Bekr Ahmed b. Ali, Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, (Nşr. Beşşar Avvâd Ma'ruf), I-XIV, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001.

Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid.*

Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, (Nşr. Abdullah Muhammed ed-Derviş), Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1994.

İbn Abdi'l-Berr, *İstîâb*.

İmam Hâfız Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdi'l-Berr, *el-İstîâb fî marifeti'l-ashab*, Daru'l-A'lam, Ürdün, 2002.

İbn Adî, *el-Kâmil*.

Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, (Nşr. Dr. Suheyl Zekâr), I-VIII, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1985.

İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*.

Ali b. Hasan b. Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, (Nşr. Ali Şîrî), Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1999.

İbn Ebî Şeybe, *Musannef*.

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (Nşr. Muhammed b. Abdullah el-Cuma, Muhammed b. İbrâhim el-Lehîdân), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2004.

İbn Ebi'd-Dünya, *Kasru'l-Emel*.

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebi'd-Dünya, *Kasru'l-Emel*, (Nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1997.

İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*.

Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Ebû Hâtîm, er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Dârü İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1952.

İbn Hacer, *el-İsâbe*.

Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (Nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Beyrût, 1992.

-----, ***Takrîb*.**

Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, Dârü'l-Mektebetu'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan, 1995.

-----, ***Tehzîb*.**

Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbut-Tehzîb*, I-XII, Daru'l-Fikr, 1984.

İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*.

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, (Nşr. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmâil es-Selefi) I-III, Riyâd, Dâru's-Samiî, 2000.

----- ***Sikât*.**

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, (Nşr. Seyyid Şerîfu'd-Dîn Ahmed) Dâru'l-Fikr, (el-Mektebetu's-Şâmîle Programı),

İbn Kayyim, *el-Menârü'l-münîf*.

Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf fi's-sahîh ve'd-da'îf*, (Nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmî, Beyrut, 1983.

İbn Mâce, *Sünen*.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce er-Rebei el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mace*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

İbn Sa'd, *Tabakât*.

Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra*, (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968.

İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*.

Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, (nşr. Abdurrahman b. Muhammed, Riyad, 1381.

İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevdûât*.

İmam Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevdûât*, (Nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966.

İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*.

İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-Lübnan, 2004.

İclî, *Sikât*.

Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu'l-Hasen el-İclî, *Ma'rifetu's-sikât*, Mektebetu'd-Dâr, Medine, 1985.

İmamoğlu, Mehmed Âkif ve İnanan İnsan.

Vahit İmamoğlu, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yay. İstanbul 1996.

Karaman, Dini Kavramlar Sözlüğü.

Fikret Karaman (ve dğr.), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2006.

Kavukci, el-Lü'lüü'l-mersû'.

Ebü'l-Mehâsin Şemseddin Muhammed b. Halil b. İbrâhim el-Kavukci, *el-Lü'lüü'l-mersû' fîma la asla lehû ev bi-aslihî mevzûun*, (Nşr. Fevvaz Ahmed Zemerli), Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1994.

Kettânî, Nazmü'l-mütenâsir.

Ebu Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris el-Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, (Nşr. Muhammed b. Hasan Gumârî), Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

Koçyiğit, Hadis Usûlü.

Prof. Dr. Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006

Kurtûbî, el-Câmi'.

Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur-ân*, (el-Mektebetu's-Şâmîle Programı).

Makdisî, Kitâbu marifeti't-tezkira.

Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Tahir, *Kitâbu marifeti't-tezkira*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrut, 1985.

Mâlik b. Enes, Muvatta.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *Muvatta*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992,

Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl.

Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, (nşr. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut, 2002.

Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*.

Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifîn b. Ali, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, (Nşr. Hamdi ed-Demr Daniş Muhammed), I-VI, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Ba'z, Mekke, 1998.

Müslim, *Sahîh*.

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

Nesâî, *Sünen*.

Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

Nuaym b. Hammad, *Fiten*.

Nuaym b. Hammad İbn Muâviye el-Mervezî, *Kitâbu'l-fiten*, (Nşr. Semîr b. Emin Züheyri), Kâhire, Mektebetü't-Tevhid, 1991.

Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*.

Prof. Dr. M. Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay, Ankara, 1989.

Safedi, *el-Vâfi*.

Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedi, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, (Nşr. Ahmed el-Arnaud, Türkî Mustafa), Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2000.

Sâğâni, *Mevdûât*.

Ebü'l-Fezail Radıyyüddin Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sâğâni, *Mevdûâtü's-Sağâni*, (Nşr. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut, 1985.

Sehâvî, *Mekâsid*.

Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehirati ale'l-elsineti*, (Nşr. Muhammed Osman Hût), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1985.

Suyûtî, *Camîu'l-ehâdis*.

Celâleddin Ebu Bekr es-Suyûtî, *Camîu'l-ehâdis*, Daru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 1994.

-----, *el-Câmiu's-sağir.*

Celâleddin Ebu Bekr es-Suyûtî, *el-Câmiu's-sağir fî ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezîr*, Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

Şengüler, Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyâtı.

İsmail Hakkı Şengüler (Haz.), *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyâtı*, Mert Yay. İstanbul.

Taberânî, Mucemu'l-avsât.

Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî et-Taberânî, *Mucemu'l-avsât*, (Nşr. Ebû Muaz, Ebu'l-Fadl), Dârü'l-Harameyn, Kâhire, 1995.

-----, *Turuku hadisü men kezebe*

Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî et-Taberânî, *Turuku hadisü men kezebe aleyye müteammiden*, (Nşr. Muhammed b. Hasan Gumârî), Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

Tirmizî, Sünen.

Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.

Zehebî, Mîzânü'l-î'tidal.

Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mîzânü'l-î'tidal fî nakdi'r-ricâl*, Dârü'l-Marife, (Nşr. Ali Muhammed Bîcâvî) I-IV, Beyrut, 1963.

-----, **Siyer.**

Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, (nşr. Şuayb el-Arnaûd ve dğr.), I-XXIII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.

-----, *Tezkiratu'l-huffâz.*

Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1956.

Zemahşerî, Keşşâf.

Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dârü İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût.

Zerkeşî, *el-Leâlii'l-mensûre*.

Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Leâlii'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*, (nşr. Mustafa Abdülkadir Ata), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Zirikli, *el-A'lâm*.

Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 2002, c. III, s. 21

Makaleler

Aras, M. Özgü, “Hammad b. Ebî Süleyman”, D.İ.A., İstanbul, 1997 c. XV, s.484.

Aydınlı, Abdullah, “Ebu Zerr el-Gıfârî”, DİA, c. X, s. 266.

Başaran, Selman, “Huzeife b. Yemân”, DİA, c. XVIII, s. 434.

Bilge, Mustafa L. “Cubeyr b. Mutim”, DİA, c. VIII, s. 103.

Birişik, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, DİA, c. XXV, s. 22.

Canan, İbrâhim, “Enes b. Mâlik”, DİA, c. XI, s. 234.

Cerrahoğlu, İsmâil, “Abdullah b. Mesud”, DİA, c. I, s. 114.

Çakan, İsmail Lütfi, “Atıyye el-Avfî”, DİA, c. IV, s. 62.

Dalgın, Nihat, “İbn Lehîa”, DİA, c. XX, s.158.

Eroğlu, Muhammet, “Abdullah b. Abbas”, DİA, c. I, s. 75-78.

Hatiboğlu, İbrâhim, “İbn Ebü'd-Dünya”, DİA, c. XIX, s.457.

-----, “Nâfi”, DİA, c. XXXII, s. 286.

Kandemir, M. Yaşar “Ebû Hureyre”, DİA, c. X, s. 160.

-----, “Abdullah İbn Ömer”, DİA, c. I, s. 126.

Küçük, Raşit “Ebû Saîd el-Hudrî”, DİA, c.X, s. 223.

Türker, Ömer, “Mukâtil b. Süleyman”, DİA, c. XXXI, s.134.

Okay, M. Orhan - Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmet Âkif Ersoy”, D.İ.A. Ankara, 2003.

Bilgisayar Programı

el-Mektebetü's-Şâmile, el-İhdârü's-Sânî, 2.09.